DOCUMENTEN BETREFFENDE DE ONTDEKKINGS- TOCHTEN VAN ADRIAAN DORTSMAN

beoosten en bezuiden Banda, op last van Antonio Van Diemen
en Cornelis Van der Lijn ondernomen in 1645 en 1646;

MEDEGEDEELD DOOR Mr. J. E. HEERES.

(*Vervolg van blz. 279.*)

II.

DOCUMENTEN BETREFFENDE DEN TOCHT VAN 1646.

Veel belangrijker dan de stukken betreffende den tocht van Dortsman beoosten en bezuiden Banda, ondernomen in 1645, zijn die, welke ik straks mededeel betreffende den tocht van 1646, welke, zou ik bijna durven zeggen, in 't klein een beeld geven van geheel het doen en laten der Compagnie in den tijd van Van der Lijn's gouverneur-generalat. Ik zou deze archivalia dan ook ongetwijfeld hebben medegeedeeld in het derde deel mijner Bouwstoffen, ware het niet dat, met het oog op wat ik had te publiceeren omtrent de andere gedeelten van den Maleischen Archipel, de omvang dezer documenten mij te groot voorkwam om dáár in hun geheel te worden opgenomen en ik, liever dan daaruit een keuze te doen, wilde trachten ze in hun geheel elders geplaatst te krijgen. Het bleek mij echter, dat de stof óók te groot was, om in de Bijdragen te worden opgenomen, zonder besnoeiingen aan te brengen en gedeelten weg te laten. Gelukkig kon dit hier op verschillende plaatsen gebeuren, zonder het verband te verbreken: vandaar dat ik vele gedeelten zonder belang voor mijn doel heb geschrapt. Ja! het eigenlijke journaal van Dortsman, dat zeer omvangrijk is, nam ik niet op; slechts plaatste ik in noten enkele gedeelten, welke ik noodig rekende tot recht verstand van wat ik overigens publiceerde.

Een enkel woord over, althans naar aanleiding van, de stukken

die volgen. Het eerste is de instructie, den 27 November 1645 door de Raden van Indië (een Gouverneur-Generaal was nog niet benoemd na Van Diemen's dood en Van der Lijn was toen nog slechts presideerende Raad) aan Dortsman verstrekt. Als tweede persoon op dezen tocht werd aangesteld Thomas Pedel, een kranig militair, die in 1627 als soldaat in Indië gekomen, verschillende graden had doorloopen en na op Formosa goede diensten te hebben gepresteerd, den 4 November 1645 door de Raden van Indië tot „formeel capiteyn” werd bevorderd. De instructie is zeer merkwaardig. Zoo onomwonden mogelijk wordt daarin de eigenaardig gemengde politiek van Van der Lijn en zijne Raden bloot gelegd. Hij, de vertegenwoordiger van een handelslichaam, en, meer dan Van Diemen deed, overhellend tot de koopmanspolitiek der Bewindhebbers, ¹ maar, als ongewenscht gevolg van de door die politiek gevorderde daden, soms zijns ondanks gedwongen tot het volgen eener staatkunde van ruimer strekking, stelt zich bij het vervaardigen dezer instructie bijna zuiver op het standpunt der koopmanspolitiek van de Bewindhebbers. Bijna: immers hij kan de moeilijkheden die zich daarbij opdoen, niet onder de oogen zien, zonder de staatkundige betrekkingen met de reeds ontdekte, nu nader te onderzoeken, landen en met Makassar tevens te beschouwen. Dat wij het monopoliestelsel ook beoosten en bezuiden Banda moesten in toepassing brengen, staat bij hem als een paal boven water. Hieraan hebben de bewoners dier streken zich te onderwerpen: het liefst goedschiks, anders kwaadschiks. Is de invloed der Compagnie in zooverre gevestigd, dan kan, neen moet, een humane behandeling dier inlanders op den voorgrond treden. Eerst het juk opgelegd, omdat de belangen der Compagnie dit medebrengen; daarna dat juk zoo licht mogelijk gemaakt voor den drager, ook door zijne gevoeligheden te ontzien en door te trachten hem te vriend te houden. Geheel deze instructie is een mengeling van een naïef-brutaal in 't geding brengen van het recht des sterksten en van goede trouw en welwillende gezindheid tegenover den inlander, gekruid met blijken van dat soort rechtzinnigen godsdienstzin, dat wel eens — m. i. volkomen ten onrechte — voor huichelarij wordt uitgekreten. En mogen er huichelaars onder geloopen hebben, de meerderheid was volkomen te goeder trouw met dergelijke be-

¹ Vgl. hierover mijne Bouwstoffen, III, bldz. LVI—LXXXVI jo XXIX—XXXI, waar ik heb getracht de politiek der Compagnie in hare verschillende uitingen te schetsen.

tuigingen, zelfs waar deze werden neêrgeschreven bij het beramen van plannen, waartoe hun recht hun zelf twijfelachtig scheen.

De documenten II en III zijn missives van denzelfden datum als de instructie, door de Raden van Indië gezonden aan Cornelis Witsen, gouverneur van Banda, en aan den predikant Vertrecht. Het zijn aanvullingen van den lastbrief voor Dortsman, maar tevens leert de missive aan Witsen ons het belang, hetwelk Banda heeft bij een goeden uitslag van den tocht. Verder doet zij ons eenige bijzonderheden kennen omtrent Ceram, enz. Met deze stukken staat in onmiddellijk verband het antwoord van Witsen en zijne raadslieden van 20 April 1646 (n°. IV), welke het niet altijd ééns zijn met de Hooge Regeering te Batavia en wel eens den spijker op den kop slaan, en bezwaren opwerpen, waaraan de uitkomst der expeditie recht heeft laten wedervaren.

Nummer V is een missive van Dortsman aan de Raden van Indië dd. 16 Augustus, waarin de uitslag wordt medegedeeld van het eerste gedeelte van den tocht, dat zich heeft uitgestrekt over de Tenimbergroep, de Kei- en de Aroëeilanden en eenige der Zuidwestereilanden. Dit schrijven is een verkort overzicht van en verwijst soms voor bijzonderheden naar het uitgebreid journaal, hetwelk is voorzien van teekeningen en landverkenningen. Voorzover noodig heb ik, zooals reeds is gemeld, enkele bijzonderheden in noten onder dak gebracht. Dit document is van belang voor onze kennis omtrent hetgeen onze voorouders hebben geweten van dezen uithoek van den Archipel en toont duidelijk, dat zij niet hebben getracht, slechts een oppervlakkig denkbeeld van die eilandengroepen te verkrijgen, maar ze in kaart brachten en nauwkeurig hunne indrukken aan het papier toevertrouwen, althans trachtten dit te doen. Aan deze missives sluiten zich aan de stukken VI—IX, instructiën en ordonnantiën van Dortsman aan zijne ondergeschikten, zeer geschikt om ons een blik te gunnen op de gewoonten dier dagen van de Nederlanders en andere Europeanen welke der Compagnie dienden in het Oosten, en voorschriften bevattende omtrent de godsdienstoefening, omtrent de verhouding der Nederlanders tot inlanders, vooral tot inlandsche vrouwen, enz.

N°. X is het rapport van Ds. Vertrecht over zijne geheel mislukte pogingen tot kerstening der eilandbewoners. Opmerkelijk is veel van hetgeen hij mededeelt en al leidden zijne pogingen tot niets, het relaas daarvan loont de moeite van het lezen.

Ten slotte (n°. XI) deel ik mede een „naerder vertoogh” van

den woordenrijken Dortsman. Hierin vertelt hij het verder beloop van den tocht, waarbij Solor werd aangedaan, Bima op Soembawa en Bali werden bezocht. Belangwekkend zijn b.v. de bijzonderheden (hoewel kort en weinig in getal) over de verhouding van Makassar tot Bima en Lombok en daardoor tot Bali, hetwelk Lombok had veroverd, Lombok, dat door Makassar tot zijn gebied werd gerekend. Ook zijn wetenswaardig de beschouwingen van Dortsman over den stijgenden invloed van Makassar en, daarmee samenhangend, van het Mohammedanisme.

Dortsman overleefde den tocht niet lang. Den 23 October kwam hij „seer sieckelijc“ te Batavia aan, waar hij den 28^{en} overleed ¹.

I.

Instructie voor't commanderent opperhoofd ADRIAEN DORTSMAN ende den Capiteijn THOMAS PEDEL als tweede persoon, beide gaende in gemelte qualiteit met de jachten Waterhont, den Haringh ende Wakende boeij, de lootsbooth, twee tingangs ende een chaloup tot nader investigatie der eijlanden Suijt Oost van Banda gelegen, waer naer hun met den verderen raet te reguleren hebben.

Op de jonghste indagatie der Suijt Ooste Eijlanden door U^E. met moeyten ende vigilantie t'onser genoegen ende ordre, naer gedooghsaemheijt van tijt, ondercopen, sijn ettelijcke ende verscheijde ditos, daer van ten principalen 't eijlant Damme ende Nijle, opgevorst, eijlanden voorwaer van grote emporte voor andere natien om [in] gelijkheijt participant van de Bandase specerijen te worden, ende in haer selven van inestimable schade voor d'E. Comp^e, soo de possessie dier landen bij ons niet tijdigh genomen wiert. Is daeromme in rade van India goetgevonden dese prompte uijtsettingh derwaerts aen te doen, om ons essentieel ende goet ooghwit ten nutte van de generale Comp^e instuck van handel, policie ende oorlogs attentaten op 't reputatieuste naer uijtval van saken gerechtelijck uijt te wercken, voegende daerbij boven 't sevend

¹ Bouwstoffen, III, bldz. 282.

volck een militaire macht van 200 soldaten, dewijle ons garnisoen ruijm omcomt ende des vermogens sijn,

t'jacht de Waterhont hebbende doen mannen	60	55	seluïden.
den Haringh	20	soldaten 30	
de Wakendeboeij	10	en 30	
de lootsboot		12	
Op de fluijt Broeckoort gaen voor UE.	30		
op 'tship Middelburg dat naar Amboina tendeeft	80		

makende in alles . . . 200 ende 127,

dat seker een treffelijke armade ende bestant genoeg is om ijets aensienlijcs in die quartieren uijt te voeren, gesamentlijk voor 10 maenden geprovideert, ende daernevens van dienstich cargasoen, alderhande amonitie van oorlogh ende wat meer tot soodanigh exploit ende 't project des handels vereijst, naer behoren gecar-geert, monterende als per facture f 17601 " 10 " 13.

Ende also de jachten mette appendentien ende dependentien van dien, nu seijl vaerdigh ende gereet sijn sult derwegen in Godsnaem op morgen vroeg naer gedane monsteringh onder zeijl gaen, stellende «uwen cours conform aparte seijlaetse instructie ¹ naer Amboina, om en passant in die contreijen ontsachelijckheijt te veroorsaken, ende met eenen daer in loco gerequireerde tolcken, soo eenige te vinden sijn, op te speuren, mitsgaders bij d'Heer gouverneur Demmer puntueel onderzoek te doen, wat in specie den gevangen Quimelaha Sougeij ² aen syn E. voorgegeven heeft door sijn adjuncten uijt dat geweste gerooft was. Item ooc war-achtigh zij dat vele goude pierings daer van daen ende van wat plaetse determinatieve gevoert hadden, t'gunt bij forme van recom-mandatie preambules gewijse maer verhalen om insgelijcx daer op met aendacht te letten ende, soo van gewichte oordeelt te wesen, bij voorvallende gelegentheijt exacte investigatie oock desaengaende te doen.

Vervolgens UE. van Amboina naer Banda sonder lange tardance begevende ende aldaer met beestiael ververst hebbende, sult bij opspeur van bequame tolcken (luijt onser schriftelijke ordre aen de Heer Witse genotificeert) ³ de siecken laten verwisselen, t'wel beseijlt jachtge den Gulden Haringh costij bij de vlote voegen

¹ Op 't Rijksarchief aanwezig, doch niet belangrijk genoeg voor mijn doel, om haar in extenso mede te deelen.

² Vgl. mijne Bouwstoffen, III, bldz. 214 - 223.

³ Vgl. beneden, bldz. 623.

ende alsoo met fris volck eerst naer 't eijlant Nijle ende Damme navigeeren, ende soo voorts successive d'eijlande Cerematte, Miscelle, Babber, Cera, Tenimber, Larat, Timorlaut, Queaij, Assa ende Arouw trachten aen te doen, visiteerende bij ponderatiff ooghwit ende curjeuse remarque wat daer wijders in die omleggende ende appendente quartieren tot sonderlingh voordeel vande E. Comp^e buijten t' geen rede bewust is, in vergrotingh van commercie te conquesteren ende te verrichten zij.

Aengaende den zeijlaets in genere sijn niet voornemens U.E. prescriptoire ordre te geven vermits kennisse vande plaetse hebt, ende sodanige stierluijden medegaen, die in dat gewest door eijge ondervindigh genoeghsaem ervarentheijt hebben becomen, gelijk de nieuw gemaecte caerte ¹ daervan is uijt wijsende, die U.E. tot dien eijnde ter hant stellen. Eenelijck roeren aen dat mits die vaerwaeters vol rutsten, reven ende onbekende clippen sijn, bij continuatie van vorige vigelantheijt sorchvuldighlijck doet uijtkijken, t loot naer behoren te werpen ende een tingangh, chaloup, ofte lootsboot vooruijt laet seijlen, opdat de beduchte nootvallen menschelijcker wijze sooveel prevenieren mocht, als doenelijck wert, altoos wel reguard nemende dat t' semanschap naer wint, weer ende tijts gelegentheijt doorgaens gehant havent, ende niet anders t' soldaetschap dan met communicatoir ende equitabel overlegh bij de hant genomen werde, welcken aengaende bij specificatie breder sijn.

Oversulcs om tot cort ende bondigh werck te treden sullen eerst de pregnanghste ende considerabelste pointen van beijde d'eijlanden Nijle ende Damme nevens den aencleeff van dien tracteeren, opdat weten mocht hoe U.E. int reguard der inwoonders, sonderlingh de Maccasaren ende alle andere natien indifferentelijck soo in politieque gelegentheden als voorval van negotie te dragen hebt, daernaec deductive voorstellen, wat ten principalen in d'andere gespecificieerde eijlanden 't observeren zij.

Volgens U.E. rapport ende medegebrachte monsters viel de foelij op Nile wat smaeckeloos ende schaers, maer de noten ende macis op t' grote eijlant Damme, redelijck abundant, ende ten naesten bij soo goet als in Banda dat door plantagie nogh dagelijcs toenam. So men fundamenteel sal gaen, gelijk dat in policie betaemt, kunnen dese inwoonders volgens recht ende reden, buijten oorsaeck niet wel hostiliter aengerant nochte bij vastatie der landen, in hare

¹ Mij niet bekend.

natuurlijke possessie met omcappen der bomen, jegens wil ende danc geturbeert werden, dewijle niet exempt van traffijcque zijn, maer civile conversatie met de Maccasaren houden ende ons oock als vrunden geadmitteert hebben. Echter dienen [wij] bij seclusie van den Maccassar ende alle andere bedenckelijke competeurs, daer tijdigh possessie te nemen, ten eijnde 't prerogatië besit van soodanige specerijen niet comen te derven, ende in dien dele de minste creuck erlangen, dat van te nadelige consequentie soude zijn. Ende om dat politijckelijcken, in alle rechtmatigheijt te doen, sal op U.E. verschijninge van node sijn, met de inwoonders verbont van handel bij schriftelijke contractatie aengegaen werde, met seclusie van andere natien indistinctelijk, ende duidelijke insertie dat de vruchten des lants nevens alle andere coopmanschappen ende commoditeijten daer vallende gehouden blijven aen ons alleen bij forme van billijke negotiatie te leveren, daer en tegen sij dan wel gerust buijten perijckel van invasie leven, ende wij haer bij aennemingh jegens alle attentaten van hare vijanden protegeren sullen, op welck voorstel, soo vertrouwen, licht acceptatie volgen sal, vermits redelijk van naturel sijn, ende hare humeuren op u aenwesen t' onswaerts geneijcht thoonden; dus doende hebben dan gefundeert subject ende rechtvaerdigh middel geacquireert om den Macassar, ende int generael alle verdere natien, uijt dat vaerwater te houden, ende bij dominatie alleen meester van die vruchten te sijn, ende te blijven. U.E. sult dan bij presuppost van admisie op 't eijlant Damme sedem vesten, ende een houten logie ofte wambas, waertoe preparaten becomt, naer welgevallen buijten veel onkosten opslaen, voorts in contractatie van handel treden, ende curjeus ondersoek doen wat daer wijders als noten te negotieren valt, vermits den opcoop dier specerije in haar selven soo veel niet als wel uijt beducht gevolg van emporte oordelen. Banda geeft alleen soo veel noten ende macis als de wereld kan vertieren, mochten daerom de bomen wel omgevelt werden soo met believen der inhabitanten geschieden cost, maer en geloven niet daertoe in eenigerleij manieren condescenderen sullen, also bij vorigh aftreck dier vruchten door de Macassaren anders geleert ende onderwesen sijn; moet derwegen circumspectelijk buijten alle diffidentie op de sachste middel met die natie geprocedeert werden. Alle irritationen dienen benomen ende in hare innocentie buijten verder wijsmakingh gevoet, immers de waerdigheijt des vruchts haer niet genotificeert, alsou men in't eerst d'opgecochte specerije tot assche verbranden

om schijnelijk te thonen het ons ten principalen, daerom niet te doen zij, waer door dan den aenqueec der bomen metter tijt van selfs eeniger maten sal comen te cesserem, s'lants natie buijten schade gecontenteert blijven, ende niet licht weersmaec jegens d'onse opnemen, soo lange geen ongelijk maer satisfactie des vruchts erlangen, ende op't civijlst, in haer eijgen landen getraceert werden, vergrotende soo nu so dan t'motiff van UE. paresse bij extensie op 't reputatieuste, dat specialijk met dese macht in die gewesten gecomen sijt, om de grasserende Sulasche ende Sula-bessische rovers, dat onse ende hare vijanden sijn, totalijk te devaliseren, haer van de jaerlijkse invasie te bevrijden, onder onse vleugelen te beschermen, ende wes meer tot die materie vereijst, door welc relaes onse armade meer ende meer in consideratie trecken, en jegens ons lieftalliger worden sullen, ja soo doende voor die inwoonders des te ontsachelijker sijn ende admisibelder worden.

Alles dan volgens onse opinie wel aflopende sal tot d'insamelingh van s'lants vruchten daer volck met dienstige coopmanschappen dienen gelaten, ende soo veel in quantité als met den raet na bevindingh van saken ordonneren sult, latende bij de logie t'jacht de Wakendeboeij ende een tingangh, van amonitie van oorlogh ende proviande wel versien, leggen, om bij paresse der Macassaren ons vercregen recht bestandelijk ende met reputatie te cunnen aendienem. Insgelijx jegens het onverwacht overval van s'lants inwoonderen retraite te cunnen hebben, dat UE. opt verreck naer d'andere eylanden gerecommandeert wert, als wanneer bij formele instructie den ondercoopman Evert de Lieffde in mandato diende gegeven, geduyrende UE. retour en sijn verblijff, op alles conform ons intendit wel exactelijk te letten ende de procure der vruchten soodanich in te samelen, als bevinden sult door de Maccassaren gedaen te wesen, om egaliteijt in de procure van dien te observeren, ende geen veranderingh desaengaende te doen also andersints miscontentement baren souw.

Soo moet UE. ende den dirigerende resident dan oock exact reguart nemen, de armature ofte t'wapentuijgh wel schoon ende suiwer gehouden, ende lossingh vandien niet lichtvaerdigh onderstaen, ja soo circumspect gebruijct werden, dat geen cunschap onser wapenen erlangen ende het desir der visitatie haer des doenlijk benomen mach blijven, also de droevige ervarentheijt in dese Indias ten vollen geleert heeft, van wat nadeelige consequentie

het is dat d'inlantse natie de hanthaveningh van dien becomen, tot welc ondersoec van nature curjeus, en daerme op gecregen informatie jegens ons bij mogelijk genot gemeenelijck canten, dat geprevenjeert moet worden, des den vercoop op lijffstraffe onder ons volck geinterdiceert dient.

Bij refuijs van admissie, gelijk wel possibel can sijn, dat die van Damme ende Nijle door instigatie der Macassaren sedert U.E. vertreck vergifticht waren, moet al weder rechtvaerdigh ende justificatoir middel geïnvestigeert sijn, om voorseijde inwoonders, die ons de frequentatie harer landen ontseggen connen, met recht te attacqueren, daertoe ons oordeels geen politijcker remedie te bedencken is, als s' lants vijanden (die opinieren wel te vinden sullen sijn) op te vorschen ende met deselve alleancie te trecken tot dempingh van onse ende hare rebellige opposanten, waermede dan op dien naem fundamentele invasie gedaen, gevolchelijck die landen ende hare behulpige adherenten, t'zij Macassaren als andere, doeneelijck gevasteert ende ruineus mogen werden gemaect. Echter sagen liever 't effect van admissie, dewijle den aenvangh des oorlogs in't regard van die van Damme sijne bedenckelijcke consideratien heeft: t' eijlant is met bergen omsingelt ende vervat, soo van U.E. geïnformeert worden, wel drie a vier duijsent onwapenlose mannen, ja misschien in quantite vrij meer, die dan, als het te quaet hebben, aenstonts hare refugie tot de inaccessible plaetsen nemen, ende niet licht te bestoken sijn. Sonderlingh als den Maccassar tot assistentie namen, dat frisse Indianen ende vermaerde soldaten sijn, gelijk wel geschieden can, ende vervolgens te duchten staet, metter tijt meerder afval ende conjunctie van adherenten soude volgen om in den handel van specerije tot nadeel van de E. Compie participant te werden, welcke bedenckelijcke swarigheden dan met de sachste middel so doeneelijck zij dienen voorgecomen. Maar als hebben gedaen dat rechtmatigh is ende sien, het een nogh het ander niet wesen can, moet men als dan eerst tot de wapenen comen, die eerst aengevangen sijnde niet licht in te trecken sijn. Ja ons sulcs getroosten op dat die proij ofte om recht te seggen, de preeminentie der specerije handel, de generale Comp^e niemant come te ontrecken, dewijle van te grote emporte achten, ende in cas van uijtheemsche occupatie van te excessive prejudiciable nasleep is. Sodanige hostile aggressien zegent in dien gevalle den Almogenden waerop ons oock rusten mogen, dat voor de regeringh troostelijck valt.

Bij aldien de Maccasaren, die daer langh voor ons ende voorleden jaer nogh met ses joncken geweest sijn, bevint in't vaerwater te continueren, mogen niet aenstonts aengerant worden, gelijk UE. dat wichtigh point in consideratie genomen, ende licht tot aggressie verstaen soude hebben ter cause destituijt van passe beooste den Bogerones waren varende. t' Is goed UE. project door nadocht ofte manquement van macht, achter gebleven is. De civilheijt van den Maccassaersen prins, laetstaen de reden, animeert ons, om soo plotsen aenvangh van oorlogs attentaten, jegens die natie niet te beginnen, dat te prejudiciabel voor Amboina, Banda, ende Ternaten soude sijn ¹. Dient bij speculatie wel geincorporeert, te meer d'equiteijt ooc niet toe en laet in prejudicie van andere conquesten van landen, voortplantingh van jurisdictien ende usurpatie van handel te nemen, sonder ons op justificatoire maximen te vesten. Dese luijden sijn als eerste investigateurs der landen en hebben possessie van negotie, zijn aen onsen staet door contract niet verder verbonden als de Ceramse cust ende t' Malax vaerwater te mijden ². Passeren oock niet, gelijk UE. meent, in 't vaeren naer die ontdeecte eijlanden beooste, maer beweste Saleije, soo dat geen schijnelijke nogh reprochabele infracteurs van gemaecte alliance sijn, ende ons geen reden altoos van attaque geven. Dient dan als gesecht met sonderlingen ijver ende vigilantie bewerct dat de Maccassaren ende alle andere traffijquanten door exclusive verbonden voordeel affgesien werde ofte dat [wij] de geprojecteerde weringe op 't gefundeert recht van oorlogh jegens die van Damme ende Nijle connen justificeren; t' eene ende 't ander is suffisant ende billijk om die natie als andere competeurs in 't generael, den specerije handel nevens den aencleeff van dien t' ontssetten. UE. sult dan aen deselve in eas van ontmoetingh onse gecontracteerde preminentien, soo eenige obtineert (waaraen niet dubiteren), determinative te kennen geven, opdat (des wetende de cracht van't exclusoir contract) in die contreijen voortaan niet meer comen te verschijnen ende wij buijten infractie 't effect der stipu-

¹ Vgl. mijne Bouwstoffen, III, bldz. 342.

² Hier wordt bedoeld op de volgende alinea van het vredetractaat tusschen de O. I. C. en Makassar van 26 Juni 1637: „Dat [de Nederlanders] ook gedurende dezen vrede niet vermogen zullen tegen Zijne Majtst noch niemandt onder des selfs gebied sorterende vijandtljkheijdt te betoonen behoudens dat [zij] desselfs subjecten in onvrij vaerwater, te weten omtrent Malacca, op de cust van Ceram etc., sullen vermoghen als vijanden aen tassten ende te nemen; 't welck aen dit tractaet geen jnfractie zall veroorsaeken.”

latoire conditien mogen blijven possideren daarvan bij obtenue niet van meningh sijn in eenigerleij manieren afstant te doen, dat also extensive dient geinsinueert ende cont gedaen.

Ten anderen in cas van aengevangene hostiliteit met die van Damme ende Nijle moeten door t'recht van oorlogh int eerst op't minsaemste daarvan gediverteert worden tot dat die volkeren ge-devaliseert ende hare landen effective gevasteert sijn, wanneer echter ons finaël ooghwit uijt gewrocht is. Wij vertrouwen dat door een van beide middelen alle tegenstrevige traffiquanten wel de moet sal ontgaen, om als adjuncten ijegens ons hostiliter te kanten, ja van selfs wel achter blijven sullen, sonderlingh op 't gevolch van insinuatorie informatie aen den Maccasser, gelijk naer uijtval van saken van meninge sijn des aengaende 'notificatie te doen, also die prins boven andere Indiaense vorsten de reden in stuck van policie ende oorlogh plaetse geeft ¹⁾, des sigh wel wachten sal zijne vassalen tot die vaert dan te animeren. Echter bij aldien sijne subjecten so nu op gevolchde rescontre, ofte naer dato buijten expectatie naer onse billijke insinuatie niet begeerden te luijsteren ende hun als adherenten hartneckigh thoonden, gevolchlijk bij faitelijke oppositie die inwoonders wilden protegeren, moet men simul et semel door de wapenen aengetast ende ruineus gemaect werden, daartoe UE. de militaire macht oock ten principale mede gegeven wert, wanneer dan de rechtvaerdige oorsake aen onser sijde alle scrupel wegh genomen heeft, ende wij buijten reprochabele acten sijn. Ja niet anders comen te hant havenen als 't recht der nature, dat is geweld met geweld te repouseren, t' gunt buijten contradictie geoorlooft is, ende UE. derwegen den verderen overleggh ten meesten dienst van de E. Comp^e. bevolen blijft.

Op 't eijlant Nijle vallen bergen vol solpher, soo UE. meent van goede spetie ende weijnich verlies in't raffineren gevende. UE. sult daer van niet meer trachten te procureren als tot ballast der retournerende schepen vereijst, also vrij nogh quantite in onse packhuijsen is liggende; voorts moet trachten eens ter degen perscruptatie te nemen van de eijlanden Cerematte, Miscelle, Babber, Larat, Tenimber ende groot eijlant Timorlaut als andere omliggende eijlandekens waertoe de tingangs wel te passe sullen comen, sonder UE. naer weer ende tijts gelegentheyt precies te willen binden, wat plaetse tot ververssinghe ende tot enqueste alder eerst

¹⁾ Vgl. mijne Bouwstoffen, III, bldz. 10.

aen doen, item op wat oort met de jachten ankeren ende van wat plaetse de visitatie ondernemen sult, dewijle daer in loco best geoordeelt can werden, wat de gelegentheit op dat pointt vereijshende is, sulcs de sake UE. ende des raets dispositie bevolen laten. Gevolchelijck dient met d^e inwoonderen oock contract van handel als voren aengegaen, om onse quaet gunstige alle middelen van oppositie te absorberen, ja onderwijlen curjeus reguard genomen werden wat daerom her meer is vallende als cicer, rochevellen, swart ebben, root ende geel verwhout, houdende voor regulair maxime dat bij ondervindingh van meerder note bossen een ende deselve pointilles als hier voren geprescribeert zijn, geobserveert dienen; sonderlingh moet men trachten uijt die gewesten goeden nomber schiltpadshoorn ende quantite amber ist doenlijck te amasseren, van welcke bejide spetien wel de proffitelste emolumenten reduceren, opdat de geerogeerde onkosten ruijm gebalanceert ende stabijlheit in dien handel beweret werde. t' Ware te wenschen dat die natie met haer vaertuijgh, als vordesen plachten ¹⁾, in Banda verschenen, daertoe UE. continuativen ijver dient te arbeijden. Bevorens dan UE. vertreck naer Queaïj, Ossa ende Arouw, sal tot vervolch des handels oock nodigh wesen daer op Tenimber ofte elders eenich volc ende traficquerende assistenten met instructie ende dienstige coopmanschappen ordonneert te remoreren, om onderwijlen den vallenden hoorn, amber, als andere verhaelde coopmanschappen, gedurende u afwesen daer om her op't civilste met 's lants vaertuijgh te negotieren, acht nemende dat alle residenten de particuliere negotie stricte verboden blijve, ende haer geen lont, roers, maer simpele hantpieckges tot telle quelle defencie te hant gestelt werde om also de minste diffidentie in't gemoet onser geallieerde volckeren te doen blijken, dat de beste vruntschap baert, met intendit nochtans naer gedane visitatie dien wegh over te retourneren, de factorie met het negotieerde totalijck te lichten ende op't eijlant Nijle ende Damme weer te verschijnen, specialijck om oculaire inspectie ende informatie te erlangen wat zedert UE. vertrek daer gepasseert ende door den ondercoopman de Liefde in handel ondernomen zij. Item hoe d'inwoonders jegens d'onse haer gedragen hebben. t' Een ende het ander zij ende blyve UE. opt serjeuste gerecommandeert; willen hopen dat alles wel afloopen sal, daertoe den Almogende zijn segen verleene.

¹⁾ Vgl. mijne Bouwstoffen, III, blz. 224.

Die van Arouw ende Queaij zijn seer goutgierigh, voor welck minerael dienstige slaven tot 18 a 20 realen te veruijlen zijn, alle sterck ende arbeitsame mannen, van nature bequaem tot goede timmerluijden om welcke Batavia altoos verlegen is. Sult derwegen quantité derselver, hoewel duijr zijn, trachten op te copen, om ons daervan op Batavia te valeren, dat stricktelyck dient naergecomen, ende geene daervan op Banda gehouden dewijle dat comptoir met andere soort slaven versien sullen.

Op 't eijlant Ossa, niet ver van de Nova Guinese Cust gelegen, negotieren die van Ceram daerom her massoeij. Investigeert die landen ooc curjeuselyck. Bij aldien den opcoop dier spetie exceptive voor andere volckeren uijt handen der Cerammers voor civile prijs als daer geschiet costen gauderen, soude die traffickque van eenige consideratie wesen, andersints is dien handel van weijnich emporte dewijle ten alderhooghsten maer 25 picol jarelijcs op Batavia can geconsumeert worden waervoor 50 realen per picol genieten. Wij seggen uijt handen van de Cerammers, also 't niet convenabel is dat [wij] onse Ceramse adherenten die vaert t'eenemaal onttrecken ende wij oorsaeck van miscontentement om de massoeij geven souden, dat bij gevolch van dissolute vruntschap voor Banda te prejudiciabel achten.

Op Arouw, dat considerabel is, soude volgens u relaes een peerle visscherije aende oostzijde te vinden wesen. Saken van grote estime, soo op gedane investigatie de waerdigheijt sulcs mede brenghet. Doet derwegen op UE. arrivement omtrent onse westelycke geconfedereerdens vigilant ondersoeck. Bij aldien van emporte oordeelt, tracht onse adjuncten van die peerle visschers, dat hare vijanden zijn, te animeren, onderwijlen formeel contract te bewercken dat bij occupatie possesseurs van hare hostile landen, naer gedane devalisatie mogen zijn ende blijven, -als wanneer een loffelijck werck uijtgewrocht is, ende d'E. Comp^e. in die gewesten sodanige remarckabele op vorsingh erlanght heeft, dat daar wel domicilium nemen mogen. In sulcken gevalle salt nodigh wesen daer volck resideert, logie opgeslagen, ende conform de Godvruchtige meningh van domine Vertrecht voor den geestelijcken ooght op de bodem van onse geallieerde sonderlingh gesorcht werde; gementioneerde Vertrecht gaet maer provisionelijck om visitatie der eijlanden te nemen, ten eijnde naderhant naer meriterende opspeur spijkers met hoofden slaen mocht; den opperste Al zij zijn leijtsman, ende conducteur.

Dit dan in dier voegen geffectueert en de retour op 't eijlant Damme gecomen wesende, sal enpassant dienen gedocht hoe ende op wat wijze de Javanen in Goule Goulj ofte elders te bestoken sijn, facit makende dat bij gesont volck uwen cours a droicture derwaerts ende bij grote debilheijt die plaetse over Banda naer become verversinge tracht te bestevenen. Dat gebroetsel maect den massojen handel daer niet alleen installigh, maar is in prejudicie vande E. Comp^e ooc gretigh tot opcoop van vendibele nagelen, dat met dese occasie per onse wapenen prevenieren moeten om couragieuse revengie te nemen over de negenthien Nederlanders door haer in den jare 1637 ¹⁾ op onse uijtsettingh gemassacreert. 't Bene ende 't ander moveert ons tot sulcs, te meer in die gewesten sonder onse passe verschijnen, welckers manquement om her onse vaerwateren, prescriptoir recht gebaert heeft, om die natie rechtmatigh te mogen aanranden. Laet maer in't uijtvoeren van UE. exploit de Ceramers geen hinder, travallie ofte ongelijk aangedaen, ende alle occasien van clachten voorgecomen werden, summa de hostile attentaten blijven gesegent.

Eijntelijk om goede ordre ende policie te observeren, wert UE. per desen geauthoriseert met communicatie van rade civile ende criminele justitie naer voorval ende eijsch van saken consciencieuselijk te hanthavenen; hout in alles mesnage, weest selfs sedigh, nuchteren, reputatieus ende couragieus. Ja pondereert onse ordre soo exactelijk dat uijt UE. journaelse aentekeninge de continuatie van Uwen ijver bespeuren, ende also fundamentele oorsake hebben mogen om UE. tot honorabelder ende verder employ te qualificeren, daarmede UE. geluc, behoude vojagie ende den gerequireerden zegen vanden alderhoogsten toewenschen.

Sullende den Raet denominative bestaen in naervolgende personen :

t' Commanderent opperhoofd Adriaen Dorsman,

Capiteijn Thomas Pedel,

Heere Jacobsen

Herman Meyndertsen } schippers,

Claes Thijsen

¹⁾ Dit zal een fout zijn voor 1638. In dat jaar toch werden de Petten en de Banda vóór Goelie-Goelie overvallen, waarbij reeds dadelijk 16 man het leven verloren. Onder de aanvallers waren vele Javaansche handelaars, die daar met hunne vaartuigen lagen. Uitvoerig wordt hierover gehandeld in eene missive van Gouverneur en Raad van Banda aan den G.-G., dd. 28 Aug. 1638. Vgl. ook beneden, bldz. 627.

den vendrigh Alexander de Bijde }
 ende den sergant Hendrick Feijt } gaende als luytenants.

Int casteel Batavia adi 27 November A° 1645.

Was geteijkent CORNELIS VAN DER LIJN,
 JOAN MAETSUIJCKER, ende
 SIMON VAN ALPHEN.

II.

Missive van de Raden van Indie aan den
 gouverneur van Banda, Cornelis Witsen, 27
 November 1645.

.
 't Is wel sulcs dat den Bandasen staet tot soulaes ende indeclinabel welvaert vande policie eenich practicabel ende gewenst redres vereijst, dogh kunnen als nogh t'harer beneficie in U.E.E. gevoel niet condescenderen tot telle quelle vermindering van 's Heren thiende, veel weijniger apprehenderen dat uijt die vergunningh minder detriment de E. Comp^e als uijt de relaxatie vanden rijs soude hercomen..... Manderen des andermael onse aengescreven ordre buyten de minste veranderingh naer te comen ende onse goede ingesetenen den liberalen afslach van rijs tot 60 en 40 R^a t' last te laten gauderen dat wij tot provisioneel soulaes van de Bandase Colonie soo bevinden te vereijsschen, per gouverne ¹.

Dit aldus vastgesteld sijnde emergeneren nogh andere consideratien, waerdoor gemoveert werden, het verlenen van verder beneficie te staken. t' Is ponderatiff dat d'investigatie der nieuwe eijlanden omde S. Oost gelegen naer alle jndubitable apparentie accresement in handel ende neringh staet te veroorsaken, dat jimmer een recht middel zal zijn om Banda te doen op luycken, ende florisanter te maken. Op dese motiven als andere urgente jnsichten is in rade van India goet gevonden derwaerts andermael equipagie te doen, emploijerende daertoe de jachten Waterhont, den Haringh, ende Wakendeboeij, de loots boot ende twee chaloupen. Jtem 't wel beseijlde jachtge den Gulden Haringh costij gemaect, met een crijgs macht bestaende in 200 soldaten van alles wel versien ende voor thien maenden geprovideert om ons jntendit opt reputatieuste in dat gewest ter deegen eens uijt te wercken. Deselve gaen tot

¹ Vgl. mijne Bouwstoffen, III, bldz. 244.

demonstratieve ontsachelijkheid over Amboina, om eenige tolcken so daer sijn op te speuren, gelijk UE. E. Jan Jorissen alias Capiteijntge¹ nevens nogh andere bequame tolcken van costi largeren sult. Tot opperhooft blijft g'elingeert den persoon van Adriaen Dorsman die gemelte eijlanden met prijselijk oogherck ende vigilantie naer gedoochsaemheijt van tijt ondersocht, ende sigh de novo voor een jaer onder een tractement van f 85 als oppercoopman verbonden heeft, daertoe bewogen is. Twijffelen niet off dese uijtsettingh sal bij nader indagatie van considerabelder effect, als de voorjarige sijn. Want hoewel daer geen gout off silver minerael tot nogh toe gevonden zij, promitteert echter den handel van schiltpadshoorn, gevolchelijk d' ondervindingh van amber ende de peerle visscherije op Arouw profitabele ende remarquable op vorsingh, dus doende is uijt gevonden op wat wijze de Engelse vrinden, noten ende foelie buijten Banda hebben weten te acquireren, waerover niet te vergeefs iteratijvelijk uijt Nederlant gedoleert is. t' Zijn de Maccassaren die op t' eylandt Damme ende Nijle haer negotiatie geexerceert ende die spetie van daer jaerlijks gevoert hebben. Soo vernemen, alleen van Damme in quantite ongeveer 5000 sackges soo noten als foelie. Voorschreven natie equipeert naar dat gewest al wat sterck, hadden jonckst met ses joncken op Nijle geweest ende d' inwoonders van Damme tot voortplantingh van noten seer geanimeert dat daer hevigh ondernomen wirt. t' Js vreemt het doen der Maccassaren ons niet eer ter oren gecomen is, als nu dient ten principalen tot stuttingh ende incorporatie van dien handel bij tijts gevigileert, ende alle Maccassaren hoewel possessie in negotie hebben, nevens alle andere negotianten, indistincte van daer geweest. Maar om dit fundamenteeljk uijt te wercken moeten onse attentaten op equitabel recht haer steunsel grijpen, ende alles met circumspecte opmerkinghe beleidt werden soowel int reguard der inwoonders als uijtheemse trafficquanten, ten eijnde buijten veranderingh totalijk meester van den handel dier specerije blijven ende onse menichvuldige competeurs doort occuperen dier eijlanden van beduchte possessie prevenieren. Ingevolge ons project bij erogatie van gedane oncosten niet frustatoir werden mochte, js derwegen bij instructie bevolen met s' lands volck tijdigh ende dienstigh contract aen te

¹ Deze had Tasman's eersten ontdekkingstocht naar het Zuidland medegemaakt. Vgl. P. A. LEUPE: De Reizen der Nederlanders naar het Zuidland, bldz. 90.

gaen, om alle waren, sonderlingh specerije gewasch, aen ons alleen te leveren, als wanneer bij obtenuue van dien dan crachtige interdictie aende bujten geslote trafficquanten gedaen ende de effectuele usurpatie onser gecontracteerde preminentien verboden can werden, also t' recht der volkeren niet toe en laet de libere negotiatie aen ijmant te ontseggen, nochte in hostile acte te treden tenzij ons doente op fundamentele maximen gevest, mitsgaders met de reden ende equiteitj quadrerende zij.

Sulcs d E. Comp^e meer travailles ende oncosten, int eerst als voordeel te gemoet soude sien, dat met de intentie vanden winstichtigen coopman niet en quadreert, ende te veel prejudicie in ons voorgenomen ooghwit geven souw. Wes raetsaemst oordeelen de pre eminentie des handels op 't minsaemst, is doenelijk, te obtineeren, als dat die natie met het omcappen der note bomen oorsaek tot diffidentie gegeven ende hare gemoederen aenstonts geirriteert werden. 't Moet ons provisionelijk genoegh sijn dat ons als vrunden in haer eijgen lant gedogen, ende dat soo doende occasie krijgen, om door gevoechlijke ende practicabele middelen, alle andere trafficquanten vandaer te weren. Maer als bij oppositoire tegenstrevingh ons reden gegeven wert ende sien het anders niet wesen can, moet men als dan eerst het opperste ende uijterste recht bij de hant nemen, ende bij non admissie met de vijanden der wederspannige inwoonders, gelijk die van Damme wel eenige sullen hebben, contractive aenspannen, om in die gevalle dat eijlants volck ende haer toevallige adherenten bij reputatieuse aggressie gansch ruineus te maken. Dogh contra soo ons admitteren, als vertrouwen jae, moet men de Maccassaren in spetic, ende alle beduchte competeurs int generael bij contractatie voordeel affsien om de possessie des lants ende handel bij hare exclusie alleen te behouden dat niet versuijmt dient. Sullen dan met fundament naer gevolcht accord aende Maccassarse coninck insinuatore waerschouwingen cunnen doen, dat sijn vassalen de vaert derwaerts over verbiede, ende ons bujten kreuck ongemolesteert laten sitten inde possessie van het recht dat wij deuchdelijk geacquireert hebben, daertoe dien vorst wel verstaen sal, mits de reden vrij meer gehoor is gevende als andere Indiaense princen. Echter soo uijt wederspannicheijt bij gedane besendingh continueert, is aen onser sijde geen oorsaeck tot rupture van alliance gegeven, ende werden genootsaect wegen soo importante sake met hem te dissolveren, dat de Comp^e sigh dan getroosten moet, om

bij dominatie over den coop ende vertier dier specerije soo int patria als hier in India alleen meester te blijven, dat alles int werck gestelt dient. Wij en twijffelen niet off onse gerescribeerde ordre sal desaengaende wel uijt gewrocht worden, de continue vande instructie aen't opperhoofd ter hant gestelt, verneemt UE. bij copie derselver, waer aen ons wijders gedragen.

Om een ende deselve reden achten wij wel gedaen dat d'orangcays vande negrije Elilamme per commissaris Lespine hadde doen visiteren, ende daer door toeseggingh van personeele comparitie, ende tot alle leverantie van't bosch gewasch daeromher gelegen, becomen had.¹ Soo op 't verricht hunner saken in Amboina, costi niet verschijnen, ende den aenvangh van't stipulatoir contract verder comen te differeren, sal de vreesachtige exceptie op hare vijanden Hattima² ende Salipapoutj³ gedaen, vrij suspect sijn. Echter willen hopen ons prerogative bij exclusie vande Macassaren, Javanen, &^a, den beloofden toevoer der vallende specerije doen sullen. Maer bij soo verre op eenigerleij wijze in manquement blijven ist niet alleen billijk ende gefundeert, maer oock nootsakelijk dat bosch door't omcappen geruineert werde, daertoe insulcken gevalle selfs schijnen te condescenderen. t'Effective succes vernemen t'zijner tijt, onderwijlen zij ende blijve UE. gerecommandeert, aengetoge vlote spoedige depeche te geven,

¹ Hieromtrent hadden Gouverneur en Raad van Banda den 17 April 1645 het volgende aan G. G. & R. geschreven: „Wij hebben goetgevonden op den 11^{en} Meert volgens ordre van Haer Ed^e den boschwachter Charel Delespine als Commissaris met 't Gewelt van Banda aende orangkaijs vande negorie Elilamma op Ceramlaut, alwaer t' bosch vande nooten ontrent gelegen is, te senden, en te versoecken, dat eenige derselve met de voornoemde Commissaris wilden herwaerts overcomen om met ons een nieuw verbant ende handelinge vande specerije, die aldaer ontrent vallen, te stipuleeren, ende ons met exclusie van alle andere natie deselve, mits betalende, hier te leveren.” Maar „in vergaderinge vande meeste orangkays” werd dit bezoek naar Banda „geexcuseert, thoonende den brief van der Hr Gouverneur (van Ambon) Demmer, waer in ontbooden wierden met twee corre-corren voort Casteel Ambonia te comen.” Wel werd „beloofd, wanneer dezelve tocht gedaen waere, alsdan (op Banda) aanlangen sullen ende aende commissaris toegeseijt alle de specerijen (mits betalende) in Banda te brengen, ende geene aende Javaenen, Makassaren ofte andere natie te sullen leveren ende bij aldien sulcx gewaer wierden, dat het ons vrij sal mogen staen, alle nooten boomen om te hacken ende te ruyneren. Sij seggen mede, dat deselve nooten van de boeren van Hattimatta ende Silipapoetij, sijnde Alpoerisen ende haere vijanden, qualijk durven haelen.”

² Hatoemeten?

³ Elpapoetih?

mitsgaders naer vermogen met het slachten van koebeesten te laten verversschen, des te meer alsoo voornemens zijn de fluijt Eendracht over Baliĳ eerst daegs af te vaerdigen, om aldaer quantité koebeesten ende eenige bullen ten behoeve ende gerieff van Banda te procureren, daerop U.E. sigh vesten mooght.

Wanneer voorschreven fluijt ooc sal connen dienen, tot uijt werkingh van U.E. project costij om vande Ceramse cust quantite hout 't erlangen tot opbouwingh van gerequireert vaertuijgh, daerom Banda meest altijd benodicht is. Soo vernemen, seijlt het opgemaecte jachtge uijtermaten wel, dat inde Z. Ooste eijlanden wel te passe staet te comen, ende derwaerts aen geordonneert hebben

Bevorens de vlote dimitteert, sullen de siecken, soo daer eenige bevonden werden, costij met gesonde coppen dienen verwisselt, ten eijnde hun fris in zee begeven ende minder noot van debiliteit subject mogen sijn. Laet dit ernstich bevorderen, U.E. becomt dogh naer uijttingh van t'exploiet goede occasie om't guarnisoen, dat 391 coppen sterck is, naer U.E. welgevallen ende gedane petitie tot 400 coppen, compleet te houden, mitsgaders de resterende met alle de verlost (over Amboina) herwaerts te senden daertoe U.E. autoriseren.

Soo als van t'opperhoofd Adriaen Dorsman geïnformeert werden, soude inde eijlanden Queaij ende Arouw quantite robuste slaven, bequaem tot timmerluijden, kunnen genegotieert werden. Is derwegen in mandato gegeven ettelijcke derselver ten dienste van Batavia te verhandelen, daerom gemenelijck hier verlegen sijn. Laet de geprocureerde slaven alle herwaerts comen sonder een op Banda te houden, vermits van intendit sijn, U.E. per de naeste met andere soort Arraccanse slaven te versien, d'advizo.

Bij aldien D^e. Vertrecht in sijn ijverigen geest nogh continueert tot visitatie der ontdeckte gewesten ende opqueeck vanden geestelijken ooght, sult sijn E. met gemelte Dorsman largeren, om vooreerst de gelegentheijt der landen ende 't humeur dier volckeren te onderstaen, daernaer bij overlegh op de bequaemste plaetse gaen remoreren, wanneer volgens project wel versocht dient; sijn doente zij ende blijve gesegent, des Banda per de naeste met een ander predicant sullen versien, daerop staet maken mooght.

't Practicabel voorstel om den handel van massoeij omtrent Ceramlaut bij devalisatie der Javaense joncken alleen te genieten, is bij presuppost van grote aftreck in die spetie niet verwerpelijck. 't Geprojecteert ooght wert met dese uijtsettinge en passant

Int Casteel Batavia adi 27 November A^o 1645.

¹⁾ Vgl. hierboven, blz. 621.

III.

Missive van de Raden van Indië aan den predikant
Jacobus Vertrecht op Banda, 27 November 1645.

Achtbare seer godsalige.

..... Wij hebben met sonderlinge vreuchde geapprehendeert den vigilanten ijver, waerme UEE. tot d'insamelingh vanden geestelijcken oeghst inde Suijt Ooste eijlanden omvangen bleef. 't Voorstel is godvruchtigh, met UEE. waardigh ampt convenabel ende inderdaet prijselijk. UEE. wert derhalven tot visitatie dier landen, mits dese uijtsettingh provisionelijk geauthoriseert, om 't humeur der volkeren 't zij op Arouw ofte elders voor eerst te sunderen, en alsdan volgens gedane opvorsingh plaetse te vesten daer 't bequaemst zal zijn.

Int Casteel Batavia, 27 November A^o 1645.

Was onderteijkent CORNELIS VAN DER LIJN,
JOAN MAETSUYCKER, ende
SIMON VAN ALPHEN.

IV.

Missive van Gouverneur en Raad van Banda
aan de Raden van Indië, 20 April 1646.

..... Volgens ordre hebbe de vloot vanden oppercoopman Dortsman met versch vleesch versien, en de siecke soldaten met frissche gesonde verwisselt. Ditto Dortsman is op den 6^{en} Januarij alhier gearriveert, en terwijl in sijn E instructie int minste wij niet en erkent worden, soo hebbe met de vojagie verder niet willen bemoeien, en den commanderende opperhoofd sijn thuijl laeten thuijlen; alle t' geene op ons versocht heeft, hebbe hem laten toevloeyen en mogen vertrecken ofte blijven alhier, soo lange t hem goet gedacht heeft. Is op den 19^{en} Januarij met weijnich coelte van dese reede vertrocken, den Almogende sij haar leytsman, en geve iets goets voor de E. Comp^a. mach uijtgewrocht werden.

t' Geeft ons ten hoochste vreemt, bij haer Ed. de macht van de E. Comp^a. (die soo groot als oijt geweest is) soo cleijn geacht wert, dat wij soude vreesen (bij aldien de Maccaerse joncken in de Zuijt ooste eijlanden van ons geruineert wierden) den Maccaersen Prins ijets tot prejuditie van Amboyna, Banda, en Tarnaten soude voor-nemen. Haer Ed. gelieve vast te stellen, dat alle Moorsche prinsen, haer woort ofte vruntschap met de Christenen, niet langer houden, dan soo lange t'haer wel gevalt en dat om 7 a 8 joncken, die

van ons om de Zuijtoost gedestruceert wierden den Coninck van Maccasser geen oorloch met ons sal aenvangen, en ook vastelijcq staet te gelooven, soo den voornoemden Prins eenige voordeel op Amboijna, Banda en Ternaten hadde cunnen krijgen soude tselfde al over eenige jaeren int werck gestelt hebben, sonder te verwachten dat eenighe oorsaecke hem van ons daer toe gegeven wert.

Haer Ed. belasten inde instructie van d'opperhoofden over de vloot, met die van Damme en Nijle contract te maecken, om alle de specerijen (mits betalende) aende E. Comp^a te leveren, sustineerende daerbij (t'selve volbracht sijnde) alsdan equitabel recht voor de E. Comp^a gebooren sal sijn om de Maccassaren en andere natien, de selfde handel te verbieden, en men voor eerst de Maccassaren sullen waerschouwen voortaan niet meerder met haer vaertuijgen derwaerts te verschijnen, en den Coninck van Maccasser mede sullen laten versoecken, deselfde gelieve sijn ondersaten die vaert ofte handel te interdiceren. Hier op sullen in cort dienen, de inwoonderen der selver eijlanden heijdenen sijn, die voor desen (als alleenelijck verleeden jaer) noijt geen Christenen gesien hebben, en van geen contract, ofte eenige gespreck sullen weten, maer vreesse, onse macht aen landt gestelt, datelijck int geberchte vluchten. Volgens t' rapport van Dortsman soude goede naturelle van menschen schijnen te sijn, maer [zij] en hebbe echter niet willen toestaan, ijmant van de onse een voet op het landt heeft mogen stellen, en ten beste genomen, daer wiert een contract met haer gemaect, soude derhalven de E. Comp^a cunnen sustineeren equitabel recht become te hebben, om de Maccassaren (die over veele jaeren die eijlanden gefrequenteeert hebben) deselve vaert en handel te verbieden, immer soo veel soude den Coninck van Maccasser te vreesen sijn, dat men volgens t' contract (die den Prins met goede redenen soude sustineeren tselfde perforce haer afgedronghen te sijn) deselve vaert aende Maccasser verbiet, dan oft men deselve jonquen ruijneerden.

t' Is oock seecker de voornoemde inwoonderen met de Maccassaren wel te vreedden sijn, en uijt haer eijgen selfs, ons niet sullen soecken, gelijk die van Amboijna en Ternaten assistentie tegens de Portugeesen aende E. Comp^{ie} versocht hebben, waer op een contract aen weder sijde tusschen de E. Comp^{ie} en haer gemaect is, in welcke contract alle de nagelen aende de E. Comp^{ie} te leveren, verbonden sijn, twelcq een equitabel recht aen de E. Comp^a gebaert heeft, om andere natie (die nagelen soecken te handelen) vandaer te houden ende niet te gedoogen.

Ons oordeels possessie van Damme genomen hebbende, behooren wij ons daarmede toe te schrijven, alle Zuijtooste eijlanden onder de jurisdictie van Banda en Damme te behooren, en consequentelijk alle natien die vaert te verbieden, t welcq (sooveel d'Indiaense macht aen gaet) met 6 cleene jachten (gelijk de Vergulde Haringh, verleden jaer hier gemaect) (ijder met 20 man, soo soldaten, bosschieters als matroosen gemant, met prince stuckjes, amonitie, granaten en vuerwercken naer behooren versien) lichtelijk sal te doen staen, soodat de Makassaren en Javanen daer van daen gehouden, de negotie van schiltpathoorn, ambregrijs en anders dat daer soude mogen vallen, van selfs ons toecomen, t'sij dat wij die jaerlijcx selfs van daer haelen, ofte mettertijt van haer ons hier in Banda toegebracht sal werden.

Van gelijcke verhaelen haer Ed. inde instructie vande meer-gemelten Dortsman, bij aldien sij lieden de massojen voor civile prijs opt eijlant Ossa (gelijk aldaer geschiet, soo haer Ed. sustineeren) uijt handen vande Cerammers coste genieten, deselve negotie van eenige consideratie wesen soude, maer niet convenabel sijn, de Cerammers deselve t'eenemael t'onttrecken en wij oorsaecke van miscontentement om de massojie aen haer soude geven, tweleq tot prejuditie van Banda soude cunnen strecken. Dit is seecker, Banda al te cleen geacht, dat om een, twee a drie negorijen Banda voor haer te vreesen heeft. Wij willen haer Ed^e verseeckeren, [dat] met de voornoemde jachten, alle de vaertuijgen vande binnecust van Ceram en Ceramlaut (wanneer wij begeeren) connen geruineert, en alle Javanen en Macassaren daer van daen gehouden werden.

Aengaende de vloot met lief vande Zuijtoost weder hier comende ofte bij gesont volck recht door een tocht naer Goulj Goulj en op de cust van Ceram, om de Javaense joncken te ruijneeren, bij instructie de opperhoofden belast, is wel. Wij vertrouwen echter 6 jachten meer dienst aan de E. Comp^a als de heele vloot (wel verstaende om jonequen te ruijneeren) sullen doen, en oock met eens te ruijneeren, de Javaenen ofte Maccassaren niet naer laten sullen, weder te comen, want sij wel weeten, soodanige macht om harent will niet uijtgesteld is, ofte uijtgesteld sal worden, maer gelijk volgens onse advijsen, dienen alle jaeren niet alleen naer Goulj Goulj, de binnencust van Ceram, maer oock naer Keffingh en Ceramlaut, soodanighe jachten derwaerts geequieert, die inde west en oost mouson, langs de custen van Ceram en Ceramlaut loopen,

de havenen besoecken om alle Javaense en Maccassaerse joncquen te ruijneeren twelcq een jaer twee a drie geschiet sijnde, sullen wel wachten weder derwaerts te vaeren ende sal alsdan dE. Compie (gelijk haer Ed. presumeren) de nagelen niet ontvoert werden, ende massojen handel tot onsen believen t'eenemael aen ons trekken, twelcq wij achte van groote consideratie te sijn, niet tegenstaende maer 20 a 25 picol nu jaerlijcx op Batavia vercocht wert.

Haer Ed gelieve te considereren, dat jaerlijcx continueerlijk 5 a 6 joncken soo van Keffingh, Goulj Goulj, en andere bij leggende negorijen, omde massojen te handelen, naer de cust van Genea vaeren en yder joncq ten minste 100 picol overbrengt, en men moet vast gelooven, de selfde spetie jaerlijcx, soo in Macassar als andere quartieren van India vertiert wert. Want bij aldien de Cerammers deselfde jaerlijcx niet en conde vercoopen, soude soo continueerlijk (om de massojen te haelen) derwaerts niet tendeeren en ongetwijffelt deselfde voyagie staecken, soodat de E. Comp^a per contract alle de massojen in handen crygende soude de Macassaren en Javanen deselfde op Batavia moeten comen halen, ofte de E. Comp^a conde een goede parthye derselver jaerlijcx aent comptoir op Macassar senden, maer dat men deselve voor 8 oft 10 R^a soude soecken te contracteeren, is niet practicabel en de Cerammers eerder de vaert soude verlaten, als om soo vylen prys te geven. Haer E. seggen wel de Cerammers om een cleenigheyt deselven verhandelen, dit syn maer presumptie, alsoo niemant, als de voornoemde Cerammers met reden iets daervan connen seggen. t'Is sulcx en seecker dat somtyts eenige vande haeren vande wilden doot gesmeten werden, doch bij aldien den oppercoopman Dortsman volgens syn E. instructie t'eylant Ossa aendoet, sullen alsdan uyt den droom geraecken, en ons cunnen rapporteeren wat voor volck hij daer gevonden sal hebben.

Ingevalle de E. Comp^a tegens 16 R^a t'picol (by contract waerin gehoude sullen sijn, ons alle de massoyen te leveren) conde coopen, en in cleeden deselfde betaelen soude de E. Comp. soodanige coop niet behoeven te beclagen, want 600 picol tegens 16 R^a in cleeden omgeset, soude Banda over de 9600 R^a doen profiteren en op Battavia ofte elders tegens 50 R^a (gelijk haer Ed. inde instructie van Dortsman schrijven) vercocht, sal dE. Comp^a 20400 R^a avance daerop trecken en de selve massoyen gevoechlijcq sonder veel grooter costen van hier naer Battavia gevoert kunne werden, mits in plaetse van een groote fluyt, een groot schip (om t' Augusty

gewasch en voorders de massoyen in te nemen) jaerlijcks herwaerts gesonden wert, soodat die negotie alleen in handen te krijgen dE. Comp^a d'onkosten (die jaerlijcx opde jachten vallen soude) wel dragen can ende moste het guarnisoen in plaetse van 400 op 480 coppen (om de jachten daer uyt te mannen) alhier versterckt werden.

De voornoemde jachten soude ontrent int begin van Januarij een tocht naer Ceramlant, en op de binne cust van Ceram cunnen doen, en half February van hier naer de Zuijtooste eijlanden verseylen, en omtrent t'laetste van July herwaerts wedercomen, om andermael int laeste vant' ooste mouson de voornoemde custen van Ceram en Ceramlaut te besoucken.

Doch bij aldien haer Ed. byde resolutie blijven, omde Maccassaerse joncquen, inde Zuijtooste eylanden niet te ruyneeren, soude men met de meer gemelte jachten, den handel van ambergrijs en schiltpatshoorn, van gelijke cunnen drijven, echter soo lange de Maccassaren aldaer geadmitteert werden, sal de E. Comp^a t'rechte nut van die negotie niet genieten. Ons oordeels is de vrees seer cleijn, om daerover in verwijderinge ofte in oorlogh met den Maccassaerse koninck te comen en bij gevalle t'aller quaeste comende, de Maccassaren eenighe vaertuijgen equipeerden om onse jachten t'attaqueeren, daer was weijnich aen gelegen, want de 6 jachten bij een sijnde, sullen van geen cleijne, jae redelijcke groote Indiaense macht in dier quartieren niet aengerant werden. Wij vertrouwen den Maccassaerse prins de saeck om in oorlooch te geraecken wel ponderen sal te meer [wij] nu in vruntschap met de Portugeesen sijn, t'welcq hem mede al eenige achterdocht geven sal.

Op den 20 September verleeden jaer hebbe den tolck Jan Jorissen alias Cappiteijntie en den hoochbootzman vant' prauwenhuijs Abraham Gillisz andermael met t'Gewelt van Banda, naer de negorije Elilamme op de cust van Ceram gesonden, om de orangheaijs derselver te haelen, en een contract noopende de specerije met haer te maecken. Sijn opden 6 October met t'Gewelt hier gere-tourneert, rapporteerende, d'orangkays sich geexcuseert hadde, op haer vasten ofte vast dagen, en versocht deselve met d'aenstaende volle maen weder met t'Gewelt derwaerts te verschijnen, en alsdan met eenige specerije soude overcomen en een contract met ons maecken. Waerop den laesten October den hoochbootzman (alsoo Jan Joorissen alias Cappiteijntge hier niet en conde gemist werden, om de Zuijtooste eijlanders die dagelijcx te verwachten stonden) de novo weder derwaerts gesonden. Daer comende hebben sij omtrent

3 a 4 catty foely en 8 a 10 d^o nooten int Gewelt geladen maer haer comste wederom geexcuseert seggende dat van de Heer Gouverneur Demmer ontbooden waeren met twee correccoren aent' Casteel te moeten verschijnen t'weleq onwaerachtich is, alsoo de voornoemde Heer Gouverneur met t' selfde Gewelt (die int wederkeeren naer Amboijna verdreven was) ons aenschrijft, dat in sijn tijden deselfde orangkaijs noijt ontbooden sijn geweest, maer nu van meeninge was deselve t'ontbieden, en over t'langdurige uytstel vant' contract te schrobbeeren, soodat hier uijt te presumeeren staet, deselve Orangcwijs niet van meeninge te sijn, eenich contract met ons in te gaen.

Haer Ed. schrijven, bij aldien in manquement derselver bleeven, dat het billick en nootsaeckelijck is t' nooten bosch door t' omcappen geruineert wert, daertoe in sulcke gevalle selfs schijnen te condescenderen. Wat het laetste aengaet, selfs genegen soude sijn, om t' noote bosch te ruyneeren, is abuijs, en sal uijt onse advijsen soodanige conclusie niet genomen cunnen werden, maer dat deselve aen den commissaris Lespine gesecht hebbe, wanneer een contract tusschen ons en haer gemaect was, en wij verneemen eenige specerijen aende Javaenen ofte Maccassaren meer leverden, sij wel vreedden zoude sijn, t' voornoemde bosch, door ons geruineert wiert. Dit sijn maer seghswoorden. 't Sijn een deel schelmen en guijten, onder anderen, een Orangcwijs soon, eertijts jonge vande Hr. Philips Lucassen, spreekt heel goet Neerlants en over eenige jaeren soldaet int casteel van Amboyna geweest en met sijn geweer (soo d' Heer gouverneur Demmer ons advijseert) wech geloopt is. Dezen guijt vertrouwe oorsaecke is dat geen contract met ons soncken te maecken. Wij sijn van gelijken gevoelen (als haer Ed. ons aenschrijven) het voornoemde bosch nootsaeckelijck dient geruineert, maer haer Ed. en ordonneeren ons niet, met wat middelen t' selve bij der handt sullen neemen, want Banda soo veel soldaten en mardijckers (als om t' bosch te ruijneeren vereijst) niet en can missen; behalven dat hebbe geen vaertuijgen om deselve voor dese tijt over te voeren. De soldaten ende vloot van Sr. Dortsman daertoe te gebruijken en sijn niet gequalificeert alsoo volgens sijn instructie hem ofte de vloot niet en hebbe te commandeeren en soude d' opperhoofden derselver vloot met recht en goede redenen (wanneer sulck haer voorhielt) sich cunnen excuseeren, seggende haer instructie daarvan niet en melde en bij aldien t' selfde ons weijgerde, haer niet qualijck cunnen afgenomen werden. Maer bij

aldien de Heer gouverneur (sijnde mede raet van India) ende eerder en meerder kennisse van de omleggende quartieren van Banda als haer Ed. op Battavia can krijgen, in de instructie vanden oppercoopman Dortsman (als t' wel behoorde) gekent waere geweest, al waer het maer alleenlijcq aengeroert (de voyage en de Zuijt oost volbracht), dat alsdan t' gene de Hr. gouverneur en sijn E. raden op de quartieren van Ceram ten dienste van de E. Compie. goet vonden, deselfde opperhoofden van de voornoemde vloot gehouden waere naer te comen, soude alsdan deselve macht met een Compie. mardijckers van hier naer de negorije Elilamme gesonden hebbe, om de noote boomen met schillen te ruijneeren twelcq met een cleijne moeijten en sonder perijckel van eenich volcq te verliesen, geschiet soude sijn, ende de E. Compie. vrij meer dienst daeraen gedaen als de vloot naer Goulj Goulj om de Javaense joncken te ruijneeren, te senden, want soo haest die van Goulj Goelij de vloot verneemen, sullen de Javaenen haer joncquen over het verdroncken landt haelen, soodat de scheepen weijnich dienst daer doen sullen. De twee tingans met de sloep van Battavia (soo deselve weder hiercomen) met soldaeten te mannen, om de joncquen over t' verdroncken lant aen te tasten, sal veel volck costen, want bloot in de chaloup en tinganghs sullen moeten staen, en de Javaenen van het landt met musquetten, spatten en pijlen, soo veel doenlijcq haere joncquen defenderen sullen. In de jachten die hier gemaect sullen werden, staen de soldaten liber en vrij voor pijl en spadt en over het verdroncken landt (alsoo heel ondiep gaen) geroijt cunne werden, echter de vloot vande Zuijtoost hier verschijnende sullen met onsen raet delibereeren oft men 't ruijneeren der noten bosch op Ceram, de opperhoofden vande vloot sal vergen, dan oft men tot naerder ordre van haer Ed. t' selve uijtstellen.

Verleden jaer sijn redelijke parthije vaertuijghen van de Zuijt oost alhier verscheenen, waer door Banda van vaertuijgen voor twee a drij jaeren voorsien blijft.

Int Casteel Nassauw opt eijlant Neira Banda desen 20 April A^o 1646.

Onderstont	UE. onderdanige dienaers,
Was geteijkent	CORNELIS WITSEN,
	JAN SIMONSEN,
	FREDRIJCK GOMMERSDORP,
	ABRAHAM WEIJNS.

V.

Missive van Adriaan Dortsman aan de
Raden van Indië, 16 Augustus 1646.

Ed^e Erntfeste Manhafte wel wijze voorsinnige seer discrete
Heeren.

Mijn Ed^e genereuse Heeren.

Mijn jongste schrijvens aen UEd^s is geweest dato 29^{en} Junij laest leden¹ waer bij reverentelijk hebbe versocht, dat UEd^e ter oirsaecke [enz] als de cortheyt des tijts en de mijne langduerige siecte, waer noch niet vrij van en ben, van 't weijnich verhael der gedane tocht, tot mijne personelijke verschijninge op Batavia geliefde t' excuseren Doch nu noch gans onvolmaect ende bekommerlijk, als kennende d' onbequaemheijt der trage penne die van natuiren anders tot de vlucht veerdicheijt geschapen is, en van mijne strammen geest geregeert wert, sulcx d' eijgentlijke vocabulen soo alst behoort nae wil en wensch niet en can uijt beelden. Echter sal ick om mijn selven buijten het verstandich oordeel van Themistocles te houden die de traechaerdige met den naem van het graff eens levendich mensch waerlijk heeft versien, mij na de presente gelegentheijt trachten te ontlasten, ende eenige der voornaemste voorgevalle saecken, vervolgens cortelijk aenroeren, vermits met den eersten selfs op Batavia in UEd^e presentie hoope te verschijnen, als wanneer, soo mij den almogenden in gezondheid spaert, ter eeren Godes, d'E Comp^e ten dienste, ende UEd^e vergenoeginge alles int breede claerlijk sal werden verthoont.

Wij hebben (sonder roem geschreven) geduerende dese vojgagie, altijd soo veel mogelijk was ons uijterste devoir gedaen, ende alle middelen aengewent, die eenichsints practicabel ofte bedencelijk waren, om UE^s ordre ende bevelen volgens mede gegeven instructie in allen deele promptelijk na te comen, uit te voeren ende te voltrecken, maer sijn eenige derselve tot mijner herten leet wesen, door verscheijde obstaculen de progressen gestut ende goede meeningen te rugge gebleven. Edoch soo is t'voornaemste

¹ Dit schrijven heb ik niet aangetroffen. Daar de hier overgenomen brief echter het geheele beloop der expeditie bespreekt, is dit gemis niet zóó groot, als ik eerst vreesde.

noch wel uijtgevallen ende 't rechte ooghwit van UEd^e wel gevoechde bevelen op Damme geluckt ende getreft twelek hier na t'zijnder tijt ende plaetse sal aengewesen werden.

Eerstelijck uijt Banda ¹ nae de Zuijt seijlende soo sijn van storm en onweer d'eijlanden Nijle ende Damme misgeraect, mitsgaders nae eenige dagen suckelens met de gansche vloot, mirakeleuselijck sonder 't minste vaertuijch te verliesen, ontrent Sera ², ende twee

¹ De schepen waren, blijkens het journaal, den 28 November 1645 uit Batavia vertrokken en den 28—29 December voor 't kasteel Victoria op Ambon aangekomen. Den 3—4 Januari 1646 vertrok Dortsman met zijn vloot naar Banda. Het eigenlijke hem voor zijn doel ten dienste staande eskader bestond nu uit de jachten de Waterhond, de Haring en de Ter Gaping, de loodsboot, twee tingangs en een sloep. Den 6—7 Januari bereikten ze het kasteel Nassau op Banda. Op Ambon was een tolk aan boord gekomen, „geboortich van Macasser, den welcken (soo voorgeeft) in veele eijlanden, daer wij hebben geweest, ende jnsonderheijt op Roma ende Kisser bekent" zoude zijn. Op Banda werd nog aan de vloot toegevoegd het jachtje de Gulden Haring en kwamen twee „Tinembersche tolquen" en een „caert maacker" of „teykenae" aan boord om den tocht mede maken. Den 19 Januari zetten de schepen de reis voort.

² Ik laat hier een gedeelte volgen van het dagregister: „24^{en} ditto (Januario) sagen des morgens landt Z. O. ende Z. Z. Oost na gissinge 5 mijlen van ons ende gemerckt van Banda af, geen rechte hooghte hadde connen nemen, alsdat oock niet seeckerlijck en wisten wat lant het selve was, soo is geraetsaempst geacht om bekent te worden daer na toe te loopen, alwaer des na middachs ten 3 uren achter het eijlant Sickevoe, gelegen tusschen Sera ende d'onbewoonde eijlanden van Timmorlaut, daer het boven [genoemde] d^e genaempt Snuijdt een af is, op 20 vadem santgront met de gansche vloot (na dat veel perijculen uijt gestaen hadden) ten ancker gecomen sijn 25^{en} ditto ontrent ten 8 uren is het commandeerent opperhoofd vergeselschap met d'eerweerde predicant Jacobus Vertrecht en den cappitein Pedel naer voorschreven eijlandt Sera gevaren, alwaer aen landt ende jnde negrijen die dicht bij het strant op't vlacque landt lagen, d'huijsen meest ledich vonden, daer de vrouwen ende kinderen met alle hunne goederen uijt gevlucht waren. Vernamen oock soo veel mannen niet als op andere tijden daer wel gesien hadden. Een cleinen hoop vergaderde haer te samen, die ons int gemoet quamen ende vrundelijck verwillecomden, d'welcke Sr Dortsman haer vraechden, waerom haere vrouwen ende kinderen met eenige mannen en derselver goederen gevlucht ende waer na toe waren? Antwoorden meest alle na Tenimber ende Laradt gevlucht te zijn, ter oorsaecke die van Maetwijck, een lantstreecke op Timorlaut, daer drije negrijen in liggen, haer dagelijcx quamen bestrijden, hunne vrouwen, kinderen ende goederen rooven, soodat de lantbou mitsgaders d'vanghst der rochen ende schiltpadden heel stilstont, daer dit eijlandt een der voornaemste van allen, ende van die waren best pleecht versien te wesen, sulcx de meeste schiltpadthoorn conden uijtleveren. Versochten aen ons dat haer wilden assisteren, souden benefens ons met alle hunne macht daarna toetrecken om gemelte plaets viantlijck aen te tasten ende te verdestrueren, dat haer beleefdelijck worde afgeslagen, seijden daer niet verschenen te wesen om onse vrunden (gelijck d'inwoonders van voorschreven

etmael daerna, dewijle niet mogelijk was om naer t'westen op te laveren, alst blijkt bij resolutie van dato 26 Januari dieshalve getrocquen, voorspoedelijk (godt loff) ter rheede aen d' oostzijde van Tenimber aengelant, alwaer meest alle d' inwoonderen, insonderheijt de vrouwen ende kinderen, met hun beste meubelen ende rijkdom uijt schrick en vreesse van soodanige navale macht, die daer noeijt gesien hadden, in 't bosch ende naer d' andere bijgelegene eijlanden zijn gevlucht, ' sulcx dat om de ontruste gemoe-

Timorlendt soo wel als sij waren) te bevechten, maer eenichlijk met soodanige macht daer gecomen te sijn, om alle onse vrunden voor haere uijt lantse vianden te beschermen, negotie te stabileren, rust ende vrede onder dese inwoonderen te bewercken, opdat gemelte negotie te beter toenemen, sijlieden door ons aenbrengende waren te rijcker worden ende metter tijt onsen waren Godt leeren kennen, eeren, dienen ende aanbidden mochten, dat sij soo niet en condon begripen, maer aengaende van vrede te maecken, stont haer seer wel aan, alligeerden, soo wij met de schepen oost aen zeijlden, dat tot dien eijnde eenige van hunne voornaemste na Tenimber wilden committeren, om een algemeinen vrede onder dese bij gelegen eijlanders door ons toedoen te helpen vorderen ende besluyten"

¹ In 't journaal wordt de ontvangst als veel vriendelijker beschreven. Dadelijk bij aankomst (27 Januari) kwamen eenige inboorlingen aan boord en toen Dortsman met eenige zijner officieren den 28 Januari aan wal kwam, werd hij „bij d'inwoonders volgens 'slands wijze ende haer gebruyck redelijk verwillecompt ende onthaalt, doch al met ommesien ende vreesse der jnhabitanten die soo veel vaertuijgen niet gewoon en waren." Later werd de stemming een oogenblik minder gunstig. Het journaal deelt daaromtrent het volgende mede: „30 dito (Januari) zijnder diverse Orangkaijs ende andere persoonen van d'eijlanden Sera, Selarou, Timorlaut ende Laradt, op Temimber aengelant.

Uit ditto hebben heden verstaen dat den eenen of d'anderen schelmsen Bandanees (die tot ons nadeel meer als te veel hun in dese quartieren sijn onthoudende) d'inwoonders jegens ons opgehitst en de teere gemoederen noch meer ontrust gemaekt hadden, met voor te geven dat wij haer landt wilden innemen ende tot dien eijnde aldaer trachten een hujs ofte sterkte (soo sijt noemen) te maken, sulcx veele der jnhabitanten, vrouwen ende kinderen met hun beste goederen van dat lant na de negorijen Laradt ende Lijmebesser waren vluchtende, daerover 't opperhoofd terstont aen landt gevaren ende jnde vier negreijen der heerlijkheijt Forodato, namentlijk Romeaen, Romemor, Ivenoer ende Ouweer, bijde voornaemste derselver plaetsen gegaen is, omme te vernemen, ende t'ondersoucken wie sulcx valsselijk uijt gestroijt ende haer geseijt hadde, als wanneer den recht-schuldigen niet te vinden was. Ende nadat zijn E. alles, soo veel mogelijk waer, weder in ruste hadde gestelt, hebben eenige versocht den eet van vrundschap ende getrouwicheijt te vernieuwen waer over't opperhoofd allegerde daertoe mede wel genegen te sijn, te meer diverse Orangkaijs ende ander volcq van voornoemde bijgelegene eijlanden hier mede present waren, maer dat de voornaemste vande negrijen Souveane ende Edoude eerst mede moeste ontbieden. Zijn E. soude onderwijlen eenige articulen van eeuwich verbont ende vrede, soo wel tusschen

deren (die vermeijnden met soodanigen macht daer verschenen waren om hun landt aff te loopen) te stillen, ende tot ons te trecken, als om tolquen te becomen, eenige dagen aldaer hebben moeten verblijven, 't welcq door beleeffde bejegeningen en geringe geschencken, soo haest doenelijke was, weder op een goeden voet gebracht, ende bovendien vercregen hebben, dat ter plaetse daer 't ons best geraden dachte, een logie te moge opslaen, ' om onse siecken, die door het gedurich regenachtich weder alreede (boven de acht dooden) in de twintich waren, met een coopman ende dienstich cargasoen tot onse weder compste van Queij, Assa en Arouw daer in te logeren, ende met haer inder minne te handelen, gelijk UEd^e in het nevensgaende contract met die eijlanden aen-

haer luijden als ons aengaende, schriftelijk instellen ende soo daer over ackorderen condon, alle gesamentlijk met solemnelen eede bevestigen ende eijgen handen teijckenen, waarvan eenige haer voor gehouden heeft die hun wel aenstonden, sulcx terstond twee boden uijtgesonden hebben, om soo uijt onsen name als haren't wege die van voornoemde twee negrijen beneffens d'alle andere Orangkaijs, soo wel die daegs te vooren hier gecomen als woonachtich waren, jegens den tweeden der toecommender maent Februarie smergens vroeck inde negrije Ivenoer, daer men de logie soude maecken, t'ontbieden, om soo't mogelijk sij te contracteren.....

[Dit contract is afgedrukt in mijne Bouwstoffen, III, blz. 303—307. Als een voorwaardelijke bepaling werd daaraan den 20 Februari nog het volgende toegevoegd:]

„Gemercet voorschreven Orangcaijs ende groote van Teminber naer't teijckenen vant contract, versochten dat wanneer weder met haer vaertuijgen ende goederen in Banda verschenen, van den thiende aen d'E. Compe te geven mochten vrij zijn, wilden veel eer ende meer met hunne commersien naer Banda tenderen, voegende daerbij dat als dan onse residenten vant gene aldaer handelen mede geen thiende betalen soudon, het welcke hun uijt goede consideratien, siende opde compste der Maccassaren, haer lieden voor dit jaar bij provisie op aprobatie van onse gebiedende Ed^e. heeren toegeseijt hebben, ende dat wij voor soo lange de Nederlandsche logie hier staet, ons best doen sullen, om van harent wegen, bij d'hooge overheijt continuatie tot sulcx te verwerven, ende was op dato voornoempt bij den ganschen raat onderteijkent.

Welck voorschreven contract int Maleijts overgetranslateert ende haer alle opde volgende maniere oock duijdelijk voorgelesen en de cracht desselfs wel distincte-lijk, bekent gemaekt is.”

¹ Hier toe „vergunden d'Orankaijs Risse Rato, Riborij ende Brittij ons haer negrijen.” Gekozen werd een stuk gronds „op 't Zijdeijnde van Tenimber in de heerlijckheijt Forodato, alwaer een verse riviere sij ende wel 't meeste volcx bij den anderen woont, jnt voorste aencomen vande negrije Ivenoer, daer den Orankaïj Brittij des Coninx Risie Rato's broeder, een onser beste bekende vrunden, d'op-
perste aff is.”

gegaen ende beslooten als d' instructie bij den ondercoopman Evert de Liefde, op Tenimber voornoemt gelaten ¹, int breede gelieven te beoogen.

Ende naer dat wij op 't ernstich soo schriftelijk als mondelingh versouck van den eerweerden predicant Jacobus Vertrecht volgens den inhoud der genomen resolutie van dato 15^{en} Februarij sijn E. E., wel gemant ende gearmeert ² met de lootsboot en de tingingh, voor ons heenen over Queij naer Arouw om den wech te banen, ende gemoederen derselver inwoonderen tegens de compste der schepen 't ons waerts te prepareren, hebben laten vertrecken, ³ ende bij placcaat als ordonnantien ⁴ op alles goede ordre gestelt hadden, soo sijn wij met de vloot in corten daer op naer Queij gevolght.

¹ Volgt beneden. — De Liefde werd voorzien o. a. van een Nederlander, die goed Maleisch en Bandaneesch sprak, benevens van een „siekevaer met een chirurgijn." Timmerhout werd gehaald van het „Schilpadt eijlant." Een teekening dezer „logie" is aan 't journaal toegevoegd.

² Met 20 soldaten en 15 matrozen.

³ Dortsman zelf deed nog een tochtje, waarover het journaal het volgende meldt: „9^{en} ditto des smorgens sijn de tolquen van Tenimber aen boort van't jacht den Haringh gecomen, als wanneer t'opperhoofd van hier over Laradt ende de negrije Lijmebesser om verders vandaer na Timorlaudt over te steken is vertrocquen. Deden den coers Z. O. aen met moij weer en slappe coelte uijten westen. De captein Pedel met de schipper sijn aen landt bij de logie gevaren om volgens d'ordre van Sr. Dortsman op 't werck te passen, dat hetselve met den eersten voltrocken ende tegen sijn E. compste alles claer wesen mochte. Na middach ist opperhoofd voor de negrije Lijmebesser aen gelandt alwaer meest alle 't volcq uijt de negrije ende in hunne thuijnnen met laboreren doende waren, daer sijn E. weijnich tijts na heeft gewacht, d'welcke wanneer haer sulcx aengecundicht was, terstont in hun negrije ende eenige der voornaempste bij ons aen boort verschenen sijn, alwaer met den anderen de kennisse vernieuwe, sulcx Sr. Dortsman met de Vertrecht ende eenige soldaten boven in gemelte negrije, d'welcke ontrent 30 treden langhs een ladder was op te climmen, gegaen sijn, daer sijn E. d'jnhabitanten ernstelijck animeerde dat haer cicer, root ende geel veru hout als andere slants vruchten dagelijckx naer Tenimber aen onse logie, die aldaer gemaect hadden, te copen zoude voeren ende jaerlijcx int jonghste van d'Oost mouson in Banda verschijnen, haer soude van alles goet contentement gedaen worden. 't Welck sijlieden gesamentlijck beloofden te doen. Gemelte d^{us} Vertrecht dede aen d'ander zijde sijn devoir om door den tolq het volcq te toetsen hoese gesint waren, ofter wel aparentie soude wesen om eenighe fondamenten te leggen ende hun het Christen geloove in te prenten, daer jn soo corten tijt weijnich aen te doen was, ende alsoo laet worden, soo sijn se tesamen met eenige orangkajis die haer E. uijtgeleij deden, naer strant bij de vaertuijgen gegaen"

⁴ Zie beneden.

Alwaer ¹ voorspoedelijk mette jachten wel gearriveert zijn, ende in't eerste aencomen den handel der slaven jegen elephants tanden seer schoon scheen te verthoonen, om inder haest ten redelijken prijse volgens het seggen der inhabitanten een goede pertije cloecke mannen die timmeren condon te sullen bemachtigen, dat ons in dese quartieren (dewijle UEd^e die saecke hoogelijk gerecommandeert hadden) een geruijmen tijt opgehouden heeft, maer vermits verscheijden Westerlingen, Macassaren, verlopen Bandaneesen ende Javanen met vier joncken cort op ons arrivement hier mede zijn verscheenen, d'welcke dagelijcx met hunne coopmanschappen, bestaende in gelijke tanden (ende beter) als d'onse waren, over de geberghten volgens haer gewoonte, van d'een negrij tot d'andere lijffeijgenen hebben loopen soucken, ende jegens 40 a 50 cattij swaerte (waer dat maar eenige becomen condon) van d'inwoon-

¹ Bij „t eijlant Queij Wattela voor de negrije Rommegoram." — De ontvangst was over 't geheel genomen vriendelijk, maar de bevolking toonde zich ook hier bevreesd voor de vreemdelingen en vluchtte van de strandplaatsen. Ook op Groot Kei, waar men den 26 Februari ankerde in de „baj van Eladt." Het dagregister deelt daaromtrent het volgende mede:

„Eenige inwoonders die ons alle vruntschap bethoonden verschenen terstont aen boort.

27^{en} ditto des morgens zijn weder eenige inwoonders van Groot Queij uijt de negrije Eladt ende meer andere plaatsen bij het commandent opperhoofd aen boort van't jacht den Haringh verschenen, waeronder eenen Orangkaj, Maj Tobbe was, die over veel jaren met de Nederlanders gehandelt, meenichmael in Banda geweest ende oversulcx groote kennisse aen Capteintjen, onsen tolcq, hadde; den welcken Orangkaj ons scheen seer toegedaen te zijn ende inden slavenhandel (die soo hij zijde hier genoeg te becomen waren) behulpich te willen wesen, maer moesten wat patientie hebben ende eenige dagen hier blijven liggen wachten. Waer over Sr Dortsman een geschildert cleetjen met wat Chinees coral ende sijn geselschap ijder een a twee vaem Guinees linnen heeft vereert, omdat haer uijterste devoir soudon doen met den eersten eenige slaven op te soucken ende ons om te copen aen te wijsen, twelck zij lieden met veel hoge woorden beloofden cito jnt werck te gaen stellen ende soo veel mogelijk waer, te volbrengen. Ontrent den middach nadat het opperhoofd haer wel onthaelt ende getracteert hadde, is sijn E. om hun tot veerdicheijt aen te presten met haer aen landt gevaren. Inde negrije commende vonden weinich volcq daerin, verstonden veele uijt vreesse van dese navale macht naer d'Oost zijde van't landt waren gevlucht, aldoen heeft Sr Dortsman sommige kinderen tot winninge der harten van d'ouderen ijder een snoer ofte kettingh van boven gemelte slechte coralen gegeven daer sij seer blijde mede waren, als wanneer 't opperhoofd (na dat d'inwoonders ernstich geanimeert hadde tot den opcoop der slaven jnt geberchte bij de boeren ende alsdan desel'ce bij ons te brengen) met den luitenant Alexander de Bijne naer't eijlandt, dat voor in't aencomen vande bay licht, gevaren is, daer goet hout om te timmeren ende voor den smidt colen te branden gevonden hebben."

deren affgehandelt, t'welck mijns erachtens seer diere was, naer dat onse eliphants thanden op Batavia jegens Ra 70 het picol waren ingecocht sulcx haer ider slaeff met de toegiften (dat is twee a drie cleetjes, swaerden, ofte bijltjes, die d'inwoonderen van hun altijt boven den tandt bedingen) op 30, 35 ende 40 ra van 8^{en} comen te staen, uijt welcke oorsaecke (als dat sij oock tverleden jaer over de honderd stx d^o lijfeijgenen van hier wech gevoert hadden) niet tegenstaende alle practicable middelen aengewent ende op veele plaetsen persoonlijk met de chaloepen gevaren hebbe ¹, om haer den handel te ondercruijpen ende voorbaet aff te sien, soo en hebbe in die gewesten niet meer als negen mans, drie vrouwen, een meijksen ende drie jongens connen become, d'welcke nae dat se arbeidsaem, cloeck ende sterck waren, jegens 20: 26: 30: 36 ende 40 cattij eliphants tanden ider sijn ingecocht.

Wij hebben dese natie mede voorgehouden om een contract ende eeuwich verbont met haer te maacken gelijk op Tenimber ende daer omtrent gelegen eijlanden gedaen hadden om alle Westerlingen uyt dese quartieren te sluijten, den slaven handel, ende watter meer soude mogen voorvallen aen d'E. Compie alleen te doen gauderen, dat sij niet wel condon accorderen, allegeerden haer landt voor ider een (die oprecht en wel met haer wilden handelen) openstont, ende datse hun vast hielden aen 't contract voor desen met den Bandasen gouverneur gemaect ende beslooten ²; daerop haer vraechden, waerom datse dan volgens 't gemelte contract, met hun vaertuijgen ende commercie naer ouder gewoonte jaerlijcx int jonghste van d'Oost mousson in Banda niet meer en verschenen. Antwoorden (soo ons den tolcq vertaelt heeft) omdat niet meer soo wel als voor desen in Banda getracteert wierden ³, d'oorsaecke hier van te sijn. Ick achtte dat de groote winsten die se bij de Westerlingen, meerder als met ons doen connen. t'voor-naemste daer aff te wesen, hebben haer en alle d'eijlanders dies aengaende niet naegelaten int minnelijk ende oock nae de gelegentheijt des tijts met harde woorden 't animeeren, dat als voor desen jaerlijcx in Banda mosten verschijnen, daerbij belovende datse

¹ O. a. naar de „negrijen Touool ende Doele.”

² Vgl. ook L. C. D. VAN DIJK: Mededeelingen uit het Oost-Indisch Archief. I. Twee togten naar de golf van Carpentaria (Amsterdam, Scheltema, 1859), b. v. blz. 55.

³ Vgl. mijne Bouwstoffen, III, bldz. 224, noot 1).

alle de privilegien ende voorrechten die voor dezen bij d'andere gouverneurs genoten hadden, alsnook souden erlangen ende genieten, t'welck op alle plaetsen met hooge woorden beloofd hebben volgens ouder gewoonte 't selve en meerder nae te comen ende volbrengen dat soo sulx geschiet (gelijk vast gelooff van ja) geen cleenen afftrecq in 's Comp^s waren baren sal ¹.

Onderwijlen met dese luije en trage quanten doende zijn geweest, hebben verstaen datter over 5 a 6 dagen een Javaense joncq (die alhier twee Bandaneesche tolquen gehuert hadden ende in alles wel 60 mannen sterck, daeronder 3 a 5 Europaische natie, t' sij Portugeesen ofte Castiliaenen waren) van d' Oostsijde van groot Quaij naer Arouw vertrocquen was, waer over zijn beducht geworden, dat die Javanen d^o Vertrecht met de lootsboot ofte tingangh, soo de selve ergens verscheijden waren, wel souden derven bestaen aen te tasten, en de wijle alhier om reden als vooren, geen slaeven noch andere dienstige coopmanschappen voor eerst meer te becomen zijn geweest, mitsgaders laet op het jaer worden, den Oosten wint voorhanden stondt, en soo haest als mogelijk waer geern nae Damme souden hebben verseijlt, eer dat het volcq meer begonden sieck te worden, ende in de koj te raecken, hebben

¹ Aan het journaal van Dortsman ontleen ik nog het volgende:

„23^{en} ditto [Maert] des morgens redelijk weer als wanneer twee deser inwoonders van Rommegoram bij het commanderent opperhoofd licentie quamen versoucken om 8 a 10 man (waer van eenige jnt jacht den Haringh en d'andere aen stierboorts zijde van't selve jacht lagen, doende sijnde eenige snuijsteringe aen ons volcq uijt te venten) van hun bueren uijt de naeste negrije, gelegen ontrent $\frac{1}{4}$ mijl van de hare, viantlijk te mogen aen tasten ende gevangen te nemen met jntentie omme deselve als slaven voor eliphantstanden aen ons te vercopen, ende dat uijt geen andere oorsaecke nochte eenige reden daertoe te hebben als alleen datse seijden deselve aen haer ijets schuldich te wesen ende niet en betaelden, twelck gemelte sijn E. haer afgeraden ende geweijgert heeft, seggende sulcx aen onse schepen niet te willen gedogen, want d'een soowel als d'andere onse vrunden waren ende andere redenen daer toe dienende meer. Waer over hun kans verwacht hebben tot datse met een oranbaij van boort staken als wanneer met twee d^o vaertuijgen wel gemant ende ijder van dubbel geweer versien deselve ontrent een ure langh na geschept ende gedurich uijt beijde haer oranbaijs op den eenen voornoemt met boogh ende pijlen dat een fel geweer is, snel geschooten hebben, welke nagejaechde niet het vierde part van soo veel volcq als d'andere twee hadden, hun soo mannelijk geweert hebben (niet tegenstaende haere vianden hun te veerdich int scheppen waren) datse niet en derfden aen boort leggen, sulcx ten laesté voor haer negrij commende hebbense moeten verlaten ende sijn in ons presentie onverrichter saecken met schande wederom na hun woningen gekeert, als wanneer met haer niet weinich gelaggen en den spot gedreven is geworden.”

oversulcx eenstemmich geresolveert dat men voor dees tijd (alsoo 't niet mogelijk is, alles op een mouson te besoucken) t'beseijlen ende aendoen van 't eijlandt Assa sal uijstellen tot naerder gelegentheijt ende van Queij a droijtuere na Arou voornoemt, daer men presumeert ons volcq ende vaertuijgen te sijn, over te steecken, alwaer met goeden voorspoet in corten tijd $\frac{1}{2}$ mijl be-noorden de negrije Wockan, aende Westzijde bij het Noortejude vant Arouse landt, gesamentlijk omtrent de meergenoemde lootsboot ende tingangh ten ancker gecomen sijn, daer gemelte d^o Vertrecht terstondt bij ons aen boort vant jacht den Haringh is verschenen, rapporteerende hoe dat voorschreven Javaense joncq met de twee Bandaneese tolquen over eenige dagen van Queij was aengecomen, welcke wraeckgierige Bandaneesen d'onnosele inwoonders aldaer hadden wijs gemaackt dat wij Tenimber affgelopen, ende op Queij een fort hadden gebout. Item dat Queij Kake ende Arou Ade was, willende daarmede uijtbeelden, als wij Queij vermeestert hadden, dat Arou niet veel tegenweer soude connen doen, waarmede al het volck (die gemelte d^o Vertrecht met groote moeijte ende neersticheijt ¹ tot seer goede devotie hadde gebracht) hem datelijken affgefallen, ende soo haest onse schepen gewaer wierden de meeste part int bosch gevlucht sijn, als UEd^e uijt de copia van sijn Eerw^s journael aldaer gehouden wijtlopich gelieve te vernemen, waeraen mij deshalven gedrage. Onderwijlen sijnder vier der voornaemste Javanen van voorschreven joncq (die daer onder de negrij Wockan aende wal lach en met ons jachtjen den Gulden Haringh ende twee chaloepen ter zee hadden besetten laten, omme te vernemen wat natie daerop waren, ende waer deselve t'huijs hoorende was) behalven den annachode, den welcken sij seijden aen landt sieckelijck ende qualijck te been te weesen, bij ons aen boort gecomen, allegeerden hun vaertuijch een des coninx joncquen van Bantam ende sijlieden die in de sestich sterck waren, altesamen desselfs Maijt^s dienaaren, maer geen Europische natie daeronder te wesen. Mitsgaders nu omtrent twee jaren van Bantam geseijlt te sijn ende soo lange in d'eijlanden Bouton, Soula, Soulabesie en daer omtrent gelegen plaetsen (diewijle Amboina niet krijgen conden) hun gepermitteerden handel gedreven te hebben, ende

¹ Dortsman schrijft nog in zijn journaal dd. 27 Maart dat Vertrecht „sich seer wel na haer humeur wiste te voegen, oock al veel hun sprake verstaen ende eenichsints met haer spreken conde, dat, vermits zijn Ed. diesaengaende wel begaef is, haest volcomen soude hebben geleert ende gepredict.”

nu laest over Queij, daer door wint en stroom verleyt waren, ende twee Bandaneese tolquen gehuijrt hadden, om eenige slaven voor elden te handelen, herwaerts waren gecomen, alsoo se op Queij voornoemt, vermits twee Macasserse jonquen die aen d'Oost sijde van dat landt lagen, geen slaven als voor eliphants tanden ende dat ten diersten condon bemachtigen, daer niemant onder haerlieden van versien was. Vereerden mij een Engels mesken, met een partije oude clappussen, sagou, als andere slants vruchten, ende versochten reverentelijk in aller ootmoet, dat haer doch niet aentasten, nochte beschadigen souden, alsoo vrunden waren, ende een pas van d'E. Heer Generael Antonio van Diemen bij haer hadden, dat ons verthoonden.

Wt alle het welcke ick gelooff UEd^e met mij besluyten sult, dat den tijt van dit paspoort allange overstreken ende op dese custen gemelte Javaen niet dienstich noch vorderlijk maer als onvrij aen te tasten was, t'welck geern souden gedaen hebben, maer worde bij den raat (dewelcke billicken over dese saacke liet beroepen) in consideratie genomen, eerstelijck dat ons bij instructie geen absoluijte order en was gegeven, om de sulcke eenige feijtelijke offentie op der vrunden ende bontgenoten bodems ende landen aen te doen; ten tweeden dat wij niet seeckerlijk en wisten wat in den jongsten vrede tusschen onse hooge overicheijt en den Coninck van Bantam getroffen ¹, beslooten ende geaccordeert sij, ende ten laetsten dat te duchten is, soo wij dit volck alhier op dese stranden aentasten, alle d'inwoonders, niet alleen een schrick krijgen, maer die noch bij haer wooningen gebleven sijn, gelijkelijck int bosch vluchten, en t'allen tijden een walge ende affkeer van ons hebben sullen, soodat nu noch nimmermeer in Banda comen, ende tot die ware kennisse van wat op dit ende meer andere hieromtrent gelegen landen, voor d'E. Compie te halen sij, sullen connen geraacken, te meer d'inwoonders het seggen voor desen dat aen d'Oostzijde van dit landt eenige peerlen te vinden sijn ², confirmeeren. Om alle welcke consideratien voor

¹ Vgl. mijne Bouwstoffen, III, bldz. 282.

² Hieromtrent meldt het dagregister het volgende:

„Sr. Dortsman hadde onder andere oock verscheijde reden met den Orangkaj Boijbatij ende de sijne vande peerl visscherije, die met seght aen d'Oost zijde van dit lant Arou te wesen, d'welcke voor antwoorde gaven, niet sekerlijk te weten hoe veel ofte wat quantiteijt daer te diujcken ofte te vinden was, maer datter door d'inhabitanten die daeromtrent om de Oost wonen jaerlijcx soo bij d'een als d'andere 2: 5: 6: 8: a 10 stucx peerlen gebracht en aende Javanen, Bandanesen

best en d'E. Compie dienstelijk geoordeelt is, dat men gemelte joncq die doch maer een ledige romp, want al hun goet int bosch gebracht was, vooreerst niet en souden offenderen, maer de Javaenen ernstelijk aenseggen dat se binnen 6^e a 8 dagen maacken van hier te wesen, ende ons in geender wegen en rescontreren, want hier niemant als wij handelen mochten, alsoo met d'inwoonderen over veel jaaren sulcx gecontracteert, ende d'eerste possessie van negotie gehadt hebben ¹, ende dat daerom in dese eijlanden vrunt nocht viandt, ja geenderleij natie wie het oock sij en wilden lijden, nochte gedogen, dat oock ten dien eijnde met dese macht hier verschenen waren, om de geene die wij vonden 't wederkeren te beletten, ende soo haer weder in ofte ontrent dese quartieren ontmoeten, als openbare vianden bejegenen, hun persoonen ende goederen voor goeden prinse verklaren ende in Banda, Amboina ofte Batavia, geboeijt overbrengen, als wanneer nu gewaerschout sijnde hier nae geen ignorantie te pretenderen hebben, het welck des anderen daeghs alsoo geschiet is ende effect genomen heeft. Waerover sij lieden seer gealtereert synde, ons bedancten ende wat haar geboden hadde, belooffden in allen deelen naer te comen, en in dese quaertieren nimmermeer weder te verschijnen. Ende alsoo voor ons noch dus Jacobus Vertrecht alhier niets meer te verrichten was, sij, nae dat wij van d'inwoonders onse bontgenooten een vrundelijk afscheijt genomen, en volgens gewoonte in Banda genodicht hadden, gesamentlijk vandaer om eerst nae Tarange water ende tolquen te procureren, ende aen de Oostsijde bij de peerelvisserije te gebruijken, vertrocken ², als wanneer onderseijl sijnde,

ofte Maleijers jegens eenige cleinicheden verhandelt worden, daerbij voegende datter geen neersticheijt om veel te becomen gedaen wert, en degene diese brengen bij gevalle soo maer jnde schelpen (d'welcke sij vissen om de oesters daeruijt te eten) gevonden worden. Het opperhoofd versocht dat se ons een man ofte twee wilde mede geven die daer bekend waren om met ons derrewaerts te navigeren ende als tolquen te dienen, souden hun met den eersten onder goede beloonjnge wederom thujs brengen, alligeerden niemant van haer daer bekend te zijn ende wesen ons naer de naest gelegen negrije Taranga daer sij sustineerden voor ons wel tolquen ende goet versch water te becomen soude sij. Eindelinghe siende hier niets te verrichten was, soo sijn tegens den avont gesamentlijk naerde jachten gevaren."

¹ Doelde Dortsman hier op het contract van 26 Mei 1623? (Vgl. Van Dijk, *Carpentaria*, blz. 57—60.)

² Ik ontleen aan het dagregister nog het volgende:

„30^{en} ditto (Maert) des morgens nadat de Javanen het vooren geresolveerde andermael wel ernstelijk aengeseijt ende ten hooghsten bevolen was, mitsgaders van d'inwoonders die present waren een vruntlijk afscheijt genomen ende jn

den wint uit den Z. Oosten hart tegen cregen, sulcx dat genootsaect sijn geworden den coers te veranderen ende naer Tenimber bij ons voleq dat daer gelaeten hadden, over te steecken.

Alwaer met een goeden voortganck voorspoedelijk aangelandt sijnde ¹, vonden 't alles in goeden standt, de siecken die daer in de logie gelaten hadden, waren (behalven twee soldaten die den doot gesmaect hebben) door Godes hulpe tot haer voorrige gesontheijt gebracht, d'inwoonders met onse residenten over weder sijden wel vernoecht, ende gecontenteert. Sij hadden ontrent 1½ picol schiltpadts hoorn, van ider soorte een weijnich root, geel veruw ende ebben hout, mitsgaders 4 stuxs cloecke slaven, 5 vrouwen ende een moij mejsken, alles ten redelijke prijse van d'inhabitanten gehandelt ende alsoo wij geen ofte weijnich coopmanschappen hadden die daer getrocquen off de geen die hadden te dier waren, hebben de vooren aengeroerde resolutie geconfirmeert ², het eene met t'andere tot het aenstaende jaer ende naerder ordre gelicht ³,

Banda genodicht hadden, de welcke met hooge woorden beloofden alles naer te comen, soo sijn wij gesamentlijk om ons reijs te vorderen, ten negen uren met een moij luchtjen uijten O. Z. O. onder zeijl gegaen. Deden coers langhs Wocan Z. Z. West aen, hadden meest al diepte van 10: 12: 14 ende 18 vadem steck gront, tot aen't eindt van dien hoeck, alwaer het landt met een grooten inbocht weder schijnt vanden anderen te scheijden. Kregen diepte van 20: 22: ende 24 vadem santgrondt ende somtijts wat steenachtich. Sijn ontrent 3 uren na middach aent eijlandt Guamer op 9 vadem sant gront voor de negrije ten ancker gecomen alwaer 't opperhooft met de voornaemste Orangkaijs gesproken maer door dat al haere goederen in't bosch versteken hadden, niet gehandelt heeft.

[31^{en} ditto] Genakende de wal Guamer, cregen een sabier met Papouse rovers van de Oost int gesicht die een tar met drie man deser inwoonderen meende te nemen daer Sr Dortsman de luitenant de Bijde met onse boot ende een tingangh, na toe gesonden heeft, ende sijn E. personelijk met de chaloep cito op gevolcht is, maer sijn door hun veerdicheijt int zeijlen ontlopen. Wij quamen des middachs aen de N. Oost sijde vant onbewoont eijlandt Congeer met de jachten ten ankere, daer het opperhooft, die den heelen dach de voorschreven rovers met cleen vaertuijch nagejaecht hadde, in de vooravont bij ons verschenen is, alwaer den captein Pedel met een partije soldaten om wilde varkens te schieten ende eenige d^o rovers t'attrappen diese op dat eijlandt vermeijnden te zien aencomen, aen landt gevaren was, ende een vercken geschoten, maer geen van die menschen vernomen hadden."

¹ Den 5 April.

² Nl. die van 3 April, waarbij o. a. was besloten, zoo spoedig mogelijk van Tenimber naar Damma en Nila te varen.

³ En dit niettegenstaande het verzoek der orangkaja's, om er een garnizoentje te laten. Daaromtrent vertelt het dagregister het volgende:

"6^{en} ditto (April). Het opperhooft heeft den heelen dach inde logie en bij d'Orangkaijs aen land geweest de welcke versochten dat daer een coopman met 15 a 16

en twee der voornaemste orangeaijs Brittj ende Riborij het opsicht over de logie met een slaefinne ende een p^s vaertuijch dat daerbij gelaten hebben, bevolen. Soo zijn ¹ (naer dat, als meermael verhaelt, van d'inwoonderen behoorlijk afscheijt genomen ende in Banda geroepen hadden) inder ijl van daer ² verbij Sera vertrocquen, alwaer in passandt hebben verstaen dat t'sedert ons vertreck, een Macassaerse joncq daer omtrent geweest was, die soo haest vernamen, wij een logie op Tenimber gemaect hadden, van daer weder geretourneert ende 't zeewaert in gesteecken is. Wij waren genootsaect d'eijlanden Misselle, Babber, Wetan ³ ende meer andere plaetsen, sonder de selve aen te doen te passeren, de wijle door 't eerste verdrijven inde reijs veel verachttert zijn geweest, ende hoogh tijt was, eer t weder begon te stormen en te waijen, en veel van 't volck in de koj raecten, naer Damme te tenderen, t'voornaemste werck daerom wtgesonden waren bijder handt te nemen ende uijt te wercken.

Sulcx den 19^{en} April ⁴ aent eylandt Damme met de gantsche vloot voor de versche reviere Comber, daer t'voorleden jaer met het jacht Gapinge gelegen hebben, ter reede gecomen zijn, alwaer ter-

frisse soldaten dit jaar soudén laten overblijven om haer aen d'eijlanden, terwijl zij schilpadden vangen ende amber soucken, altijd met 5 a 6 musquetiers te convoieeren, want vermits voorleden jaar ontrent de sestich mannen van hun clouckste volcq met een joncq gebleven zijn uijt vreesse van de Souluxce ende Ceramse roovers soo niet als wel voor desen gedaen hebben en derven uijtwaren, twelck sij seggen d'oorzaeck te wesen dat nu niet meer schitpadthoorn ende amber geleverd hebben; soudén als dan jaerlijcx een goede quantiteit, insonderheijt van cicer aen ons connen verhandelen, daer sijn E. op antwoorde geen ordre toe te hebben maer dat sulcx haerentwege op Batavia aen d'hooge overicheijt soude versoucken, waerop sij seijden haer te sullen verlaten."

¹ Nl. den 12 April.

² Langs de eijlanden Hongeer (waar zooveel „bamboesen" werden gekapt als de schepen konden laden) en Kissevoe.

³ Het dagregister spreekt van „d'eilande Babber, Beber ende Jat."

⁴ Ik ontleen nog aan het journaal:

„18^{en} ditto. Sijn ontrent de middach aen d'Oost zijde van Damme dicht onder de wal gecomen voor een groote baij daert opperhoofd met de chaloep ingelopen is, om deselve te diepen ende te vernemen offer geen negrijen en lagen alwaer int midden geen maer rontom dicht bij de wal 30 ende 20 vadem singel gront gevonden heeft, hebben oock boven jn't hangen van't geberchte aende westzijde van d^o baij een redelijcke groote negrije sien liggen, waarvan eenige inwoonderen beneden bij de chaloep quamen, die van Sr Dortsman ijder met een snoer coralen ende een strooetje linnen begifticht sijn geworden, seijden niet als varkens, bocken ende hoenderen te coop hadden, maer dat aen de Westzijde vant landt, redelijcke quantiteit notenmuschaet ende foelije te becomen was, die de Macas-

stondt een goede parthije inwoonders op het strandt omtrent de jachten ende vaertuijgen hun verthoonden daer Capteijntjen met eenige swarten die ons als tolquen dienden beneffens vier musquettiers in een Orangbaj nae toegesonden hebben, die den anderen, soo haest omtrent de wal quamen, minnelijk te spraacke stonden, waerop persoonelijk vergeselschap met d'eerwaerde predicant Jacobus Vertrecht ende capitein Pedel mede ter selver plaetse sito ben

saren daer jaerlijcx quamen handelen ende sijn alsoo met goet contentement vanden anderen gescheijden.

19^{en} ditto als wanneer uijt het geberchte aende Westzijde van d^o revier eenich geroep worde gehoord, daerop Sr Dortsman, Jan Jorissen alias Capteijntjen met de Tenimberse tolquen ende eenige musquettiers int scheeps schuijten na de wal gesonden heeft, met expres verboot dat niemant aen landt soude gaen, maer omtrent de strant zijnde 't vaertuijgh op de riemen vloth en de musquettiers heimelijk en stille sonder eenige rumoer te maken, hun geweer wel fix ende claer houden zouden. Terwijl en de tolquen volgens ordre hun relaes en versouck aen d'inwoonderen doende waren, is het opperhoofd vergeselschap met d'eerweerde predicant Jacobus Vertrecht ende 3 soldaten in een orangbaj door de vloot heen gevaren belastende aen d'officieren en tgemeen volcq van de jachten ende alle de vaertuijgen (alsoo eenige derselver bij het strant naect int water sach) dat niemant sich vervorderen soude aen lant te swemmen nocte varen, sonder alvoren van sijn E. expresse ordre daer toe become te hebben, waerop sij antwoorden niet te zullen doen nocte laten geschieden, als wanneer haere E. met gemelde orangbaj ende soldaten mede na de wal bij d'inwoonders ende onse tolquen verschenen sijn, daer Sr Dortsman onder andere der inhabitanten een orangkaj van kennisse sagh, genaempt Majjou, die goet Bandanees sprack, want hij uijt dat lantschap Banda gesproten en aldaer geboren was, maer van joncx op hier gewoont ende sijn residentie gehouden hadde, den welcken versocht dat het opperhoofd met sijn geselschap aen landt bij hem en onse tolquen comen zoude, 't welck onder vigilante uijtsicht ende wakende oogen geschiede. Als wanneer voorschreven Orangkaj Majjou (die daer met omtrent 20 van d'inhabitanten met assegajen, schilden en swaerden wel gewapent stonden) op het strant aen de watercant vooruit na Sr Dortsman toe quam treden, seer reverentelijk neigende en buckende met het geheel lichaem ende aengesicht na sijn E. voeten, terstont sich weder oprechtede soende 't opperhoofs handen, ende alsoo op die wijze Sr. Dortsman en desselfs geselschap seer eerlijk ende vrundelijk verwillecommende, ende relateerde hoe datter van dit jaer drie joncquen van Macassar inde versse revier gelegen hadden waervan de twee met een partije, maer niet wetende hoeveel, noten en foelie ende eenige slaven verder om d'Oost vertrocquen waren, mitsgaders den derden, noch in de revier op't landt gehaelt ende t'volcq met alle haer goederen soo haest onse compste vernamen, boven int geberchte, gevlucht was.

Desen Orangkaj Majjou was de gene die 't voorleden jaer op onse aencomste met het jacht Gapinge eerst sich verstoute, alleen bij ons aen boort te comen ende vruntschap te maeken mitsgaders de seven personen die wij in zee veroverd hadden van ons gelost en de gelegentheijt van dit en meer andere eijlanden ons te kennen gegeven heeft oversulcx hem wat meer als wel andere toe vertrouwt is geworden."

verseheenen, alwaer eenige der voornaemste Orangkays vande negrije Comber als andere daer de specerije valt, en de seven persoonen die het voorleden jaer in zee becomen hadden, woonachtich sijn, ons met neder buijgen, als cussinge der handen, in aller ootmoedige eerbiedicheijt vrundelijk verwillecompt ende minnelijk ontfangen hebben, deden haer door gemelte tolquen aenseggen dat daer met soodanige macht verseheenen waren, om haer ende al onse vrunden die t'voorleden jaer met ons vereenicht sijn, d'welcke naer onse billicke versoecken wilden consenteren ende toestaen, jegens al haere ende onse vianden t'sij Tidoorse roovers als andere te protegeren, voor alle invasien, cracht ende geweld te beschermen, ende bevrijden, mitsgaders op haer landen negotie te stabileren, eenicheijt, rust ende vrede onder d'inwoonderen te bewercken (gelijk op meer andere plaetsen gedaen hadden) opdat gemelte negotie te beter toenemen, sij lieden door onse aenbrengende waren te rijcker worden, ende metter tijt onse Godt leeren kennen, eeren, dienen ende aenbidden mochten; dat se soo niet en conden begripen, maer op 't resterende antwoorden sij alles wat in hun vermogen was (ter oorsaacke wij 't voorleden jaer wel ende getrouwelijk met voorschreven seven hunne kinderen ende vrienden, die in see hebben gerescontreert, hadden gehandelt) te sullen naer komen ende volbrengen. Wij mochten een huijs ofte fort binnen haere lantpalen maacken daer t'ons goet dochten, wilden in allen deelen de behulpzame handt daer toe bieden, sulcx in korten tijt alles wat aen hun hebben voorgesteld ende versocht vrijwillich vergunt ende toegestaen hebben gelijk bij het contract tusschen ons ende haer lieden dato 28^{en} Meij gemaect en de beslooten, claerlijk is blijkende ¹, op welke goede conditien ter bequaemste plaetse van het landt ² daer de Macassaren jaerlijcx met vier a vijf joncquen plegen te verschijnen, een sterckte, houte wambis, ofte defencijff fortjen, genaempt na den jongen Prins van Orange Wilhelmus, . . . binnen twee maenden tijts, sonder behulp van een bequaem timmerman met ons eijgen volcq ende soo weijnich oncosten als mogelijk was hebbe gebout ende op geslagen, mitsgaders acht stux gotelingh schut, te weten

4 van 8 ũ	} iser schietende
4 van 5 ũ	

¹ Afgedrukt in mijne Bouwstoffen, III, bldz. 308—314.

² Het geheele eiland werd omzeild.

alsoo die van de jachten best conden gemist werden, tot diffentie op de twee puncten geleijt ende twee steenstukken voor aen't incomen der poort gestelt. Wijders met 1000 fl goet boscruijt ende scherp, met alles datter toe behoort rijkelijk versien, ende tot ult^o Januario A^o aenstaende voor 75 blancke koppen die binnen gemelte fort, op de lootsboot ende tingangh daergelaten hebben, boven twee Queijse slaven, volgens scheepsgebruijk wel geprovi-deert. Waermede buiten twijffel (met de hulpe Godes sonder wien men niet en vermach) niet alleen sufficient ende defencijff genoegh sijn, om alle noden die hen soudén mogen ontmoeten ofte aenge-daen werden, aff te keren, maer oock bestandt om ons vercregen recht in die gewesten reputatieuselijcken te maintineren ende alle westerlingen van die kusten te weeren, mitsgaders in de stille maenden alle de bijgelegén eijlanden die daer met menichte, rontom dit landt Damme sijn, aen te doen, contracten te bewereken ende 't ondersoucken watter nu ende in tijts gevolgh ten dienste van gemelte Comp^e te verrichten soude mogen wesen. Tot welcken eijnde volgens UEd^e ordre ende bevel den onder coopman Evert de Liefde met een formele instructie als andere nootwendige schriften hebben versien ¹ ende na behooren met bequame officieren, matroosen ende soldaten tot uijtvoeringe van dit voorgenomen goet disseijn geassisteert....

In d' eerste drie weken dat op Damme aengecomen waren, hebben die vande 5 negerijen beoosten de riviere Comber, d' welke geen specerije uijtleveren, door instigatie der Macassaren die met een joncq in voornoemde rivier lagen, ende eenige dagen daer nae met een ander vaertuijch van't landt gevlucht sijn, op twee onderscheijden tijden ende plaetsen, drie man van ons voleq ende een slaeff vanden capp^t Pedel, verradelijk doot geslaagen, waerover wij tot revengie van dit onlijdelijk moordadich feijt, gemelte joncq (die ledich was) aen stukken gesloopt en met de plancken d'welcke noch hecht en goet waren beddings daer't schut int fort op staet, hebben gemaect, ende alsoo op de hooge bergen in haer negrijen niet en conden comen, diversche van hun cleene vaertuijgen die aen de zee cant lagen affgenomen; een van haer voornaemste orangkaijs doot geschooten, meenichte clappusboomen omgekap, diversche van haer thuijnen gerasert ende bedorven hebben, sulcx dat dese vianden vande twee naeste gelegen negrijen, Ilij ende

¹ Zie beneden.

Beber, onse vrunden ende bontgenoten vant Westen dagelijcx opgemaect ende bij ons hebben gesonden, om harentwegen vergiffenisse te versoecken, dat hun doch genadelijk wilden aennemen, souden sulcx niet meer gedencken, veel min onderstaen te doen, voegende daerbij dat geen sints derffden visschen, en wanneer al haere thuijnen bedorven waren niet leven konden. Ende aengesien dit volcq t'sij door trouwen als anders meest al aen den anderen vermaeghtschapt sijn, als om andere goede insichten, hebben haer het selve eeniger maten vergunt ende geaccordeert gelijk UEd^e bij nevens gaende copie resolutie den 2^{en} Junij dieshalven besloten naerder gelieven te beoogen ¹.

Dato 4^{en} Julij.... arriveerde aldaer d^s Vertrecht ² met t'jachjen den

¹ Ik ontleen aan het journaal het volgende:

„28 Meij.... Sijn d'Orangkaijs en eenige andere in recompense van 't gene ons gebracht hadden, ijder na merite met wat linnen begifticht geworden, wanneer alle gesamentlijk inder minne begonnen te solliciteren, dat wij doch die van beoosten de revier mede als onse vrunden wilden aennemen, souden maken dat wij de roers wederom, mitsgaders voor jder man een slaef ende vercken krijgen soude, daer 't opperhoofd door den tolcq op liet antwoorden: dat het Nederlands bloet met geen slaven nocte varkensvleisch te betalen was maer dat wij voor een gebruik en maniere hadden, als een van d'onse soodanich vermoort worde, honderden daer en tegen van sulcke vianden weder doot slougen, ja landen, steden, dorpen ende grote schepen om sulcx te wreken raseerden ende verbranden daarom een ijder van haer toe te sien hadde wat en hoe hij met ons volcq handelden. Daerentegen die wel en getrouwelijk bij ons dede dat wij de genegentheijt, wille, ende machts genoegh hadden om onse vrunden voor alle hare vianden te protegeren ende beschermen mitsgaders van onze handen alles goets toe te laten comen, want wij een Godt hadden die de gansche werelt met alles wat er in is in ses dagen uijt niet gemaect ende geschapen heeft, die ons, de welcke in hem waerlijk geloven, alles wat van noden hebben uijt louter genade en liefde die hij tot sijne kinderen droech, gaff ende schonck. Welcken mitrijcken Godt sijlieden metter tijt van ons moesten leren kennen, vresen, eren, aanbidden ende dienen, die haer dan oock van sijne gaven geern en goet willich mede delen soude. Daer zij weinich na luisterden, als eenen Maau, Orangkaij ende opperste van de grootste negrije Watoumera, dat een seer sedich ende modest persoon sij, die de deucht uijt sijn aensicht te lesen is, antwoorde dat sijn kinderen somtijts jnt fort bij den cranckbesoucker ende adsistent wilde zenden om wat te laten leren daer hij van d'predicant Vertrecht seer toe geanimeert worde. Eindelinghe is het vooren aengeroerde van paijs te maken tot naerder gelegentheijt daer bij gebleven, mitsgaders twee canonschoten ter eeren van d'Orangkaijs gedaen twelck haer wel behaeghe ende sijn met goet contentement onder belofte van dagelijcx aent fort te comen volgens 't contract van ons gescheijden....

1 Junij. Jan Jorissen alias Capteintje is heden met eenige der voornaemste Orangkaijs en veel andere vande West, onse vrunden ende bondgenoten, aent fort

² Dortsman met de andere schepen waren er den 24—26 Juni gekomen.

Gulden Haringh.... Rapporteerde aldaer verstaen te hebben dat d'andere drie negrijen van't Oosten mede aent fort geweest waren, om paeijs te versoecken, twelk 's Comp^s residenten aldaer door toedoen van onse vrunden, op conditie als de voor verhaelde twee negrijen hun mede vergunt ende toegestaen hebben, sulcx dat het heele landt daermede nu in vrede ende voor d'onse overvloed van vhee als andere s'lants vruchten, goeden coop te becomen is.

UEd^e hebbent wel gevadt ende nae waerheijt begrepen dat d'inwoonders van Damme niet soudén toestaen, hunne musschaet

gecomen, dwelcke gesamentlijk voor die van de Oost pardon en vergiffenisse versocht ende gebeden hebben, seggende datse veele bloet vrunden ofte door trouwen aenden anderen vermaechschapt waren, ende soodanich als vianden niet leven conden, want als die vande Oost haer tuijnen bedorven zijn ende visscherije uijt vrese van ons stil staet, geen spijs hadden om te eten, twelck hem als vooren verhaelt andermael afgeslagen is geworden, als wanneer sijlieden met twee oranbaijs vol volcq naer de Oost gevaren sijn; tot wat eijnde sulcx is geschiet, wil den tijt leren.

2^{en} ditto des morgens sijn de Orangkaijs met de twee oranbaijs vol van hun volck weder bijt commanderent opperhooft verschenen, en hebben noch eenmael ernstich aengehouden, dat wij met de twee naest gelegen negrijen Jlij ende Beber doch wilden vereenigen, met andermael presentatie van het vorige dato 28 Meij gedaen, waarop Sr Dortsman den raet beroepen heeft die daer over geresolveert hebben alst volcht.

Saterdag: adjij 2^{en} Junij A^o 1646.

Alsoo onse geallieerde bondtgenoten van't Westen dagelijcx comen solliciteren ende versoucken, dat doch die van d'andere sijde mede als vrunden admitteren ende aennemen soudén, jnsonderheijt de gequalificeerste van het landt d'welcke nu (dat den vijandt ons handen, geweer ende bijlen wat geproeft, een van haer volck dato 16^{en} Meij doot geschoten, naderhandt veel clappusboomen ter neder gehouden ende verscheijden tuijnen geraseert hebben) seggen ende voorgeven, dat met eenige der jnwoonderen vande twee naeste aen d'Oost gelegen negrijen Jlij ende Beber vermaeghschapt ende door trouwen aen den anderen jn vrundschap verplicht sijn, jtem dat deselve jnwoonderen van gemelte negrijen presenteren voor een man die haer volck jnt bosch (door jnstigatie van de Macassaeren, dewelcke nu vant landt sijn vertrocken) van d'onse dootgeslagen hebben tot amende een cloucke mansslaeff, beneffens eenige verckens als andere vee te betaelen ende het vier-roer datse den wiltschut affgenomen hebben weder te geven, waer op geresolveert is alst volcht:

Aengemerckt ons volcq dagelijcx hoe langer hoe meer door haestige sieckten beginnen in te vallen ende geen macht en hebben om voor ons vertreck, als het fort in defentie was, gelijk voorgenomen hadden het voorgaende leedt rechtmatich te revengeren ende wreeken, soo heeft den raet oorbaerlijck geacht die vande Oostsijde Jlij ende Beber voornoemt voor 6 a 7 maenden stilstandt van waepenen, maer geen vasten vrede toestaen; wijders het roer dat d'E. Compe toe hoort t'aenvaerden maer den slaeff in recompense ofte tot vergoedinge vanden doot gebleven Nederlander aff te slaen ende haer aen te seggen dat het Nederlandts bloet te dier gecocht ende met geenderleij slaven vleisch te betalen is. Wijders dat wij

boomen door ons gevelt ofte geschelt soude mogen worden, want se door de Macassaren anders, ende soodanich geleert sijn, dat ons noch voor eerst int geberghte ter plaetse daer deselve staen, schoon wat listen ende practijcquen hebben aangewent, niet en hebben willen laten comen, maer voorders ons alles ingewillicht ende toegestaen wat aen hun versocht ende voorgestelt hebben, dat metter tijt als de Westerlingen van daer geweert ende sij lieden onse billicke manieren van doen gewent sijn, van't selfs wel comen sal.

Waertoe nu de grondt beginselen wel geleijt sijn om niet

oocq de macht niet en hebben sulcx soo lichtvaerdich te vergeven, maer op Batavia omtrent onse hooge overicheijt comende, bij aldien sij lieden, terwijlden wij wech sijn, wel bij de onse doen, dat wat goets voor [hen] soude sien uijt te wercken; is wijders goet gevonden, dato 10^{en} deser voor d'officiëren naer de gelegentheijt een generale maeltijt bereijdt, ende voor alle t'volcq soo veel mogelijk versch vleis opgeschaft, mitsgaders om voor al haeren gedaen swaren arbeit eens vroolijck te wesen, een $\frac{1}{2}$ legger aracc gegeven, ende dat dit fort met eenige canonschooten Wilhelmus nae de jonge prins gebabtiseert worden sal.

Aldus gedaen ende beslooten int fort Wilhelmus op't eijlandt Damme ten daege maende ende jaren als boven, was onderteickent Adriaen Dortsman, Thomas Pedel, Heere Jacobs, Harman Meindertsz, Jan Claesen Weer, Hendrick Feijt, Harman Eppenhoff, ende ter sijden stondt als geassumeerde, Wouter Evengroen, Arent Arentsen Coenevelt, Hendrick Dircksen.

Soo haest dese voorstaende resolutie dusdanich gearresteert en d'orangkajis aengeseyt was, soo sijne jnder haest na de Oost sijde vande rivier gevaren, daer dijnwoonders met 8 a 10 prauwen achter den versten hoeck lagen en wachten om bescheijt te horen wat haere gesanten voor hem vercregen ende wt gevrocht hadde, die soo haest dese tijdinge vernamen terstont beneffens onse vrunden met al de gemelte prauwen naert fort geschept ende aen landt voort opperhoofd's tent met het vierroer en twee varckens als eenige schoone orangie appelen, lemoenen ende andere slants vruchten tot schenckagie verschenen sijn, t'welcke sijlieden seer gealtereert al bevende aen Sr Dortsman vereert hebben, die haer int eerste door de vrunden ende tolquenen seer hardt liet toe spreken, mitsgaders het geresolveerde bij extentie dudelijck aenseggen waer na haer te reguleren hadden ende naderhandt weder wat versoeten dede, sulcx ontrent den avont die van de West ende Oost alle gesamentlijck met goet contentement ijder na sijn wooninge geretourneert sijn. t'Volck vrochten jnt fort aende afdacken en de slaven begonnen deselve met atab te decken, welck dack hier qualijck te become was.

3. 4. 5. 6. 7. 8. 9 ditto dese dagen sijn wij met het voorige werck, als ballast voor de jachten te halen, vivres, schut en amunitie van oorloge aen lant te brengen, ende t'fort aen sommige plaetsen wat op te hogen doende geweest, dat vermits de menichte siecken die wij (Godt betert) hebben, weijnich voortganh genomen heeft. Dagelijcx sijnder veel prauwen van alle quartieren met veelderleij snusteringe te venten gecomen, welcke goederen t'zedert de provisionelen vrede met die van Ilij ende Beber seer afgeslagen sijn, ende lijftocht voort volcq is door den grooten toevoer beter coop geworden.....

[15 Juni], ... D'orangkajis die dato 11^{en} deser waren ontboden, [zijn] met een

alleen die natie uijt dese quartieren te houden ende 't ondersoecken wat op dit landt te verrichten is, maer oock nae waerheijt met cleen vaertuijch ende weijnich oncosten van 't Oosten tot het Westen, dat is van 't Nova Guinese zijt landt tot Solor ende Timor toe, te vernemen wat men in tijts gevolgh ten dienste van d'E Comp^e daer soude mogen van daen halen, want Tenimber ende insonderheijt Damme dat int midden van alle d' eijlanden light, ende een goede haven heeft in de versche reviere voort fort, om cleene jachjens, galiotten ende chaloepen te bergen, mitsgaders bequaem hout om te timmeren dicht bij der handt is, ende eenige getrouwe oranghaijs, ons seer toegedaen, om in soodanigen saeck behulpich te wesen, op dese twee eijlanden meest overal bekend, te vinden sijn. Sulcx geen sekerder, oncostelijker nochte beter middel hebben connen bedencken nochte practiseren om dit goede begonnen werck in aanwassende negotie, voortplantinge van jurisdictie, tot verbreijdinge vant rijke Christij te brengen, als door desen middel met opgemelte Tenimber een houte logie op te slaen ende tot *Damme soodanigen fortjen* met

groote sleep aent fort gecomen, versochten aent opperhooft dat seecker corporael die in de boeijen sat (omdat hij droncken inde negrije Watomera gecomen sijnde een der inwoonderen vrouwen (soot geseijdt worde) oneerlijk hadde willen aantasten waaruijt inde selve negrije groote beroerte ende geen cleen misnoegen onder dat volcq was ontstaan, sulcx in 4 dagen uijt de negrije niemant als nu bij het fort geweest was), soude vrij sijn, d'welcke corporael, ten dien insichte als omdat hij andersints een goet, stil en gehoorsaem leven was leijdende, losgelaten ende met eenige colfslagen in haer presentie vande vereijste straffe die ten exempel van andere daer over wel verdient hadde, gepardonneert ende quijt gescholden is geworden, mits conditie dat hij den man der vrou die sustineerde van hem in haer eer vercort te sijn ende daarmede present was, met een a twee cleeden te vreden stellen zoude, 'twelck alsoo met goet contentement van ijder een terstont naer gecomen ende volbracht is geworden, met expresse waerschouwinge dat niemant van ons volcq sich hier op verlate ofte dese saeck in consequentie en trecke.

Soo sijn oock voornoemde schenckagis, aen degene diese noch niet ontfangen hadden uijtgedeelt, daerse t'opperhooft een goede partije groene noten muschaet ende eenige cleine stroo sacxkens met foelij, als drij a vier bocken, en wat andere snuisseringe in recompense voor hebben gegeven, als wanneer twee Orangkaijs die het contract nog niet geteijkent hadden ijder soo als best conden gelijk d'anderen gedaen hadden, een merck daeronder gestelt hebben, ende sijn gesamentlijk ontrent den avont met genoegen, en belofte van al hunne goederen aen den coopman jnt fort te leveren ijder haersweeghs gegaan, behalven de twee voornaempste Orangkaijs Maau en de Majjou die den nacht bij Sr Dortsman gebleven sijn.

cleene oncosten te bouwen waarmede d'inwoonders voor haere vianden wel bewaert ende den westerlijcke Moor buiten postuere in haren handel sullen zijn, gelijk vooren aengeroert gebleecken is, dat soe haest die vande Macasserse joncq hadden vernomen, wij op Tenimber een logie hadden gemaect, op 12 mijlen na niet en heeft derven omtrent comen, maer in plaets volgens jaerlijcx gebruyck derrewaerts zijn reijse te bevoirderen weder terugge gekeert is. Soo heeft oock dese besendinge met de drie jachten ende 't ander cleen vaertuijch een groot autoriteitj voor d'E. Comp^e, ontsagh bij dese eijlanders en vreeselijk schrick onder de meer genoemde Mooren gebaert ende veroorsaect. Oversulcx ick besluijte dat gemelte besendinge als een generale verthoninge binnen sooveel jaaren ontrent voorschreven eijlanden eens ten hooghsten noodich is geweest, want 't verleden jaer niet een Queij in Banda verschenen sij, ende die inhabitanten nu uijt vreesse dat mense wel soude comen halen, als datse onse macht die daer groot geacht was hebben gesien, ende wij haer niet als alle vruntschap gedaen hebben, des te meer aldaer compareren sullen, ende den westersen Moor die van tijt tot tijt meer ende meer daer sterck begint te negotieren eenichsints den lust van 't weder keeren sal benomen wesen. Het is wel soo dat (niet tegenstaende met d^s Vertrecht ider in zijn beroep, (sonder roem geschreven) groote neersticheijt gedaen hebben) tot noch toe de oncosten groot en den handel met d'avancen dieder soo in 't geestelijke als in de negotie gedaen is, weijnich schijnen te zijn, 't welk mijns erachtens soo wij nu maer met cleenen omme slag op soodanige maniere als den ondercoopman de Liefde bij instructie voorgeschreven hebbe continueerende, wel haest veranderen sal, maer het moet wat zijn tijt hebben, tot dat de luijden die ons noijt en hebben gekent, onsen heussen ommegangh, getrouwen handel ende wandel wat gewent ende alle andere natien daer van daen geweert zijn. Want de Heere doet alle dinck fijn tot sijnder tijt, ende de mensche en can niet verstaen noch het begin noch het eijnde van de wercken die Godt doet; men arbeijde hoe men wil, soo en can men doch int eene noch het andere niet meer uijtrecchten als sijne Godtlijk wel behagen is. Dat sien wij aenden apostel Paulus als hij in Mysiam gecomen was, soo versocht hij met de sijne door Bithienien te reijsen, maer de geest en liet hem dat niet toe; d'inwoonders van Bithinien hebben daer nae het H. Evangelium door eenen anderen apostel ontvangen, want als Paulus dat voor hadde te doen, soo en was haaren tijt noch niet vervult

gelijk daertoe dan eenen seekeren tijt van Godt bestemt was, om de heijdenen in Asia, Africa ende Europa te bekeren. Ten tijde der apostelen, soo is daer oock van Godt eenen tijt bestemt, om de heijden int Oosten ende Suijden als andere plaetsen der weerelt meer, daer se sijn te bekeeren, want het evangelium des grootsten Coninck moet door de geheele weerelt gepredict worden tot getuijgenisse allen volquen ende dan sal het eijnde comen. Dit is de volheijt der Heijdenen die eerst moeten incomen, eer dat de joden sullen bekeert worden, hier moet nootsaackelijck eenen rijmen tijt toe sijn. Godt roept alle menschen ende natien 't sijner tijt want d'eerste bekeeringe vande Heijdenen naer de Hemelvaert Christij, ruim drie hondert jaaren gehadt heeft, tot de bekeeringe van Constantinus de Groote, ende eenige tijt daer nae. Dat werck en is metter haest, noch al loopende niet te doen, soo en ist oock met nieuwe landen te ontdecken, die vremde natien tot ons te trecken, aliantie verbonden en contracten van commercie ende handelinghe (met seclusie van andere) te maacken, het stabileren der negotie in dese Indien, noch in andere quartieren bij de Castiliaenen, Portugesen, nochte bij onse voorouders selfs in voorige tijden niet te doen geweest. d'Aerde, wanneerse bebout is, brengt t'haerder tijt goede vruchten voort, eerst loof, daerna de aijren en daer na 't volle coren in de aijren, waerbij ick seggen wil, wanneer men de handen aen den ploegh hout, de selve niet en laet traech worden, ende cleene beginselen in achtingh neemt, dat metter tijt hier uijt noch wel wat goets voort comen sal.

Om dan tot het gewenste ooghwit te raacken, soo hebbe met aller opmerckinge insonderlinge acht genomen waer toe en tot [wat] waren ende coopmanschappen dese natie meest genegen ende voor d'E. Comp^e taenstaende jaer best proffijt te doen sal sijn, 't welck UEd^e uijt het naer volgende gelieven te vernemen ende soo UEd^e gelieft de handt hieraen te houden, om de westerlingen wt die quartieren te cladden, waeraen niet en twijffele, soo sullen onder correctie ende reverentie geschreven, deselve waren, ter wijlen se om een redelijcken prijs te becomen sijn, bij tijts dienen ingecocht, ende met d'alder eerste gelegentheijt, beneffens de nootwendige provisie derwaerts aengesonden te werden, namentlijk:

3000 cattij eliphantstanden groot slach, gaeff, ongescheurt, lanck, dick ende licht, die niet meer als tusschen de 15 ende dertig ^u ider en wegen die tot den slavenhandel seer nut en dienstig sijn sullen.

1000 ^u d^e cleen slach, van alderhande soorte die dinstich sijn,

om ten redelijken prijse vande groote orangkaijs aldaer schilt-
patshoorn voor te handelen.

200 stucx Toebouckse swaerden soo groot ende lanck alse eenich-
sints zijn te becomen.

200 stucx Javaense bijtjes.

100 p^s geele coopere arm ende been ringen.

100 stucx d^e cleene handt ende teen ringetjes.

eenige baggen
roosen met gesteente } Parijs werck.

Volght eenige Palicatse sorteringh.

2 a 3 packen sarassen groot en kleijn werck, al wast maer op ge-
bleecte dongrijs, off ander groff lijwaet geschildert, omden
minsten prijs.

50 stucx baeytjes op een roode grondt, een weijnich geborduert
met slecht goudtraet, voor de grooten haer vrouwen.

2 packen peta maleije.

1 d^e taphechelas bruijn blauwe.

1 d^e swarte salalous.

Bengaelse sorteeringe.

2 d^e groove cassa root }
1 d^e bruijn blaew } geverut in plaetse van bethillis.

1 d^e sanen }
1 d^e adatis } schoon root geverut, alwaert maer op groove

dongrijs in plaetse van caricams, want die hier te costelijk zijn.
Serrias, kommerbanden, van mooch, d^e van sijde alsmede koetenijs,
siammewaers, bont gestreepte toocken, tafftas root, gecoleurt sienti-
leses, root ende bruijn blauw geverut, gingans d'erve adjers ende
pijckjes die men 4 a 5 stucx voor een roppij aldaer incoopt, van
elcx wat tot monsters. Dit alles vast gelove in d'eijlanden wel
getrocquen ende daer voor slaven, sandelhout, schiltpadthoorn
ende meer andere waren goede coop te becomen sullen zijn.

Wij waren der meninge, . . . op Damme onse saecke verricht sijnde,
van daer nae Nijle te verseijlen, om met d'inwoonderen d'welcke
'tvoorleden jaer met ons vruntschap en trouwe hebben gesworen,
mede een schriftelijke contract te maacken ende de jachten volgens
UEd^e ordre met solpher te ballasten. Maer in see comende zijn
. . . . jegens opinie verdreven soodat niet mogelijk sij geweest, over wat
boegh dat ment aen leijde, gemelte eijlandt Nijle te bestevenen
sulcx ter nauwer noot in Banda geraect zijn, en als wanneer ons
volcq wat ververst, en de siecken eenichsints op de been waren

die Godt betert boven de 44 dooden, meer als te veel, in de vloot hadden, gelijkelijk met die jachten ende twee chaloepen wt Banda naer Goelij Goelij en de Seramlaut over te steecken, om als ter selver plaetse de Javanen ende andere Westerlingen hadden aengedaen, de jachten Waterhont (dat seer lecq was) ende Gapingh naer Amboina te seijnden ende soo 't mogelijk ware geweest, met het jacht den Haringh dat best besejlt is, over Nijle naer Damme te stevenen, om aldaer naer dat de saeck t'sedert ons affwesen zich toegedragen hadden naerder ordre te stellen, de resterende onbenaemde eijlanden west van gemelte Damme gelegen tot Solor ende Timor toe te ontdecken, in een kaert te leggen ende met hun eijgen namen bekend te maacken, 't welck den alregeerder mede alsoo niet en heeft gelieft, sulcx in allen deelen waerachtich is, dat den mensche mach proponeeren maer het disponeren bij Godt bestaet, gelijk in desen claerlijk is gebleecken.

Want naedat (soo haest als gesecht) ons swack volcq in Banda wat ververst, soo sijn met gemelte jachten Haringh, Waterhont ende Gapinge dato 22 Julij ontrent den middach vant voornamste castleel Nassau om na Serame cust over te steecken onder seijl gegaen, ende door contrarije wint als verleijdinge der stroomen, niet eer voor des nachts met de Waterhont t'Lonthoirse, en den Haringh 't Zeelamse gat wt geraect, daer Gapinge tot des anderen daeghs nae middagh alsoo aen Neira op een vlack leger was geraect, heeft moeten vertoeven, ende die van 't castleel Nassau ende de fluijt Petten het selve jacht van daer in zee geholpen hebben, dat wij met den Haringh omtrent drie mijlen N. O. van Banda in zee sijnde eenigen tijt hebben ingewacht, als wanneer terselver oorsaacke wel 2 mijlen achter off beneden de Waterhont waren, een vrent seijl sagen dat sijnen coers voor de winde west aengingh daer terstont met den Haringh jacht op maecten ende nae twee a 3 uren jagens deden strijcken. Item den anachoda Juragan Soudanja, Javaen van Bantam, met eenige der voornaemste overcomen, d'welcke ons [een] pas gedateert 10^{en} Augustus A^o 1643 in Amboina ende geteekent Gerard Demmer verthoonden. Gemelten anachoda rapporteerde hoe dat hij met sijn joncq nu over de 3 jaren van Bantam was geseijlt om Amboinas baij aen te doen, ende dat voor het gadt comende na de Manipe verdreven sij, als wanneer dit pas heeft becomen ende is met dien Oost mousson in plaetse van volgens desselfs inhoud van daer nae Bantam te seijlen, naer t'eijlandt Pangaij gelegen op een graat 40 minuten

suijder breete, naest 't eijlandt Oubij, bij Xulla tusschen d'oost cust van Celebes en d'eijlanden Ternaten over gesteecken, alwaer sijn joncq met rijs geladen ende deselve op Bangermassingh vercocht heeft. Is weder van daer na Macasser vertrocquen, daer een goede quantiteit witte casse ende salempourissen die d'Engelsen aengebracht hadden op de passer jegens 4 maes het stuck heeft ingecocht, ende weder na Pangaj verseijlt, daer andermael rijs ingenomen ende met de resterende cleeden na Tidoor bij den Spaenjaert onsen erff viandt met $\frac{1}{3}$ avance heeft verhandelt, wanneer van daer met Javaense parringhs ende Toubouse swaerden naer Goram is vertrocquen, daer ongevaer ses maenden gelegen, eenige slaven, kinderen ende ledige tomtommen genegotieert heeft, waarmede nu der meeninge was naer Bantam te verseijlen. Uijt alle het welcke als bij de generale instructien de schepen mede gegeven, claerlijk blijkt dat gemelte joncq op dit vaerwater onvrij, ende daerom voor goeden prinse, t'sij met geweld, soose niet wel en wilden, ofte anders aen te tasten was. Hebben om alle ongelucken ende der Javanen trouweloose wreetheijt van amocq te spelen voor te comen belast, dat se met hun champan in ons jacht overcomen souden (sijnde van meeninge alsdan met ons volck gemelte joncq te mannen ende naer Banda ofte Amboina met de gevangenen onder inventaris in een jacht op te senden) 't welck sij belooffden te doen, maer soo haest 25 man met hun geweer sterck waren, hebben sij een groot seijl aende mast van gemelte champan opgehaelt, ende met deselve die seer vluchtich was, soo met seijlen als roeijen hart op 't loopen gestelt daer wij cort op volghden (niet twijfelende off d'andere jachten Waterhondt ende Gapinge souden de joncq die met twee man lagh en dreeff, wel waernemen ende oppassen), soodat met het ondergaen van de son eerst bij haer quamen, ende nae veel roepens waerna sij niet hooren wilden (te meer wij presumeerden Castiliaenen daerin te sijn) met geweld hebben doen strijcken, sulcx dat met een chergie van 8 a 10 musquetten, drie mannen doot geschooten ende een gequest sij geworden, als wanneer wij d'overgeblevene te weten

27 p^s Javanen

2 p^s derselver vrouwen

5 p^s slaven

1 p^s slavinne

3 p^s jongens

3 p^s mejskens } slave kinderen

t'samen 41 personen die een voor een sonder geweer lieten over-

comen, ende na dat wij deselve besocht, mitsgaders de champan gevisiteert hadden (daer drie hondert Spaense ra in spetie, bestaende meest in quaertjens, 13 groote bossen ofte pakken massojen, 5 tomtommen waer van twee d^o vol goede foelij waren, diese seijden op Goram gewassen, ende hun aldaer van d'orangkaijs vereert te zijn, mitsgaders 8 p^a critsen in de champan bevonden hebben ende geen ander goet meer, alsoose om den vracht te lichten int loopen hun andere waren met menigte over boort geworpen hadden), hebben gemelte 27 Javanen met haer twee vrouwen ende 12 stux lijfeijgenen in de drie jachten verdeelt en gelast Sorge daer voor te dragen. Dit gedaen zijnde, sleepten wij voorschreven champan achter aen ende hielden dien nacht met klein zeijl bij int vaerwater daer vermeinden voornoemde joncq met tomtommen en de twee Javanen t'outmoeten, maer vermits het seer doncker worde soo wast al te vergeefs, sulcx tot ons leetwesen de joncq gemist en der Gapingh met den Waterhondt die sijn groote ende crujsseijlstenge gebroken ende overboort geraect was, gerescontreert hebben. Gemelte Waterhondt hadde oock soodanigen leakagie voor in sijn boech, dat met twee pompen geduijrich gaende, qualijck langer boven water conden houden, twelck in zee niet te stoppen noch te helpen was. Ende alsoo wel seven mijlen beneden Poulo Swange, het westelijkste eijlandt van Banda, door't najagen van gemelte Javanen waren geraect, den wint en stroom ons hardt tegen was, en hoe langer hoe meer naer Amboina afdreven, als dat oock met laveren niet winnen conden en aende cust van Ceram een lager wal was, werde derhalven bij den raet geoordeelt voor ons niet mogelijk te zijn, van dit oost mouson na Goelij Goelij ofte Ceramlautd te geraecken, veel min over desen wegh d'eijlanden Nijle en Damme te beseijlen ende dat oock niet geraden was, meer genoemde Waterhont alleen te versenden, want of het selve stenglose en lecke jacht de minste noot van storm, onweer ofte ijets wat anders overgecomen hadde, wellicht verongeluct soude hebben. Daerom neerstich opgepast ende bij voorvallende gelegentheit de behulpzame handt geboden en op een goede rheede hoe eerder hoe beter diende gebracht te worden. Oversulx (ende te meer vanden Javaensen anachoda verstaen hebben datter op Goelij geen joncquen en op Ceramlautd maer twee d^o aende wal om tomtommen ende sagou te handelen heel ledich waren liggende daer weijnich aen te verderven en niet van te halen was) resolveerden dat men met alle drie jachten ende cha-

loopen, om gemelte Waterhont in salvo te brengen, den coers naer Amboina stellen soude ende van den E. Heer Gouverneur Demmer aldaer goeden raat en ordre versoucken, wat men ten dienste van d'E. Comp^e best soude mogen aenwenden en om het selve jacht wat te laten vertinmeren, hulpe ende assistentie solliciteren sonde; daer den 29^{en} Julij (Godt loff) nadat veel perijculen en suckelinge, gelijcken op soodanige tochten onderworpen is, uijt gestaen hebben met de jachten ende chaloepen sonder een te verliesen voor 't casteel Victoria wel gearriveert ende aengelant zijn. Van waer den E. Heer gouverneur Demmer drie dagen voor onse compste na Cappa¹ was vertrocken. Welcken gemelte sijn E. vergeselschaft met eenige gequalificeerde officieren dato primo Augusto des avonts victorieuselijk van daer wegens de geluckige veroveringe van die bij al de weerelt geachte nimmermeer overwinnelijke plaetse, weder bij het casteel voornoemt is geretourneert, waermede geheel Amboina met den aencleef van dien nu eenmael tot den langh gewensten rust en vrede geraackt is, dat met groote verwonderinge ende onuijspreckelijke vernoeginge hebbe verstaen en begrepen. Met welke groote ende hooch te achten victoria die sonder aen onse zijde een druppel bloets te costen is become, den Nederlantsen staet in groote reputatie gebracht en d'E. Comp^e nu ende in toecomende van sware lasten en oncosten bevrijdt heeft. . . .

Soo en heeft oock meergenoemde E. Heer Gouverneur op mijn voorstel niet ongeraden geacht dat ick met dit jacht en de chaloep Batavia met de reste van het cargasoen (dewijle het jegens woordich laet opt' jaer is en noch veel sieck volcq hebben, om achter Ceram om te loopen ende naer Nijle en Damme te verseijlen, groot perijcul soude staen, off de reijs soude connen winnen ofte niet, te meer aldaer bij instructie als mondelinge op alles goede ordre gestelt hadde) op heden van hier over Bijma na Balij om soo't mogelijk waer metter haest een goede pertije rijs, padije, slaven ende beesten te handelen, tot welcken eijnde sijn E. mij met noch twee paeken Guinees linden en twee d^o roode mourissen, die verstaen hebben daer wel getrocquen sijn, heeft geacomodeert. Soo hebbe oock aen eenige officieren een partije gout van't geene over hadde jegens Spaense ra die daarmede wel begeert sijn, ider op sijn weerde getrocqueert, waermede hoopen noch een goede reijs maacken ende in October met goet genoegen van UEd. op Batavia verschijnen

¹ Kapaha. Zie mijne Bouwstoffen, III, bldz. 277—279, 284—303.

sullen, dat Godt geve, die daerom inden gebede aenroepen sal.

Ed^e Erntfeste Manhafte wel wijze voorsinnige seer discrete Ed^e Heeren sal ick UE^e naer mijne Eerbiedige hertgrondige groete den drie eenigen waren Godt met zijn Heilige Engelen omcingelt ende bevolen laten.

U E. verplichten onder-
danichsten dienaer
(get) ADRIAEN DORTSMAN.

Int jacht Waterhondt ter rheede voort casteel Victoria in Amboina den 16^{en} dach der Maent Augusto A^o 1646.

VI.

Instructie voordien ondercoopman Evert de Liefde als opperhooft (waernaer hem met den vorderen raat) vant fort Wilhelmus op't eijlandt Damme tot naerder ordre, sullen hebben te reguleren.

Waerom ende tot wat eijnde met ons in dese vloot hier verschenen zijt, is Ul. niet onbekent, alsoo sulcx geduerende dese vijagie menichmael verstaen hebt, hoe dat van onse wettige gebiedende overicheijt d'E. Heeren Raden van India bij instructie voor ons vertreck van Batavia mij van haer E. ter handt gestelt, expres geordonneert zijt, om hier op't eijlant Damme ten dienste van d'E. Nederlantse Oostindische Comp^e te verblijven, slandts vruchten op te coopen ende in te samelen, wijders sulcx meer te verrichten als ick u.l. uijt crachte van welgemelte haere ordre hier vervolgens ter onderrechinge nae de presente gelegentheijt tot goede directie van 'sComp^s affairen op dit lant ende meer andere hier omtrent gelegen eijlanden, nuttelijk ende noodich achte voorschrijven sal.

Dat de bontgenootene vruntschap tusschen dese inwoonderen ende de Nederlantschen Indischen staet volgens 't contract bij ons dato 28 Meij met haer gemaect ende van wederzijden geteijckent, soo veel mogelijk is, in onverminderden stant dient onderhouden en 'sComp^s vergunde preeminetien omvanckelijk geconfermeert blijven, nochte haer E. besproocken recht de minste breucken come te lijden, ende dat op de verschijninge der westerse mooren alhier

ende andere voorvallende saacken met goede ordre voorsichtich ende bequamelijk dient gehandelt.

Dat de negotie int versetten der vendibile ende winstgevende waeren neerstelijk waergenomen ende betracht dient op dat d'E. Comp^e de gewenste vruchten voor haar E. gedaene oncosten mach gauderen.

't Preserveren vande vriendschap, en 's Comp^s preferentien bestaen voornamentlijk daerinne dat de gunst vande voornaemste Orangkaïjs door goeden, modesten, sedigen, beleeffden, op rechten handel ende wandel (mitsgaders deselve somtijts met eenige cleijnheden, een appel ende eij gelijk men de kinderen paeijt, d'handen gevult en dat naer graden men de minder Orangkaïjs ende t'gemeen volck, vooral daer men acht meest dienst ende profijt van te connen trecken) onderhouden worde, twelck nu wel ende gevoeghelijk sonder groote oncosten te doen sal connen geschieden, want met advijs van raade de voornaemste Orangkaïjs ende begeerichste van d'andere, daer ons dacht meest aengelegen te wesen, om te meer aen desen staet te verbinden met geschencken alredelijk versien ende begifticht hebben. Sulcx vertrouwe dies aengaende versaet en als blijkt vernoecht ende wel gecontenteert zijn, op dat 's Comp^s goede gelegentheijt hier ter plaetsen alsoo te meerder verseeckert werde, item dat alles volgens t'gemaecte contract daer van Ul. een d^o geteickende ter handt gestelt hebbe, naer den inhoudt effect sorteren mach, want d'E. Comp^e ende ul^s alle, insonderheijt op het verschijnen der verloope Bandanesen ende Macassaren die buijten twijffel soo terstont t'ene mael niet achter blijven sullen, ten hooghsten daeraen gelegen is, daerom als geseght voorsichtelijk ende met goede opmerckinge bij dese inwoonderen, handel ende ommegeanck dient gehouden te worden.

Gemerckt de grootste Orangkaïjs ende meeste part van 't gemeene volcq, onse natie seer sijn toegedaen, als sulcx 't voorleden jaer ende nu geduerende ons aenwesen alhier wel ende ten rechten ondervonden hebben, achte de oorsaeck hier van te sijn, gelijk sijlieden genoechsaem metterdaet bewijzen ende thoonen dat (sonder roem geschreven) op onse aencompste A^o passado ende nu wederom door ons in aller heusheijt ende vruntschap soo minnelijk getraceert ende beleefdelijk inder billicheijt bejegend sijn geworden.

Hierop dit landt Damme sijn onder andere vier Orangkaïjs die in sonderlinge acht dienen genomen te worden, te weten, Maau, opperste vande negrije Watomera, Maleeckij van Comber en Majjou

die tegenwoordich mede zijn residentie op Comber hout, item op Beber ook een wooninch met een vrouw heeft, ende Mellilij van Meloen.

Maau is een persoon soo veel met aller op merkinge in hem bespeurt hebbe, van seer goeden, oprechten, getrouwen, sedigen aert ende conditie, ons van harten gans toegedaen, wiens gelijk onder dese Heijdenen noch nergens gevonden hebbe; heeft de machtichste negerije Wattomera onder zijn gebiedt, ende is oock wel de rijkste op dit landt want soo hij ende meer andere mij menichmael geseght ende verhaelt hebben, soo heeft hij alleen voor zijn part wel duijssent bloeiende ende dragende notemuschaet boomen, die seer goede ende gesonde vruchten geven, soo zijn oock alle die van zijn geslachte, t'welk niet geringh is, van die vruchten meer als de gemeene man versien; ten dien insichte als om zijn macht ende getrouwe deuchts wille bij ul. in groot achtinge gehouden moet werden.

Maleekij, orangkaij ende opperhoofd vande negerije Comber, op ofte onder wiens lantstreeck ons fort gebout sij, is een eenvuldich ende onnosel mensch die sich vanden gierigen, slimmen, doortrapt Bandaneesen bedelaer Majou laet leijden als een kint, ende om en wedervoeren, gelijk de weerhaen van den wint gedreven wort. Dit en doet gemelte Bandanees niet alleen aen desen Orangkaij, maer oock aende meeste part van d'inhabitanten, dat ick met groote opmerkinge ende geen cleene speculatie menichmael aengesien hebbe. Edoch voor sooveel tot noch toe mij bekend is, en heeft hij ons met partischap in geene diingen om tot het gewenste ooghwit te comen gans niet partijlich noch hinderlijk maer in allen deelen behulpich ende als een makelaer tusschen twee coopluijden dienstich geweest, achte dit meer geschiet te zijn uijt hoope van groote geschencken nu ende in toecomende van ons te trecken om zijn overgroote giericheijt te versaden, als wel uijt gunste ende liefde van ons, ende alhoewel hij seght van kints gebeente aen, hier ter plaetsen altijts zijn residentie heeft gehouden, en ons meerder als de Macassaren ende Bandaneesen (sijn eijgen lantsluijden) toegedaen te wesen, soo moet U. l. hem eghter niet te veel betrouwen, maer gedenckt dat hij met een vossen vel, dat is met een verradersen moorsen huid, omvangen sij, want ten kan in mij niet comen dat soodanige baetsuchtige, gierige menschen geen voordeel meer te trecken siende, ijmant eer, eet ofte trouwe soude connen houden; daerom sal Ul. dienen hem bij ul. selven voor suspect te nemen ende evenwel somtijts soo eenige

kleijnigheden heijmelijck inde hant te steecken ende beneffens voornoemden Orangkaj Maleeckij bij gelegentheijt met vriendelijck t'onthalen in balance houden, sonder de minsten schijn van mistrouwen te thoonen, want aen dien doortrapten vagebont indeese teere begintselen d'E. Comp^e ende U^s opt hoochste gelegen is, ende sijlieden seer jeloers vanden anderen sijn, soo wanneer den eenen wat meer faveur als den anderen van ons geniet, twelck niet alleen ontrent dese twee maer oock bij alle d'andere hier ende op wat eijlanden dat U^e. compt met opmerckinge waergenomen moet werden. Ick segge dat men bij gelegentheijt ende met discretie dit volck sal tracteren, want soo mense te weijnich acht soo sullense van ons vervreemden ende treckt mense te veel aen, soo en is mender nimmermeer vrij aff, daerom als geseijt de middelmate gevolcht ende geobserveert dient.

Melillij, Orangkaj van Meloen, is een deuchdich ende goet aerdich persoon mede redelijck versien van note muschaet boomen, d'Nederlanders wel toegedaen, 't welck voor ijdereen claerlijck gebleken is. Want int eerste soo haest wij hier aen landt quamen, na ons toegetreten ende van vreuchde vrundelijck laggende, onse handen aengegrepen, opgeheven ende gekust heeft, gelijk sulx niet alleene vanden selven persoon die reijs maer oock daerna van hem ende meer andere int bijwesen van veel ommestanders noch menichmael geschiet is, doch niet sonder reden, want wij de selve ende oock ses andere Orangkaj's kinderen tvoorleden jaer met een vaertuijgh in zee geresconteert ende in ons jacht overgenomen hebben, sonder te weten van wat lant ofte waer van daen sij waeren. Vonden eenige goede noten muschaet in diverse houte kaskens die sij, eer bij ons quamen overboort uijt hun tartare in zee geworpen hadden, ende wesen met hun handen alsoo haer niet verstaen condon, dat op dit lant Damme thuijs hoorden alwaer wij dese seven personen, die hun vastelijck ingebeelt hadden ter selver tijd van onse handen te moeten sterven, ofte ten minsten als slaven soudon wegh gevoert worden, wel getracteert ende met eenige cleijnheden begifticht sijnde, liber ende vrij ijder bij de haere aen landt gesonden hebben, t'welck d'E. Comp^e ende ons alle in dese gelegentheijt niet qualijck te passe gecomen is ende in toecomende noch meer genut van trecken connen. In somma ten beroude noijt man dat hij wel gedaen hadde, want gelijk het quaet altijt sijn eijgen meester loont ende nimmermeer t'sij hier ofte hierna ongestraft blijft, item de boose straffe geduerich aenhanght ende op

haren rugge dragen, alsoo oock volcht het goede den weldoender na ende sal buiten twijffel 'tsijner tijt (alsiet men't juijst soo terstont voor oogen niet) gewenschte vruchten voortbrengen, 'twelek u.l. van dese tocht hier en op meer andere plaetsen d'exempelen menichmael sulcx ervaren hebbe. Laet u.l. doch dese voorbeelden ende goede onderrichtingen ter harte gaen, doet gemelten persoon met alle d'andere inwoonderen trouw ende handelter wel in alder oprechticheijt mede, laet onder weteloose heijdense menschen u.l. licht lichten op datse Uwen Almachtigen Vader loven die inde hemelen is, sulter buiten alle twijffel niet qualijk bij varen en teijnde sal het goeden werck beloonen ende croonen waeraen niet te twijfelen staet.

Dit alles dan soodanich effect sorterende sult te sekerder wesen op de compste der verlopen Bandanesen, Macassaren ende andere natien om niet alleen van alle perijckelen bevrijt te zijn, maer oock met gemack haer den specerije handel te ontsetten ende beletten, daer alle dit aengevangen werck princepalijk op siet, soo sult dan oock op de verschijninge der voorverhaelde Westerse Mooren den teneur ende cracht van ons vooren aengetogen contract (waermede niet alleene zij lieden, maer oock allerleij natien ende volckeren buiten dese quartieren ende den aldaer vallenden handel 't eenemaal uijt gesloten blijven) volgens de innerlijcke intentie ende goede meeninge van d'E. Heeren Raaden van India ons vercregen recht bestandelijk ende met reputatie aendienende daer macht, volck ende wapenen genoechsaem toe hebt om als deselve hier comen, ende niet wel en willen, hun het hooft te bieden ende te beletten, dat d'E. Comp^e prevogativen besonderlijk in den handel der specerije de minste creuck en comen te lijden ende opdat u.l. sich in desen aengaende niet en soude de goede ordre van onse gebiedende Heeren overtreden ende van alles de grondige meeninge ende twel behagen van haer E. wel vaten ende begripen, hebben UE. tot dien eijnde beneffens een der voormelte geteijckende contracten, de copie onser generale instructie mitsgaders t'placcaet door den E. Heer Generaal Brouwer den 15 Februarij A^o 1634 ¹ op stuck beroerende de specerije, wijders een d^o in Febrero laestleden rakende verscheijden delicten bij ons geemaneert ende bij ampliatie dato 15^{en} deses gerenoveert, ² gelijkelijck ter hant gestelt ende

¹ Mij onbekend. Niet te vinden bij J. A. VAN DER CHJIS, Nederlandsch Indisch Plakaatboek.

² Zie beneden.

in sonderheijt dat en meer andere pointen duijdelijk voorgehouden ende met den anderen mondelingh gecommuniceert, hoedanich daer best in handelen sout. Soo sult haer E. wel gemelte ordre even off de selve op ul. houdende was, trachten te effectueeren, daertoe ons tot schuwinge der rediten gedragen, ende sal int vervolch naerder deduceeren, hoe op dit ul^s verblijff in dese quartieren (alsvooren gesecht) sult reguleren.

Dat den provisionelen vrede ofte stilstant van wapenen bij ons met d'orangkaijs vande vijff negorijen Sada, Ilij, Beber, Coelewetan ende Coelewou, gelegen op dit lant beoosten de revier Comber, door het ernstlijck versoeck ende gedeurich aenhouden van d'andere orangkaijs ende inwoonderen, onser vrienden ende bontgenoten, voor ses maenden, ofte soo lange d'eerste schepen van Batavia weder hier verschijnen gemaect, soodanich als in u.l. presentie besproocken is, sult onderhouden ende niemant de minste reden van miscontentement geven, soo lange sij d'onse mede ongemol-lesteert ende in wesen laten, twelck uijt goede consideratien tot meerder versekeringe van ul^s en alle die hier blijven hun toegestaen is, opdat in gerustheijt dese plaetse besitten ende van vee als andere slants vruchten t'opulenter toevoer soude becomeen. Maer bij aldiense wederom beginnen t'sij int heijmelijck ofte openbaer ijemant vande onse aen te tasten ofte beschadigen, soo en sultse oock niet sparen laten, ende bij alle mogelijcke middelen met de wapenen ende macht die Ul^s Godt almachtich verleent heeft, het voorleden ende presente leet mannelijck revengeeren ende wreecken. Edoch voorsichtich dat u.l. sich selfs ende tvolcq twelck ul^s toe vertrouwt is in geen licht vaerdich perijckel ende gevaar en stelle, waer door wellicht 'sComp^s schade groot en d'ellende beclaechelijck wesen soude. Want in den strijt en mach noch en can men maer eens misdoen, daerom in alle ul. affairen met voorbedachten raat, voorsichtich ende goet beleidjt dient gehandelt, waertoe de nodige en bequame officieren, matrosen ende soldaten die bij Ul. laten niet en come te gebreecken.

Soo sijt oock in een sterk defensijff fort (van ammunitie van oorloch ende wat daer toe dient) wel verseeckert, mitsgaders van vivres voor 75 blanke coppen (behalven de slaven), soo in gemelte fortresse als op de lootsboot ende tingangh bescheijden, voor seven en half maenden naer de presente gelegentheijt van alle noodruft versien ende versorght. Menageert deselve soo veel eenichsints mogelijck wert, opdat bij eenige onverwachte noot ge-

vallen (die Godt verhoede) niet verlegen blijft. Sult dan wel een harden stoot (dat niet hoope noeh gelove daertoe comen zal) connen tegen staen, ende andersints ten dienste van d'E. Comp^e wat goets uijt wercken waeraen niet dubiteere. Daerom met alle Ul^s gedachten ende crachten gestadich dient te arbeijden ende oock besorgen dat voor al de geprojecteerde cap ofte dack op de zee punt den Haringh daer de cruijt kelder onderstaet tot preservatie vant selve cruijt als de combuijs en een parparre om de gehandelde noten muscaet daer op te droogen; item het geprojecteert packhuijs van 22 voeten lanck, 18 d^e wijt ende 21 hoogh sonder de cap met twee solders daerin, ende een borstweeringh van 4 voeten waer toe hier plancken, baleken ende iserwerck late verblijven ,alsoo ruijmtte nodich hebt, met den eersten opgemaectt ende voltroecken worde.

Sult onderwijlen met alle vlijt ende neersticheijt U.E. informeren laten waer ende op wat plaetsen, geberchten, vlackten ofte valeijen op dit eijlant de noote muschaet boomen staen, ende wat hier meer als specerije ende slaven te negotieren valt. Wijders aende inwoonderen inder minne versoucken dat gelijk alsse ons menichmael belooft (ende al eenichsints gedaan) hebben, de gelegentheijt van de eijlanden hier ontrent, niet alleen te openbaren, maer oock volgens t'contract met bequaem weer, eenige inde tingangh derrewaerts te varen ende om redelijck loon als tolquen in aller getrouwicheijt te dienen, waer toe tegens dat dit werck sijn behoorlijcken eijsch heeft het den rechten tijt wesen sal, om sulcx aen te vangen ende alle dese bij gelegen eijlanden, namentlijk: Teeuw, Nijle, Serematte, Niffemassa, Salalou, Poukierij, Abij Coun, Maelij, Jatij, Laeltou ende Maubesse, daer dese inwoonderen seggen seer schoone sarronghs gemaectt ende goede coop vercocht worden, ende dat op alle de voorverhaelde plaetsen, behalve Teeuw, Nijle, Seramatte ende Niffemassa, sandelhout in redelijke abundantie valt ende in meest alle dese eijlanden buffels, ander vee, ende overvloed van alderleij vruchten te vinden sijn die UE. int jongste van dese Oost mouson, de wijffel maent, ende int eerste van d'aenstaende westpassaet wint, voor de compste der Macassaren in naervolgende manieren met eenige deser inwoonderen gevoegelijck besoucken cont, ende ten rechten vernemen wat aldaer ten dienste van d'E. Comp^e nu ende in tijts gevolch te verrichten soude sijn, off oock de waerheijt, de dagelijksche fama becrachticht ende bevesticht; soo sult de lootsboot van alles wel versorght voort fort inde revier

op de wacht laten leggen, ende als gesecht in den tingangh die wel beseijlt en beroeijt is, met een dienstich cargasoentjen wel gemant ende gearmeert mitsgaders gefictualieert van de nootsaeckelijkste provisie voor twee a drie maenden beneffens den stierman Daniël Adriaensen int laeste van Augustus ofte int begin van September als de meeste cracht van d'ooste wint gebroocken, de stormwinden ophouden, ende dagelijckx niet als goet weder in dese quartieren te verwachten is, eerst van hier oversteecken na Teeuw, daer goetaerdich volck en overvloed van verckens te becomen sij, ende aldaer U.E. saecken verricht hebbende naer Nijle alwaer men sustineert mede redelijck quantiteit note boomen staen, daer met subtiylheijt curieuselijke overal waer dat compt wel en grondich naer vernemen sult, hoeveel specerije dat ieder lant jaerlijckx can uijtleveren ende wat deselve bij gewichte of anders compt te costen, item wat natie diese daer halen, ende wat waren daer voor ofte voor andere coopmanschappen meer daer brengen op dat d'E. Heeren raaden van India per d'eerste gelegentheijt daer pertinent advijs van doen meucht.

Wij sijn nu seijlreet om terstont met de vloot naer dat eijlant te navigeeren ende volgens d'ordre onser gebiedende Heeren met d'inwoonderen gelijk als hier gedaen hebben soot mogelijk is een eeuwigen vrede ende vast verbont (dat aen niemant ter werelt die vruchten als aen d'E. Comp^e sullen leveren) te tracteren, en off wij door stilte, storm ofte omweer quame te verdrijven dat het lant ofte rheede niet en conde aendoen, soo sal U.E. op vooren genoemden tijt derrewaerts varende het formelier vant contract dat U.E. ter hant gestelt hebbe mede nemen, haer de nuttigheijt ende cracht desselfs voorhouden, op schoon papier de namen van't landt, de negrijen ende van d'orangkaijs en wat meer daer toe dient veranderende, letterlijck na schrijven, ende soot eenichsints mogelijk is doen teijckenen, dat op alle andere eijlanden daer U.E. soude mogen verschijnnen in gelijcker voegen als aen mijn gesien hebt naer uijterste vermogen int werck sult leggen 't welck den doel is daer ten dienste van d'E. Comp^e principelijck op gemickt wort, om alsoo door secluse verbonden den Macassaer ende alle andere natien buijten dese eijlanden te sluijten ende eeuwichlijck te houden, dat een langh gewenste saecke voor den staet van Banda wesen sal, ende sooder ijets in verandert moet werden, maeckt dat d'E. Comp^e altijt aent langhst etca, als wanneer eerst na Sere-matte verseijllen, daermede goet volck ende extraordinare schoone

schiltpatshoorn, sarongs ende quantiteit goede padie ten redelijken prijse te coopen vinden sult.

Alhier, soo veel mogelijk wert, den handel ende humeuren dier inwoonderen gesondeert hebbende loopt soo als de tolquen UE. onderrechten sullen eerst West op Niffemasse aen, van daer al voorder west ende noortwest alle de vooren verhaelde eijlanden aendoende, verricht, ende tracht naer vermogen uijt te wercken, als UE. niet alleen voorgeschreven maer oock met grooten ernst menichmael mondelinge gecommuniceert hebben, soo sult buijten twijffel ijets wat van marque ten dienste van d'E. Comp^e opdoen, want als geseght sandelhout, schiltpadtshooren ende fijne sarranghs (die in Amboina ende Banda wel getrocken) te vinden sullen sijn. Dit alsoo effect gesorteert wesende, soo compt voor de winde met de West mouson van eijlant tot eijlandt weder herrewaerts na Damme, daer alle de opgecochte waeren int fort bij den anderen versamen ende tot de compste van het retour schip wel geconditioneert in acht houden sult. Souden oock geraetsaem achten dat (?) aenstaende int jonghste vande West mouson alle de eijlanden Wetan, Babber, Misselle, Cera, Tenimber, ende Timorlandt van hier soo danich sonder geen ofte weinich oncosten van d'E. Comp^e besocht worde, want met cleen vaertuijch meer als met groote schepen op doen sult, gelijk het selve bij ervarentheijt wel ondervonden hebben.

Alle eijlanden, hoecken, bochten, inwijcken, baijen, revieren, droochten, bancken, sanden, reven, clippen ende rutsen etc^a die UE. aendoet, ende int derrewaerts zijlen als wederkeeren bevint sal UE. met den stierman pertinent schrijven ende in een kaert leggen (gelijk beijde dat redelijk wel doen cont) daertoe schoone platen van ons becomen hebt, oock wel sorgvuldich noteeren, op wat hooghte, breete, hoedanige streckinge en distantie de eijlanden vanden anderen gelegen sijn, wat kennelijke mercken als bergen, heuvelen off bancken, waeraen men die mach kennen, mede wat diepte, ondiepten van gronden, blinde clippen, aff schietende reven aende hoecken vande landen sullen gelegen wesen, hoe ende op wat mercken die bequamelijk te schuwen sijn. Item ofte gronden hart, scherp, weeck, vlack opgaende ofte steijl sijn, oft men die op't loot mach aengaen ofte niet ende waer de beste anckerplaatsen sijn. Wijders de gelegentheijt der landen, wat vruchten en bestiael daer is, hoedanich fatsoen en wesen der inwoonderen, haer cleedingh, wapenen, seden en manieren, spijs, ernearingh, relige,

regeeringe, oorlooghe ende andere merck waerdige saecken meer insonderheijt of se goet off boosaerdich sijn ende wat meer bedencken cont dienstich te wesen.

Als met de tingangh van hier vertreckt naer d'vooren genoemde eijlanden sult dan den provisioneelen vaendrager de sorge bevelen over 't fort ende melitaire persoonen, en den eersten assistent Salomon Jansen Zuyl een geassorteert cargasoentjen van elcx wat coopmanschap voorde handt laten (op dat d'inwoonderen onderwijlen vande loge niet en vervremden) die UE. op sijn wedercompste goet bewijs ende reeckeninge sal gehouden sijn te doen.

Soo sult het fort in reputatie houden gelijk in alle plaetsen gebruijkelyk is, oock [voor?] alle intervallen ende quade rescontre (dat Godt verhoede) ul. wapentuijgh altijt schoon, suiwer, claer, ende gereet bij der handt hebbe, om mannelijk den noot aff te keeren, perijkelen te versien, den aert der trouweloose swarten t'ontschakelen, ende wijders soo te spiegelen, als de kennisse soodanige wichtige saecken comen te vereijsen, daertoe ons neffens uwe ervarentheijt ende mondelinge recommandatie verlaten.

Hoedanich met de specerie te havenen (ende voort verderven preserveren) handelen sult, staet int vooren aengeroerde placcaet van d'E. Heer General Brouwer ende d'E. Heeren Raden van India largo gededuceert, daarvan UE. mede de copie gegeven hebbe; resumeert hetselve placcaet ende andere voorgemelte papieren met aendacht ende reguleert ul^s letterlijk naer den inhoud van dien.

Soude ul^s vande coopmanschappen die hier gelaten hebbe, monterende met de provisie te samen f 8930.— ende van ijder eijlandt int particulier wel voorschrijve ende onderrechtingen doen hoe int versetten jegens voor verhaelde andere waeren daermede handelen zult. Maer dewijle alle dese dingen haeren eersten aenvanck nemen ende noch nieuw sijn, ul^s. sulcx de naerder ondervindinge met vigilante voorsichticheijt bevolen laten.

Ende dies aengaende eenichlijk segge dat de 223 p^s isere pannen d'welcke het breecken (ende insonderheijt troesten waerdoor mettertijt teenemael 't bederven) onderworpen sijn, metten eersten aenden man dienen geholpen geworden. Insgelijcx moeten de 900 stucx Timorse cleden, soo haest doenelijk sij, worden uijtgevent, want die slechte ende niet min onaensienelijke doucken d'E. Comp^e nimmermeer veel winsten toe brengen sal; derwegen sult ul^s devoir doen dat deselve cleden voor ofte benevens de andere coopman-

schappen jegens winst gevende waren, als geseght, met goet beleijt veralieneert.

De 16 Ra swaerte gout ende $2\frac{1}{2}$ picol eliphantstanden moeten in achtinge gehouden ende niet als tegens slaven ofte eenige andere estimabele coopmanschappen verhandelt werden, want de specerije voor andere geringer waren wel becomen sult.

Soo sult oock van al ul^s coopmanschappen, handel ende mangelinghe goede notitie en in debita forma op de Nederlantse Indische maniere pertenente negotie bouckens houden. Insgelijckx besorgen ende in goede achtinge nemen dat den eersten adsistent Salomon Jansen Zuyl in den winkel op soo daniger wijze als UE. t'formelier daervan ter hant gestelt hebbe, de soldije boecken, een behoorlijk monster en rantson rolboek formeert ende wel waernempt opdat de selve volgens d'ordre onser gebiedende Heeren met gemelte negotie boecken d'acoorde gaen, ende geen abusen tot nadeel van d. E. Comp^e ofte ijemant particuliers ende uwer E. disrespect gecommiteert en worde, ende tallen tijden des geordonneert sijnde van ul^s administratie behoorlijke reekeninge, bewijs ende reliqua doen cont, mitsgaders dat deselve boecken jaerlijcx op ul^o Februarij gelijk in Banda gebruijckelijk is, geslooten, gecopieert ende met het eerste retourschip na Batavia ofte Banda gesonden worden, met alle 't welcke ende 't naer volgende d'E. Comp^e goeden dienst doen, UE. particuliere eere ende avancement bevoirderen cont.

Om dat den segen des Heeren over dese Ul^s beroepinghe meer ende meer mach aen wassen ende toenemen, soo sult den Godtsdienst met vlijt bevoirderen, en de dienaeren in alle redelijke billicheijt d'hant boven t'hoofd houden ende maintaineren. Laet sondaeghs voor ende naemiddaechs door de cranck besoucker uijt de huijs postille een predicatie met stichtinge voorlesen, psalmen singen, ende christelijke gebeden spreekken, gelijk men in alle wel gestelde republijcken (daer de goede Godt ons die genade verleent heeft) gewoon is te doen, ende alle dage des morgens vroegh ende des avonts het ordinarije gebedt lesen, en de gene die in de vergaderinge niet en verschijnen na dat het behoorlijk teijcken gedaen is, sult volgens t'placcaet en den generalen articul brieff, tot exempel van andere hun daerover bestraffen ende corrigeeren. Sommige inwoonderen geven voor insonderheijt onsen goeden vrunt den orangkaij Maau dat hij sijn kinderen hier int fort bij den cranckbesoucker en d'assistenten dagelijcx ter school wil senden; soo sulcx geschiet,

neempt se wat in achtinge ende bewijst se vruntschap, sult dierwegen de harten van d'ouderen te meer tot U^E. trecken, dat in allen deelen niet als gunste baren can.

Ende opdat alles volgens de goede intentie van onse gebiedende Heeren, haer Ed. welgevoechde bevelen ende dese instructie mach achter volcht ende voltrocken worden, om goede ordre ondert volcq te houden, recht ende justitie volgens den gemelten articul brief t'administreeren ende ten dienste van d'E. Comp^e gedaen ende verricht mach werden, t'gunt in dese gelegentheit soude mogen vervallen, ende vereijshen, soo hebben volgens d'ordre van d'E. Heeren Raaden ende hoogste gebieders over Nederlants India den ondercoopman Evert de Liefde tot opperhoofd van dit fort Wilhelmus, de lootsboot ende tingangh gestelt, gebieden aen alle officieren, soldaten ende matrosen datse hem daervoor sullen erkennen, respectceeren ende gehoorsamen, mitsgaders in alle voorvallende gelegentheit met goede raet en vlijtige dienst tot bevoorderinge van dit voorgenomen disseijn te water ende te lande te assisteeren als dat behoort.

Den raet van dit fort ende lootsboot sal bestaen uijt de naervolgende persoonen namentlijk:

Den onder coopman Evert de Liefde, continueel preses.

Provisioneel vendrich Pieter Jorissen.

Eerste adsistent Salomon Jansen Zuyl.

Provisioneelen schipper vande lootsboot Daniel Adriaensen, en Willem Stelant, eerste sergeant.

Soo Sr de Liefde quame te overlijden (dat Godt verhoede) sal den vendrich Pieter Jorissen t'opperste gebiet over de militaire persoonen ende Salomon Jansen, als tweede persoon de coopmanschappen ende negotie tot naerder ordre bevolen blijven.

U^{ens} sijt te samen int fort, op de lootsboot ende tingangh gemant met 75 cloucke coppen, waer onder is een ervaren constapel, bosschieters ende ander zee varent volck, naer behooren als geseght voor seven maenden en half van alles wel versien daer ten dienste van d'E. Comp^e vrij wat mede uijt wercken cont; prefeert de menagie ende weest ijder met sijn behoorlijk rantsoen tevreden, soo en sal U^s binnen dien tijt het een nocht ander comen te gebreecken.

Eijndelijck ende ten laetsten soo recommanderen ende belasten wij U^s andermael dit schrift ende vooren gemelte papieren te lesen ende t'herlesen mitsgaders d'inhouden U^{ens} eijgen te maecken,

opdat ghij lieden in geen lijff gevaer, d'E. Comp^e in schade ende wij in geen oneeren comen te vervallen, daer met aendacht op te letten staet. Weest selfs zedigh ende nuchteren, hout goede vrede ende eenicheijt onder den anderen ende bemint de liefde. Soo bevelen dan Ul^{ens} gesamentlijk de goede voorsichticheijt ende gunste Godes, die Ul^{ens} tot verbreijdinge zijner eeuwiger glorie, reputatie onses vaderlants, des E. Comp^s sonderlingen dienst, onser principalen ende d.E. Heeren Raden van India's goet contentement ende Uwer aller eere gelieve te zegenen ende bewaren.

Gegeven int fort Wilhelmus opt eijlandt Damme desen 19^{en} Junij int jaer onses Heeren 1646; was onderteeckent

ADRIAEN DORTSMAN.

VII.

Ordre ende instructie voor Evert de Liefde, onder coopman ende provisioneel opperhoofd in s'Comp^s logie op't eijlandt Tenimber, waerna niem met de vorder residenten aldaer gedurende ons affwesen sullen hebben te reguleeren.

Wat al moeite en onkosten, niet alleen bij ons, maer oock voor onse tijden soo door't aenschrijven van d'E. Heeren onser principale wt het vaderlant als d'Ed. Heer Generael end' E. Heeren raaden van India van Batavia wt Banda in verscheijde vojagien tot ontdeckinge deser quartieren insonderheijt 't groot eijlandt Timorlaut, d'apendentie ende de dependentie van dien, eerstelijck A^o 1628, met het schip den Briel, naerderhandt van tijt tot tijt de jachten Pera, boeijer Banda, Cleen Amsterdam, Wesel ende galeije Nephuijenes, alle vruchteloos sijn gedaen, behalven A^o 1639 dat wij met het jacht Cleen Petten 'tgemelte eijlandt Timorlaut, Laradt, ende Sera, eensdeels ende 't verleden jaer met het jacht Gapinge ende Chaloepe overall, naerder hebben ontdeckt, eenige monsters van coopmanschappen als amber, schiltpadt hoorn, rochevellen, root geel veruw ende swart ebbenhout, tot contentement onser gebiedende Heeren, van daer op Batavia gebracht, ten welken fijne, als om andere gewichtige consideratien ende insichten van dit jaer met dese presente vloot, ende een dienstich cargasoen om negotie te stabileeren door haere Ed^e wederom herrewaerts affgevaerdicht ende gesonden sijn, alwaer door den discreten vrunde-

lijken ende minnelijken ommegangh die t'sedert A° 1639 voorschreven dat wij hier eerst, ende d'inwoonderen naerder hant met hun joncquen ende geringe commercie in Banda zijn geweest, met gemelte eijlanders hebben gehouden, soo verre in kennisse, credit, aliansie ende eenicheijt geraact zijn, dat ons bij onverbreeckelijk altijd deurent accoort toegestaen is, een Nederlants Comp^s logie te maacken daer't ons heeft goet gedocht, om ten dienste van gemelte Comp^e onse siecken, die alrede boven de 8 dooden God betert nog 21 int getal zijn, daer in te leggen ende door een bequaem chirurgijn te laten cureren ende genesen, mitsgaders aldaer negotie te stabilereen, ende alsoo bij trappen 't lang gewenschte te mogen becomeen, is Ul. door onse menigvuldige communicatie als tegenwoordige ondervindinge niet onbekent welcke goede gelegentheijt nu op't hoogste dient waergenomen.

Hebben tot dien eijnde met onsen raat (ende bewillinge der inwoonderen) goet gevonden, alst blijkt bij resolutie van dato 29 Januarij laest leden, UE. tot onse weder compste van d'eijlanden Queij, Assa, ende Arouw als opperhoofd daerover te stellen, ende tot bevoirderinge der negotie, beneffens alle nootwendige provisien voor 26 man drie maanden, met een wel geassorteert ende dienstich cargasoen monterende als per factura f "—" ¹ versien, welcke coopmanschappen buijten twijffel soo maer vigelant sijt, ende neersticheijt doet, t'welck ul. toe vertrouwe, tot groote proffijten jegens winst gevende waren, als slaaven, amber, schiltpadt hoorn, root, geel veruw, ende swart ebben hout en andere goederen meer, sult verhandelen, ende onderwijlen om hier na met die van Damme te negotieeren, oock bequamer wesen sult, want die natie veel met dese inwoonders humeur ende conditien over een comen.

Om dit goede begonnen werck wel in treijn te brengen ende te houden, salt nodich zijn, dat ul. de groote van den lande, al se in de logie comen (insonderheijt als de Macassaeren hier omtrent zijn) die ick ul. menichmaal genoempt, genoechsam ende wel bekend gemaakt hebbe, somtijts met een pimpeltjen aracq, 't sij een mael eetens ofte een stuck out iser, een snoer coralen, ofte wat linnen, discretelijck vereert ende op s'lants wijze gelijk aen mij diverse reijsen gesien hebt, congratuleert, om alsoo haere gunste ende gemoederen 't ons waerts meer ende meer te trecken. Ick segge met discretie, want meest alle dese natie behendige

¹ Niet ingevuld.

dieven, bedelaers in de nateure, ende bijna sonder schaempte sijn, off anders vande sommige nimmermeer ontslagen, noch vrij wesen soude, daerom aendachtelijck met wien dat Ul. handelt, voorsichtich op te letten hebt.

Den schiltpadt hoorn ofte cicer, die soo verstaen hebbe, jegenwoordich hier ende daer onder d'ingesetenen in redelijcken quantiteit is, ende dagelijckx met het goet weer dat voorhanden staet, noch meer sal gevangen worden, sult benefens de slaven en den amber dien ick geloove bij sommige tot de compste der Macassaren achter de hant gehouden wort, met alle vlijt ende neersticheijt per den eersten trachten op te coopen, ende te bemachtigen om hun alsoo den loeff ende voorbaet aff te sien. Soo sullen se haere winsten verliesende, in toecomende tijden sonder veel moeijten daerom te doen, van selfs wel achter blijven; 't waer immers groote schande dat der swarten Moorsen, luijen, tragen aert, den snellen arent der wijt beroemde wackere Nederlandse geesten, in navigatie, kennisse en oordeel der negotie, als 't voornaempste van allen, te boven vliegen soude, daer't ons aen macht noch geenderleij waren alhier getrocquen en compt te gebreecken, sulcx nu den rechten tijt voorhanden is, om tot het langh gewenste ooghwith te geraacken, ende spiickers met hoofden te slaen.

Derhalven sal hooghnoodich wesen, dat Ul. per d'eerste gelegent[heijt] ende goet weer met d'oranghcaijs Brittij ende Roborij, dat slimme doortrapte gasten sijn, die bij de Macassaren op Timorlaut altijt voor tolquen ende maackelaers gebruijckt sijn geweest, eerst naert eijlandt Laradt inde negorije Caliober ende Laradt, gelegen naert Zuijtwesten vande logie, met een haerer vaertuijgen ende dienstich cargasoen, dat van hun wel vernemen sult, oversteecken, om van daer na Timorlaut ende t'eijlandt Selarou te verseijlen daer verstaen hebbe veel cicer te becomeen is, t'welck wij door het quaet weer niet hebben connen aendoen, ende nu dagelijckx om derrewaerts te navigeren, den rechten tijt worden sal.

Op gemelte Timorlaut sijn somtijts cloecke mansslaven te coopen, doet u devoir, om de selve te bemachtigen, insonderheijt alse timmeren connen daer ceurieuselijck naer vernemen sult, alhoewel deselve wat dierder als op Queij ende andere plaatsen sijn, soo salt echter nodich wesen, dat van negorije tot negorije vaert, ende alles opcoopt, om als gesecht, den Macasser van hier te diverteren. Wij hebben 'tverleden jaer op gemelte Timorlaut aende negorijen Maetwijck ende Olillet, omtrent hondert ponden schiltpadt hoorn

genegotieert voor cleeden, getaxceert als op de Cust kosten, die d'E. Comp^e niet meer als jegens 7 a 8 Ra het picol quamen te staen, dat geen cleene winsten geven soude, soo voor sulcken prijs, ende al waert wat meer, goede quantiteit becomen conde. Den amber, naer ons bericht is, valt meest aen d'onbewoonde eijlanden Mole, Maro, ende daeromtrent gelegen plaetsen, d'welcke door die van Souveane, een negorije gelegen aende Westsijde van Tenimber, gevonden, van daer gehaelt, ende jaerlijcx aende Moorsee westerlingen vercocht wort. Niet te vergeeffs en is dien Ratos ofte oppersten oranghcaijs zoon met sijn twaelffen van dat dorp, opden naem van met wat schiltpadts hoorn te gaen vermeijen ende tlant te bekijken, voorleden jaer met de Macassers derrewaerts vertrocquen, 'k geloove niet datse om een speelreijsen, maer om groote winsten te doen daer na toe sijn getendeert, want se de beste zeelieden niet en sijn. Wat het rechte bescheijt hiervan sij, sal Ul. den tijt, die den besten leermeester is, wel openbaren, daertoe alle neersticheijt moet werden aengewent, omme die costelijcke waren in s'Comp^e handen alleen te doen vervallen. Welcke de beste ofte preuve van dese spetie ende den schiltpadt hoorn is, sal Ul. niet voorschrijven alsoo sulcx voor oogen hebbe verthoont, aengewesen ende menichmael mondelingh gecommuniceert; de merckt ofte prijs is different. Den amber sult vanden eenen tegens twee gulden d'once connen coopen, ende den anderen drie a vier d^o daervoor moeten geven, gelijk 't oock mede met den schiltpadt hoorn gaet die op d'eene plaetse voor 3 a 4 stuivers het fl cont becomen, ende op d'andere 6 a 7 moet betalen, soo salt echter om reden als vooren meermael gesecht voor de compste der Macassares, die ordinarij alle jaare int laetste van de maant Maert met twee joncquen alhier verschijnen; dienen opgecocht.

In alle dese eijlanden, insonderheijt op Lijmebesser, valt root, geel veru ende ebbenhout. Naer het ebbenhout ende geel sult niet seer trachten, ende niet meer negotieren als om d'inwoonderen int eerste soo wat de logie gewoon te maacken ende den wech daer na toe te banen, want d'E. Comp^e daer niet veel voordeel bij doen can. Animeert se tot groote stucken te brengen, die goet rood, geel en swart, ende niet gescheurt sijn. 't Roode hout, hoe grooter stucken hoe beter, sult opcoopen, sooveel mogelijk is, dat geloove a 25 ofte 30 stuivers 't cento wel te becomen sal sijn, 't welck buijten twijffel om sijn goede verus wille, op Batavia ofte elders aengenaem ende wel getrocquen wesen sal. Ul. sult

goede Sorge dragen, ende met open oogen wt sien, waer ende op wat plaetse ul. sijt, dat van de maackelaers, tolquen, ofte andere inwoonders niet bedroogen nochte bestolen, als dat oock op de siecken door den sieckenvaer ende den chirurgijn wel gepast wort, sulcx t'onser wedercompste met Godts hulpe 'tvolcq op de been geraecken, ende Comp^s dienst daer 't van nooden is, behoorlijk presteren mogen.

Wanneer Ul. wt de logie naer 't een ofte ander eijlant vertrect, soo neemt Pieter Multhoff mede, die goet Maleijts ende Bandanees spreekt ende dese inhabitanten alreede veel verstaen can, daer d'E. Comp^e metter tijt goeden dienst van trecquen sal, want de tolquen ofte mackelaers niet veel te betrouwen, ende meest op haer eijgen voordeel wt zijn, daer Ul. voorsichtich op te letten staet, neemt oock de contracten mede die wij met de inwoonders gemaect hebben ende van mij met sevene der voornaemste Ratos en Orangkaeijts geteeckent zijn, ende laet d'andere waer u l. aencompt, naer dat haer (gelijk bij mij hebt gesien) de nuttichijt ende cracht derselffs voorgehouden hebt, mede teecken en, meucht oock wel tot winninghe der herten soo hier en daer aende Orangkaeijts eenige cleenicheden vereeren, ende soo 't mogelijk is, bewerekt door voorschreven Orangkaeijts ende tolquen dat d'inwoonderen van Killemasse en Eluse met die van Edoude, ende d'inhabitanten van Maetwijck, met die van Sera, volgens 't gemelte contract andermael oprechtelijk vereenigen, ende 't selve mede teijcken en als dat behoort.

Op Ul. vertreck naer Timorlaut end' andere daeromtrent gelegene plaetsen, waermede wel drie weecken tijts passeeren sult, salt nodich zijn dat Ul. den gewesen bouckhouder Adriaen Abbis, de resteerende Comp^s goederen in handen transporteert (om de negotie onderwijlen op Tenimber te vervolgen, ende 't volck vande logie niet aff te nemen) tot U.E. weder compste, als wanneer gehouden blijft goede reequeninge ende bewijs van sijn administratie aen Ul. te doen, die tot sulcken eijnde (alsoo in dese vloot wel gemist can worden) Ul. toegevoecht is. Sult hem Abbis, ende alle degene, die inde logie blijven, wel expresselijk op hooge pene belasten, dat ider een sich wel wachte met de Macassaren die terwijlen Ul. verblijff, aparent op Tenimber omtrent de logie verschijnen sullen, niet veel gemeenschap en praetjes te maacken, maer haer gelatende, ende en passant aendienende, ons alleene den handel aldaer toe te comen, ende 't contract waermede sij wt

geslooten zijn, haer aen te condigen, ende in maniere van waerschouwinge dreijghs wijze van onse vloots haestige weder compste te kennen gevende, sonder meer werck ten goede offte quaden aff te maacken.

Soo en wilt oock niet nalaten, d'inwoonders tot het soucken van den amber, het vangen der schiltpaden ende rochen, gestadich te animeren ende 't onderrechten, dat se den cicer in het affdoen van het schilt niet te seer en bleijsteren nochte branden, ende den roch in het schieten met den harpoen int midden vande rugge niet en quetse, maer soo 't mogelijk is, aende sijden ofte inde hals ende aent hooft, dat noch wel best ende minst schade zijn soude, maacken te treffen, ende den amber met eenige gomme uijt de boomen, ofte wasch niet en vervalsen, alle welcke faulten die waren niet alleen installich ende invendibel maacken, maer oock 'teenemael doen verderven, dat curieuselijck dient in acht genomen.

d'Inwoonders van Tenimber hebben in Ul. presentie aen ons versocht dat eenige musquetten bijde logie soude laten, om als ergens vaert, tot Ul. ende 't haerder diffentie, drie a vier op de reijs mede te nemen 't welck hun toegeseijt hebbe met conditie dat sij de selve niet handelen sullen, maer bij d'onse alleen gebruijct, ende in tijt van noot gelost sullen worden, alsoo daer geen kennisse aff hebben, noch volgens d'ordre onser gebiedende Heeren, ende ons placcaet, op dat ende andere misbruijcken geraemt, d'welcke Ul. beneffens den articul brieff om daer na te reguleeren ter hant gestelt zijn, niet crijgen mogen, want het van ten quaden consequentie ende gevolge is; sult derhalven nu noch nummermeer eenich musquet ofte roer lossen nochte niemant schieten laten, ofte ten ware den uijtersten noot sulcx vereijste, als wanneer daermede niet gespeelt, maer tot exempel ende schrick van andere moetwilligers, lustich wat geraact moet worden.

Ul. moet oock voor al besorgen datter inde logie, ende beneden inde corpdugarde goede ordre gehouden wort, soo in de godtsdienst, schaffen ende anders en in sonderheijt als de siecken wat op de been raacken, datse bij de swarte wijven noch hier off daer niet en loopen hoerejagen nochte steelen, ofte iets anders aenrichten waerdoor sij eenich misnoegen, ende alsoo een weersin ende tegenheijt in ons mochten crijgen, daer groote schaade ende swaricheijt wt soude connen comen te ontstaen, want dese natie seer jeloers is, gelijk Ul. alreede wel gehoort ende gesien hebt.

Ende oft gebeurde dat hem iemandt (twelek Godt verhoede) sich in eeniche sware faulte quame te vergeten ofte verloopen, sult die int block ofte boeijen, tot onse wedercompste wel verseeckert bewaren, ende de civile ofte geringe misbruijken, met de present sijnde officieren affdoen, te weten:

Evert de Liefde, ondercoopman, die presideren zal.

Adriaen Abbis, gewesen bouckhouder opt jacht Gapingh.

Rogier Backer, corporael.

Pieter Multhoff, d'welcke om wat te leeren, onder UE. opsicht de notulen houden, ende alle tgene datter passeert pertenant journaelwijse sal aenteecken, waarmede Ul. ten dienste der E. Comp^e goede profitable negotie ende den voorderen zeegen des alderhoogsten toe wens.

Aldus gedaen ende gegeven int jacht den Haringh ter rhee de aende Oostzijde vant eijlant Tenimber Adij 20^{en} Februario A^o 1646.

Was onderteijckent

ADRIAEN DORTSMAN.

VIII.

„Ordinantie“ of „placcaat,“ uitgevaardigd
door ADRIAAN DORTSMAN en THOMAS PEDEL,
7 Februari 1646.

Adriaen Dortsman, oppercoopman ende commanderent opperhoofd over de navale ende chrijghs macht deser vloote, ende den capp^{tn} Thomas Pedel als tweede persoon, onder het beleid van d'E. Heeren raaden ende hoogste gebieders over den staet der Vereenichde Nederlanden in Orientaels India, allen dengenen die desen sullen sien ofte hooren lesen saluijt. Doen te weten, alsoo door de bestieringe Godes, met goede aparentie, de roepinghe veeler blinde heijdenen, als proffitable negotie voor d'E. generale Oost Indische Comp^e schijnt voorhanden te sijn, t'welck soo door ons als eenige godt vruchtige ministers ende voortreffelijke mannen, den waren godtsdienst, sijne kercken ende tgemene best toe gedaen, uijt christelijke affectie tot quitinge der conscientie ende schuldigen plicht onse geduchte hooge overicheijt is veradvertteert, 'tgeen door langh durige ommegangh der slechten aert ende eenvoudige conditien, mitsgaders de goede genegentheden, ende innerlijcken treck der cristenheijt, welcke door goede proeve insonderheijt die van Arouw

schijnen te verseecken, ende eenige monstere van coopmanschappen in dese eijlanden vallende ons bekent gemaect heeft, gelijk tot onderscheijden tijden de bekeringe der gemelte arme blinde, ende wetenloose heijdense menschen, als 't aenqueecken der negotie met grooten vlijt, moeyten ende arbeit onderleijt, ende door verscheijde obstaculen naer het welbehagen des drie eenichste wesen, tot op dato gejnpedieert ende de progressen gestut sijn gebleven, 'twelck echter niet sonder verthoonde hoope tot heden gerustet heeft, waerover welgemelte haere Ed^e, om soodanich heijlich als 't gehoopte proffitelijck werck te bevorderen, den Eerwaerdigen hoogheleerden predicant Jacobus Vertrecht be-
neffens twee kranckbesoeckers, eenige ondercoopliden ende assistenten met ons herrewaerts gecommitteert hebben, tot groot maackinge des Heeren name, verbrijdinge vant rijke Christij en d'blinde heijdenen, tot het hel schijnende licht des Heijligen Evangeliums t'haerder sielen salicheijt te brengen, mitsgaders de gewenste proffitable negotie in d'eijlanden aldaer volgens haare Ed^e ordre te stabileeren, vruntschap, contract ende vast verbont van handelinge, alianse ende eenicheijt uijt den naam ende van wegen de hooge overicheijt te maacken, daert doenelijck sij, ende gemeret 't niet wel mogelijk is, soodanigen hoop volcx onder die laeuwe, trage ende teere menschen, als 't wel vereijst jder op sijn schuldigen plicht, naer behooren te houden sonder alvooren een strengh placcaet opden tegenwoordigen tijt ende gelegentheijt te formeren, ende voor ider een te proclameeren, op datse weten mogen, hoe hun voortgaen sullen moeten dragen ende hier naer geen ignorantie te pretendeeren hebben, want andersints sonder onderhoudinge van goede politie als 't administreren der rechtmatige Justitie door eenige moetwillige overtreders tot het gewenste salich ende proffitelijck ooggh with niet en soude connen geraecken. Soo ist dat naer rijpe deliberatie met advijs van raade tot groot maackinge des Heeren name, als aenwas der Christenheijt ten dienste van gemelte Comp^e ende opluijckinge der teere negotie om de zeegen des alderhooghsten daerover te mogen genieten, goet gevonden hebben met d'onderstaende articulen alle den volcke te interdiceren, gelijk wij jnterdiceren ende verbieden mits desen wel strictelijcken.

1.

Eerstelijcken dat niemandt van wat qualiteijt ofte conditie hij sij, de name des Heeren niet idelijck en sal misbruijcken ofte die

deselve blasphemeert sal voor d'eerste reijse een honorable amende doen, ende drie dagen in de boeijen, met half rantsoen van water ende rijs gestelt, mitsgaders in twee maanden gagie gecondemneert worden, ende voor de tweede reijse sijn tonge met een gloeijent iser doorsteecken ende voorts gedevaliseert worden tot op sijn hemde, ende sullen alle sijne te goet hebbende maantgelden blijven geconfisqueert. Want in de wet Godes Levit: 24: v. 13 &^a wort bevolen dat dengenen die blasphemeert sal terdoot gesteenicht worden. Keijser Justinianus beval sulcx mede dat degene die de name des Heeren blasphemeerde met de doot moste gestraft worden.

2.

In gelijke poenen sullen mede vervallen voor de eerste ende tweede reijse degene die ijets sullen doen ofte seggen tot spijt ofte spot van het woort Godts, de hooge overicheijt, ofte der kerken-dienaren.

3.

Soo wanneer smorgens voor de vroeck cost ende 't avonts naer 't avontmael van iemandt daertoe gecommitteert, de gebeden gesproocken ofte op andere tijden Gods woort gepredict ofte gelesen wert, sal een ijegelijk van wat qualiteit hij sij hem schicken om t'selve met eerbiedige reverentie te aenhooren.

4.

Ende soo iemandt absenteerde, als het teecken wert gedaen, ten ware met concent, die sal verbeuren voorde eerste reijse tarracq rantsoen ende een gulden daer en boven, voorde tweede mael dubbelt, ende sal de derde mael daerin naerlatich sijnde van het scheepsvolk geleerst worden, want willen wij de heijdenen helpen bekeeren, ende tot het rijke Christj brengen, soo moeten wij eerst metterdaet en in woorden ende wercken goede ende Godt zaalige voorgangers wesen, ende dan salt met den zeegen des Heeren wel gaen.

5.

Ende gelijk alle moetwillige dootslaagen, vrouwen crachten, overspel, brantstichten, dieverijen, straatschenderijen, boschrooven, force, geweld, valsheijt, als andere diergelijke boosdaden en openbare dilicten, ofte onnatuurlijke misbruicken bij de godelijke ende weerltlijke wetten sondergenade met des doots straffe ver-

boden blijven, soo sullen oock alle de gene in dese vloote varende, die eenige der heijdenen vrouwen ofte maaghden waer ende op wat lant het soude mogen wesen, oneerlijk aentast ofte solliciteert (schoon hun oncujsheijt daarmede noch niet en hadde gepleecht) waerdoor groote tumulte ende oproer ontstaen mochte, ende het goede begonnen werck tot versmaetheijt van Godes woort, groote schade ende intrest der E. Comp^e verachttert mochte blijven, sal sonder aensien van personen gestraft werden, datter de doot naer volght, want beneffens gemelte ordinarie geboden ofte wetten tegens overspel ende hoererie in 't gemeen, soo is bij de overricheden hier in India conform de weth Godts, het bij liggen ofte boeleeren der Christenen met mooren ofte heijdenen op lijff ofte goet straffe ofte met verlies van beijde te gelijke verboden, als 't blijkt uit derde articul vant placcaet bij d'Ed. Heer Generaal Jan Pieterz. Coen dato 20^{en} Julij A^o 1622 geemaneert ende naerder handt successivelijk gerenoveert 't welck luyt als volght: Ingevalle eenich Christen manspersoon ('t welck Godt verhoede) met een onchristen vrouwe quame te vergeten ofte een christen vrouwe met mooren, heijdenen &^a in simple fornicatie ofte concubinagie quame te ontgaen, sal de gene die sijn Christendom met mooren, heijdenen ende andere ongelovige besmet, ende ontreinicht hebben, sal naer mede brengen van saacken bij den rechter tsij in goet ofte lijff ofte wel in beijde gelijkelijk gepuniceert ende gestraft worden. Soo blijkt oock claerlijk volgens d'uijtlekkinge van den rechtsgeleerden Joost de Damhouder int 93 cap^l v. 9 dat alle fornicatie, hoe simpel datse sij, doot sonde is, hoe veel quader ende erger is het dan de Christenheijt met mooren ofte heijdenen te besmetten, die den selven autheur int 96 cap^l v. 3 bij sodomije vergelijkt ende stelt, daer noch buijten de grouwelijkheijt der sonde hier in het tijdelijk sooveel ontallijcke quaden ende schaden als moort, dootslach, bloet vergieten, verachtinge des Heeren H^{en} naame, inreparable schade ende disrespect van d'E. Comp^e ende totale ruijne van dese vloote ende 't voorgenomen goet disseijn uijt soude connen ontstaen, gelijk de droevige ervarentheijt int Oosten ende Westen ons meer als te veel gantsch beclachelijk sulcx voorgebeelt ende geleert heeft.

6.

Niemandt sal vermogen eenige armis in sonderheijt schietgeweer 't sij musquetten, roers, ofte pistoolen, wat ende hoe het oock

genaemt mochte wesen d'E. Compie ofte hemselves concernerende, aende inhabitanten deser eijlanden ofte elders te vercoopen, verruijlen, verhandelen ofte veralieneren t'sij om verversinge, lijfftocht ofte anders, onder wat pretext het soude mogen ofte connen geschieden op poene met de coorde ter doot gestraft te worden.

7.

Gelijk mede gestraft sullen worden, alle de gene die deselve inwoonders met schietgeweer leeren exerceren, omme geen kennisse ende handelinghe daer van te krijgen.

8.

Wie aen boort ofte aen landt eenich gevecht aen richt ofte iemandt quetst sal naer luyt van den generalen articul brieff gestraft werden, gelijk van alle andere delicten, die hier in niet gespecificeert staen, mede geschieden sall.

9.

Soo sullen oock alle gelijke straffe lijden, die voorschreven inwoonders t'sij int openbaer ofte heijmelijk sonder expresse ordre ende voorweten van't commanderent opperhoofd eenig hostiliteit, cracht ende gewelt aendoen, ofte int minste ijets ontsteelt, want door sulcke ende diergelijke moetwille ende ontrouwe groote swaricheden ende onvergoedelijke schade, ja meer als bedencken, comen te ontstaen; ende als 't nootsaeckelijck geoordeelt ende beslooten is, de selve op eeniger plaetse offensivelijk aen te tasten, sal dan expresse ordre, hoedanich het moet geschieden, daerop geraempt worden als wanneer volgens dien een jder thoone dat hij een vroom soldaet is, 't welck Ul. alle volcomelijk toe vertrouwe.

10.

Insgelijk en sal 'tsij soldaet ofte matroos in dese vloot varende, den een van den anderen hunne cleederen ende rantsoenen vermogen steelswijse te nemen, te coopen nochte vercoopen, vermangelen ofte verruijlen, onder wat protext 't soude mogen wesen 't sij door naetheijt ofte hongersnoot, op poene naer exhigentie van saacken gecorrigeert te werden, maer soo ijemandt door grooten noot, aen 't een ofte 't ander gebreck quame te lijden, sal sulcx eenige van sijn officieren den coopman ofte bouckhouder behoorlijk te kennen geven, die hun naer vermogen sullen assisteeren, ende soo sulcx niet geschiet, naer datse deselve versoux wijse aen-

gesproocken hebben, soo sullense haer voegen bij't commanderent opperhoofd die haer alsdan na recht ende reden inder billijcheijt helpen zal.

11.

De bequaemste militaire officieren op de jachten ende vaertuijgen in dese vloot en sullen niet naerlaten bij alle voorvallende gelegentheijt goet droogh ende bequaem weer, soowel de wackerste matroosen als de ervarene soldaten, dagelijcx met hun schietgeweer te exerceren ende met alle vlijt ende naersticheijt te onderwijzen ende te leeren op soodaniger manieren, als door ons op 't schip Midelburgh, de Waterhondt, ende andere jachten tusschen Batavia ende Amboina in treijn gebracht is, op pene van thien guldens telkens te verbeuren bij den chrijghsofficier die 't hooghste gebiet over de militaire personen is hebbende, daer men in gebreecke blijft.

12.

Des en sullen de scheepsofficianten den tijt ende gelegentheijt eenichsints presenterende om het voorschreven articul int werck te stellen, ende ijemandt der chrijghsofficieren t'sij met de soldaten ofte matroosen die op geweer gestelt sijn doende zijnde, omme te excerceren ende leeren, in geenerleij manieren te bespotten, turberen ofte verhinderen, op gelijke poene, maer sijn gehouden waer thun van beijden zijden mogelijk is, malcanderen de behulp-same hant te bieden of dat in toecomende door d'onervarentheijt der soldaten ende matroosen d'E. Compie (tot groote schade derselver, onse aller schande ende disrespect) geen ondienst en come te lijden.

13.

Ende opdat alles gerust ende vredich mach toegaen geduijrende dese vojagie, soo en sullen de chrijghs nocte scheeps officieren, hun int redelijck ende billick commanderen ten dienste van d'E. Compie deen den anderen sijn soldaten ofte matroosen, 't sij te water ofte te lande, niet vermogen te contrarieren, nocte tegen spreecken waer door voordesen in diversche schepen ende plaetsen veel moeijten, twist, tweespalt, haet ende nijt ontstaen is, op privatie van haer officie, want volgens voormelten articul brieff, soo moeten soo wel de soldaten scheepswerck als de matroosen gehouden sijn, lant tochten, ende beneffens haer te fortifiëren ende andere wercken te doen.

14.

Niemandt van dese vloote van wat qualiteitj ofte conditie hij is, en sal vermogen 't sij te water in de jachten, lootsboot, thingaus, chaloepen ende minder vaertuijch ofte te lande waer ende op wat plaetse het soude mogen wesen, gedurende dese vojagie, ijets wes voor hun particulier ofte voor andere, onder wat schijn ofte naem het sij, directelijck nochte indirectelijck van d'inwoonders ofte ijelanders te mogen handelen, mangelen, ruijlen, coopen ofte veralineeren, insonderheijt geenderleij gout, silver, gemunt ofte ongemunt, peerlen, gesteenten, amber, schiltpadt hoorn, rochvellen, root, geel veruw ende swart ebbenhout, nochte geenderleij specerije ofte andere coopmanschappen, hoe die soude mogen ofte connen genaempt sijn, dan alleen 't commanderent opperhoofd, ofte de geene d'welcke sijn E. met den raat ten dienste van d'E. Comp^e expresselijck daertoe committeren sullen, op poene volgens de straffende placcaten bij gemelte E. Comp^e ofte d'E. Heeren Generaels en d'E. Heeren raaden van India op 't stuck vanden particulieren handel t'eeniger tijt geraempt ende geemaneert is.

15.

Wel verstaende dat degene die geordeneert werden t'sij te water ofte te lande voor d'E. Comp^e te negotieren, niet meer vrij sal staen voor hun particulier te handelen, als alle de andere op gelijke straffe.

16.

Des sal ider een wie hij sij in dese vloote varende moeten gedogen dat sonder tegen seggen, soo menichmaal als t'commanderent opperhoofd nootsaackelijck acht, te water ofte te lande overal in alle comptoiren, cassen, kisten, koijen, ende waer het oock soude mogen wesen, door sijn E. als eenige gecommitteerde uijt den raat, de behoorlijke visite sal worden gedaen, op poene wie sich hiertegen stelt, ofte opposeert naer exigentie ende gewichticheijt van saacken gemulcteert ende gestraft te worden.

17.

Soo en sal oock niemandt voor hun particulier ofte voor andere vermogen eenich vee ofte verversinge te ruijlen waer ende op wat plaetse het soude mogen wesen, dan met expres consent ende voorweten van het commanderent opperhoofd, ofte in sijn E. absentie

vanden Cap^{tn} Pedel licentie becomen hebbende, op arbitrale correctie, want een a twee personen daer toe expres gecommitteert zijn, d'welcke verversinge becomen hebbende, deselve overal prorato behoorlijk sullen verdeelen, ten eijnde 't vee als andere waren niet te dier opgejaecht, ende d'eijlanders in geen quaade gewoonte gebracht werden.

Ende opdat dese onse ordonnantie des te beter mach worden achtervolgt ende alle fraudeleuse practijcken ende bedroch die jegens ende in prejuditie van deselve bij ijemandt van wat qualiteijt hij sij, voorgecomen soude mogen werden, ordonneren ende bevelen wij wel wdruckelijck dat alle schippers, cooplieden, luytenants, vendrichs, stierlieden, assistenten, serganten, als andere principale officiers soo wel te lande als op de scheepen, jachten, ende chaloepen bescheijden, die eenich gesach overt volck toe vertrout is, voor tgene verhaelt soodanigen sorge sullen helpen dragen, dat dese onse bevelen in allen delen effect sorteren ende d'E. Comp^e dier wegen (door eenige der toesienders selfs als andere) geen schade en comen te lijden, maer metter tijt de gewenste vruchten mogen erlangen, want wij tot welstandt der generaliteijt sulcx bevinden te behoren, waertoe de goede Godtijnen miltrijcken zeegen gelieve te verlenen, etc.

IX.

Ampliatie opt placcaet in dato 7^{en} Februario laestleden geraempt en voor alle den volcke deser vloot opde rheede voort eijlant Tenimber ten selven dage gepubliceert ende cont gedaen.

Alsoo wij t'onser leet wesen ende groot miscontentement bij de dagelijckse experientie bevinden ende hoe langhs hoe meer gewaer worden, hoe dat door de groote ongeregeltheijt onse ordenen voormaels gestatueert niet na behooren achtervolgt ende naer gecomen werden, maer in tegendeel verscheijden personen in de vloot voornoemt ende dit fort Wilhelmus bescheijden insonderheijt opt verbodt van hunne clederen niet te mogen vercoopen, verruijlen noch te vermangelen, niet alleen en ontsien groffelijck te verlopen, maer dat ook eenige de grouwelijcke dootsonde van vleeselijcke conversatie met d'Heijdensche vrouwen in dese eijlanden trachten te plegen, niettegenstaende die enorme daet om de affgrijselijckheijt der sonde mitsgaders de

groote swaerrigheijt ende schade die daer uijt ontstaen can, op der doots straffe verboden sij: Soo jst dat wij met advijs van onsen raade andermael goet gevonden ende geresolveert hebben, t'selve placcaet in allen delen wederomme te doen publiceren, ende affigeren, alsmede op nieus te hervatten ende renoveren, begerende dat hetselve puntuelijcken achtervolght ende naergecomen sal werden op pene daer in begrepen ende beneffens dien tot ampliatioe daer bij te voegen, aen allen ende een jegelijcken te jnterdiceren ende verbieden, gelijk wij deselve wel expresselijck interdiceren ende verbieden mits desen: alsoo in dese eijlanden specerijen te becomen is ende dien handel de Compie alleen competeert, dat hem niemant wije hij sij sal vervorderen eenige derselver t'sij nooten muschaet, foelie ofte eenige andere specerije nochte coopmanschappen in dese quartieren vallende, ofte die hier namaels op dat lant, ende alle d'andere eijlanden soudén mogen te voorschijn comen, zal vermogen van d'jnwoonders ofte ijmant anders te coopen, ruijlen, handelen, negotieren, mangelen, ofte voor schencagie aennemen, veel min te vervoeren directelijck nochte indirectelijck, hoe het selve soude mogen wesen ofte connen geschieden ende genaempt sijn, dan alleene die gene d'welcke ten dienste van de generaele Nederlantsche Oost Indische Compie, daer toe gecommiteert sij, ofte hier na geordonneert ende gestelt zoude mogen worden; op peene volgens 't placcaet dato 15^{en} Februarij A^o 1634 bij d'E. Heer Generael Brouwer ende d'E. Heeren raaden van India op't stuck rakende den handel, 't vervoeren, t'prepareren ende het preserveren der specerije gearresteert, en op Battavia ende Banda jnt jaer voornoempt geproclameert. Welck placcaet, opdat niemant hier naermaels geen jgnorantie en hebbe te pretenderen, nu vervolgens voorgelesen mitsgaders beneffens dese ende 't voorgaende ter behorlijcke plaetsen andermael aengeslagen zal worden, die wij verstaen dat alhier in dese quartieren punctuelijcken achtervolcht ende naer gecomen sullen werden of deselve eenichlijck op Ul^s houdende waren sonder de minste overtredinge van dien te sullen lijden nochte gedogen.

Int fort Wilhelmus op 't Eijlandt Damme desen 15^{en} dach der maent Junij Anno 1646, was onderteijkent

ADRIAN DORTSMAN.

X.

Journal ofte dachbeschrijvinge waer in aengeteek^t is, het notabelste dat sich toegedragen heeft, op de vojagie van den Predicant Jacobus Vertrecht, gaende op 't galjoot de Loosboot, g'acompagneert met de tijnangh Langerack van 't Eijlandt Tenimber over Groot Queij nae Arouw, met permissie van d'Edⁿ Heeren raaden ende directeurs van Nederlants India, onder directie van het Commandert^t Opperhooft Sr Ariaen Dortsman, int jaer ons Heeren A^o 1646.

16 d^o [Februarius] 'tsavonts omtrent een half uijre voor sonnes onderganck, sijn onder seijl gegaen, loopende tusschen [Tenimber] en 't Schiltpadts eijlandt.

17 d^o. op de middach scheijde de lucht een weijnich onder de kimmén, waerop te loevert voor uijt vlack lant gewaer wierden, N. van ons, ende een glas daer nae saagen wij in lij O. N. O. van ons hoog landt, daer bij presumeerden het lage lant Kleijn, en het hooge Groot Queij te wesen, waren omtrent vier mijlen daer van, dan vreesende dat met de tijnangh geen lant bij dage soudén connen beseijlen, en het gants ongeraaden oordeelden inden donckeren nacht met sulcken verbolgen zee en weder bij te houden, resolveerden voor de wint af te loopen achter den suijdelijken hoeck van Groot-Queij en hebben gewent O.N.O. aen, latende tot een seijn de vlagge wajen, soo dat voor den avont de straet Neira passeerden, die nae t'ooge anderhalf ofte ten uijtersten twee mijlen schijnt breed te wesen. Met dat de hoeck om waren, begon het doncker te worden, sondén de tijnangh met een vuir voor uijt om ancker gront te soecken, maar het was onder de wal steijl diep, en condén den gantschen nacht niet ten ancker commén.

18 d^o. s'Anderen daghs in de morgenstont sagen om de hoeck van de groote bocht op een clippe dicht aen strandt een negorij genoemt Wera (ofte gelijk eenige Queijers die noemen Fera), terstont quamen drie orangbajis vol volcx gewapent met pijlen en boogen op ons af, die ons van verre toeriepen wie endé van waer, lieten door den toleq op Bandanees antwoorden dat wij Hollanders waren, ende uijt Banda over Tenimber quamen, waer mede sij haer gelieten wel te vreden te sijn, en stack een tot een teijcken

een bos pijlen met beide zijn handen heel om hoogh, die met grooten ernst in stukken breeckende, in zee wierp, lieten haer seggen, sij soudon onbeschroompt bij ons comen, maer excuseerden haer, dat se bevreesd waren, dan een verstoute sich, en hiel met zijn orangbaj achter ons aen, den welcken scheeps arracq liet schenken, en vereerde hem van mijn particulier een cleetjen, dus keerden sij wel vernoecht en al lachende en singende weder na haer negorij. Ondertusschen quam de tijnangh die inde dachwacht (niet merckende dat wij het gewent hadden) een groot stuck weeghs voor uijt geseijlt was, loopende dicht voorbij d^o negorij, op ons af, seggende daer en op waer aen (?) gront gevonden te hebben, doen staacken wij, alsoo de wint heel scherp uijt de wal viel, een weinich in zee om boven de negorij Wera op te laveeren, ende als nae lant gewent hadden, brack door de harde overvallen van winden, komende van het geberghte, de groote mast van de tijnangh die al lange te voren onsterck en bros geweest was, soo dat sij omtrent een musquet schoot beneden de negorij vervielen, en wierpen ancker op 18 vadem steijle afgaende gront; wij quamen een musquet schoot benoorden boven d^o negorije ten ancker op 20 en 16 vadem sant grondt, maer tusschen beiden clipachtich en voor ons ancker geswaeyt liggende, hadden aen stierboord niet meer dan 7, ende aen backboort $4\frac{1}{2}$ vadem waters; die van de negorij siende dat wij geseth lagen, liepen met groote menichte nae strandt, ende 4 à 5 oranbajis ider met 14 à 15 man, asigajen, pijlen, boogen, en crissen toegerust, pangajden naer ons toe, daer op noch andere volghden, ick waerschouwde den luitenant en schipp^r dat sij wel toesien, en op haer hoede wesen soudon, en laten de soldaten voorblijven, en haer geweer omlaage heijmelijk bij haer leggen, liet oock de steenstukken oproeijen, en de hant granaten voor den dach krijgen, want de Queijen die met den Maccasser handelen (gelijk naerderhandt aen haer bespeurden) niet te vertrouwen sijn; dicht achter ons comende, beschoude haer met aendacht, en waren altemael jonge kloeck uijtgelesen gasten, middelmatich van statuere, maer groff en geseth van lijf en leden, konde geen vreesse aen haer mercken, maer deden haer best met roeijen, als of sij ons algelijck hadden willen aen boort klampen; onder andere kreech een oranbaj in 't oog, die voor uijt pangajde daer een moor in sadt wonder bars van wesen, die in lenete en dicte d'andere verre te boven ginck, met een witten tulbandt om sijn hooft, en een gouwe cris achter in sijn gordel, 't scheen meer een Boutonner als een Queij

te wesen, hadde oock cloecker volck bij hem als in d'andere oranbaij; ick belaste dat men niet meer als een ofte ten uijtersten twee oranbaijs soudē laten aenleggen, en niet boven 5 a 6 man sonder geweer overcomen, daer mede, soo meijnde desen backeleijer, die de voorste was, over te springen, maer ick stuijtte hem, en gelaste dat hij sijn cris afleggen en in d'oranbaij overgeven soude, 't welck niet en deede, en bleef ter sijden van ons boort mij bars staen aen keijcken; onderwijlen dat ick nae d'ander sijde eens omme sach, was hij besich om weder over te stappen, dan sulcx gewaer wordende, vatte ick sijn cris, en wees andermaal dat hij die most van hem geven, toen sprack hij eenige woorden tot de gene die bij hem stonden, en legde sijn cris af; op sulcken wijze liet haer binnen scheepsboort komen, en anders niet, liet haer oock achter bij ons, en lieten niet nae vooren gaen, konden niet veel met haer spreekē, door dien weijnich Bandanees en noch min Maleijts verstonden, dan liet haer twee of drie eliphants tanden sien, daer seer graech naer scheenen te wesen, en den tolcq vraaghde nae slaven die timmeren, prauwen en oranbaij's maacken condē, welcke seijden genoech te hebben, maer hier en daer in't bosch en niet bij de handt te wesen, gaf haer te kennen dat onse scheepen eerst daghs van Tenimber sullen volgen, om slaaven voor gout, eliphants-tanden en cleeden te reuijlen, maer dat die binnen door soudē loopen en soo se genegen waren met ons te negotieren, aende westsijde van Groot Queij nae haer compste vernemen, en haer slaaven derwaerts brengen soudē, liet oock vraagen waerom sij gelijk d'andere Queijen in Banda jaerlijcx niet quamen handelen, daer op voor antwoord gaven, dat sij in't Ooste mouson als wanneer de westelⁿ Queijen naer Banda varen, een lager wal hebben, en haer joncken niet afstellen connen, 't welck maer een frivole uijtlucht is, want de Queijen haer niet op zee begeven, voor dat den Oosten wint meest verlopen, en sijn cracht verlooren sij, soo dat haerder veel door gebreck van coelte, in calmtē met de stroom Banda mis drijven en op Ceram als d'Uijljassers eijlanden vervallen; bespeurde uijt t'een als 't ander dat se met den (?) commercie drijven, en geen vrunden van d'Hollanders sijn, insonderheijt die Boutonse Moor, die de broeder was, soo de tolcq mij seijde, van d'opperste Orangcaij der selver negorije, maer een treijdoor en verrader, die niet goets met ons voorhadde, sadt alden tijt door sonder een woort te spreekē, met loncken en wencken, d'ander teijcken doende, 't welck mij quaede achterdocht gaf; vont goet bij tijts

ons anker te lichten, en dicht bij de tijngangh te setten, daer mede haer van boort dede afgaen, sagen in de bocht [des nachts] veel vieren op het strandt, en in het geberghte.

19 d^o 's morgens met den dach waren dicht onderlandt, en hadden een groot eijnde weeghs van de negrij Wera in de bocht Noordewaert op geseijlt; het was moij en stil weder, sagen in 't geberghte en om lage eenige negorijen leggen waer van d'inwoonders met groot geroep malcander toeschreuden en de tiffa sloegen om te vergaren, en de oranbaijs af te setten, soo dat het wel scheen een boeren alarm te sijn, liepen nae de wal en setten voor de negorij Gaijfoutij op 23 vadem santgront. Ondertusschen quamen de Queijen van alle canten, als uijt een mirenest op ons af, in ider oranbaij 13, 14 a 15 man, gewapent gelijk die van Wera met crissen, asegaijen, pijl en boogen, hebbende voor een breed iser weijnich min als een spanne langh; ick gaf ordre als voren, en liet haer sonder geweer over comen, doch scheenen soo slim niet, en beter te vertrouwen als die van Wera, soo dat haer wat meer toe liet, vernam hier eenige die wel in 't Maleijts ervaren waren, onder andere een out man van de negorij Oirato ofte Haer, ende seecker Queij genaemt Johannes, die in Banda gedoopt, en voor desen tolcq was van d^s Johannes Priserius ¹, wt welke verstondt dat de Oostelⁿ en Westelⁿ Queijen langen tijt in oorloge geweest, en hier door verhindert waren, Banda als voor desen te frequenteren, maer dat de peijs nu gemaect ofte ten naesten bij getroffen was, en van meininge waren 't aenstaende Ooste mouson weder met haer joncquen in Banda te comen, 't welck haer recommandeerde om met de Hollanders kennisse en vruntschap te onderhouden, met eenen kuntschap doende van de comste onser scheepen om slaven te handelen, belastende dat se de westelⁿ Queijen hier van verwittigen, als oock onse scheepen soo haest die aende westzijde van Queij waren gearriveert waerschouwen souden, om beoosten achter groot Queij om te loopen, alwaer na haer seggen een goede partije dienstige slaven voor de Comp^e te becomen sijn; van de negorije Larousson quam een tolcq af genaemt Requena, de broeder van Balij Eladt, naer 't aensien een discreet sachtsinnich man, desen ondervraaghe ick de gelegentht^t der plaetsen, en gaf mij te kennen dat Groot Queij aende Oostzijde bestaet in drie deelen, ofte om beter te seggen heerlijkheden, d'eerste strect sich nae 't suijt eijnde van groot Queij,

¹ Vgl. TIELE—HEERES, *Bouwstoffen*, II, bldz. LXXIII, 286, 295, v., 317, v.

welckers hooft negorije is Wera (bij hem genaemt Fera) daer wij eerst ten ancker sijn gecomen, hebbende ondersich verscheijden Soa als negorijen, dat is beurschappen en dorpen, en sijn Queliwatou, Saterij, Toutoureaen, Wajjdouar, Werevan en Oiwatto, dese handelen met den Maccassaer, soo veel ick hebbe connen mercken, immers houden geen gemeenschap met die van Eladt, Riwoun, veel mijn met de Hollanders; de tweede Heerlijckht begrijpt in sich de gantsche bocht van de negorij Wera af, welckers hooft negorije is Eladt Riwoun, anders gent Eladt Timor, tot onderscheijt vande negorij Eladt, aende west sijde van groot Queij gelegen, ende heeft onder sich verscheijden Soa, als negorijen, te weten, Ovelij, Gaijfoutij, Wereua, Waore, Larousson, Oijnangan, Masoam, Herin, Wacolan, Olima en Oiwa-it, die altemael binnen de bocht liggen, ende voornaemste Orancaija der seluer is Balij Eladt, de broeder van gemelte Requeua; de derde Heerlijckheit begint achter den noordelijcke hoeck van dese bocht en loopt tot het Noort eijnde van groot Queij, wort genaemt Mauriwout waer van de Hooft negorije is Queliwair, daer onder dese soa en negorijen sorteren, Ouhewerin, Hamanij, Herouwain, Watoularij, Ouferouan Elij, Soirarat, Oirato, alsoo genaempt van de Bandaneesen, van de Queijen Haar, ende Wair; ick vraachde Requeua waerom sijn broeder Balij Eladt, tot ons niet afquam; excuseerde hem, op de veerheijt der plaetse, begeerde dat wij voor de negorije Eladt, die omtrent $\frac{1}{2}$ mijl weeghs noortwaert op lach, ten ancker comen soudén, daer mede sijn afscheijt nam, ende vereerde hem van mijn partijculeere een cleetjen; de tijnangh sijn mast ingeset hebbende, gingen onder seijl, om voor de negorij Eladt te loopen, maer de stercke stroom die bij de wal langhs de bocht uijt schiet, en scherpe wint setten ons geduerich van het lant af, dat dien dach en volgende nacht niet condén beseijlen de plaetse daer wij van daen gescheijden waren, dus hielden het over en weder gaende, tot sanderen daeghs.

20^a de 's morgens kregen de wint wat rijmer, bevonden ons een weijnich boven de negorije Eladt, die in een jnwiijk van de bocht onder een groote cloove van't geberghte licht, soo dat men in corten tijt van daer nae de Westsijde van groot Queij can overloopen, naer eenige gangen quamen voor Eladt ten ancker, op 13 a 14 vadem sant gront, was goet weder, die van landt lieten de witte vlagge wajen en deden een musquet schoot, Requena bootschapte dat sijn broeder niet condé aen boort comen,

maer seijde haer costuijme te sijn, dat de vreemdelingen, die handel versochten, haere waren aen landt brachten; ick dit ongeraden achtende, diende daer op, dat eigentlijk niet gecomen waren om te handelen, maer dat onse scheepen van Tenimber eerst daghs op Queij soude volgen, en soo se gadinge hadden in cleeden, goet ofte eliphants tanden, dat se aen de Westsijde van groot Queij haer soudon verwachten, waer mede onse boot-schap op Queij verricht hebbende resolveerden 's namiddaghs te vertrecken, en d'aengenomen reijse nae Arouw te vervolgen. Noordewaert op van de negorije Wera, en soo doorgaens in de bocht is goede ancker grondt voor de schepen op 22, 23 a 24 vadem sant gront, 't geberghte langhs de bocht, ende gansche streckinge van het landt, soo verre beoogen condon, is van onder tot boven vol clappus boomen, en niet anders aen te sien als een schoonen clappus thuijn, krielt van menschen, hebben snedige beschepte oranbaijs van goet beloop en fatsoen, maer dier, want voor een oranbaij, diemen van de Queijen in Banda plach te reuijlen om een petas, dorsten sij twee petassen met een swarte baste eijschen, en wilden tot geen afslach comen soo dat se boeren in't vaderlant slachten, die veel tijts op de merckt en in de steeden haere waren beter coop geven als te huijs, mosten alsoo sonder oranbaij, hoe wel die noodich van doen hadden, vertrecken, des namiddachs omtrent de clocke twee uren scheijden van Eladt en staacken boven den noordelijcken hoeck van de bocht, de wint W: N: W: met een tamelijcken koelte, die inde nacht noch meer wackerde; stelden onsen coers N: O: ten O. en O. N. O.

21ⁿ d^o met den dach nae dat de sonne boven de kimme gesen was, sagen recht te loevaert het noordelijckste eijlandt van Arouw, genaemt Guasser, omtrent 4 a 5 mijlen van ons, hielden een tijtlangh daer nae toe, de coelte was redelⁿ met schoon drooch weer, cregen met een het eijlandt Wodgier, naest hier aen volgenden, en het vaste landt, daer de negorijen Wagnabar en Wocan liggen, in't gesichte. Suijdewaert op een weijnich boven de negorije Wocan streckt een ander eijlandt, daer de negorije Guamar is, altemael vlacke leege landen, achter d'eijlanden Wodgier en Guassir voorbij Wodgier nae 't vaste lant, om de negorij Wocan aen te doen, staegh uijt kijkende na eenich vaertuich onder 't landt, maer konden geen vernemen, 't welck ons perplex hiel, niet wetende waer best ten ancker soudon comen, want hadden overal een lager, en de zee schoot tamelⁿ hol aen, meijnden over sulcx

Wodgier gepasseert sijde, achter een noordelⁿ hoeck van 't vaste landt te setten maer om dat sulcx ongelegen, en verre van de hant was, lieten het voorsteeven nae de negorije Wocan, hoopende dat ondertusschen eenich vaertuijch op ons soude afcomen, als geschiede, soo 's namiddaghs dicht bij Wagnabar waren, daer drie luijden met een prauw van lant afstaacken, ingesetene van de negorije Wocan, die langhs strant met haer werpnet gingen visschen, d'eene genoempt Boijbatij van de voornaemste orangcaijs van Wocan, die de tolcq Laurens Tatalij om den hals viel en custe hem, d'ander was eertijts een slave geweest, van d^o tolcq; wisten ons geen ancker plaetse aen te wijsen, als achter gemelten hoeck, daer wij eerst mejnen te loopen, en sijn daer savonts kort achter den hoeck omtrent een musquet schoot van landt ten ancker gecomen op anderhalf vadem sant gront, liggende van de wint en zee tamelⁿ wel beschut, verstonden van dese luijden dat dit de rechte schuijplacetse sij, daer de roovers van Wateleij snachts loeren op de visschers van Wagnabar en Wocan, daerom wij alles klaer maaeten, en goede wacht hielden, trocken noch dien avondt de versche zoode.

22 d^o sanderen daeghs sont de tolcq Laurens Tatalij nae Wagnabar en Wocan om een oranbaij te coopen, of te leenen, die smiddags met Boibatij en sijn schoonsoon Calawaij weder keerde, brengende wat clappus en tauwach maer geen oranbaij, daer niet aen te comen was. Calawaij rapporteerde dat dicht bij Wocan in een kille met ons vaertuijch conden inloopen, en achter een banck daer de zee opbreeckt, beschut liggen, stierden Tatalij sachttermiddaghs met een prauw hene, om tusschen de banck en het strant bij laegh water te diepen, daer op 't savonts bescheijt bracht dat het diep genoeg was, en met hem twee persoonen van Wodgier, die nae Wagnabar dien dach gecomen waren, welke ick vraaghde nae den ouden Wocan Amma, Opperste Orangcaija van Wodgier, seijden dat noch in 't leven was, belaste onse compste hem te bootschappen, en vereerde hem een weijnich arracq; ondertusschen quam een groot vaertuijch vol volcx naer ons toe, daer dese luijden mede van Wodgier afgesteecken waren, van de welke Boibatij en Calawaij ons waerschouden dat het een sabier was met roovers van Wateleij, en dat de Wocanders met Wodgier overhoop lagen, omdat sij dese roovers aenhaelden, en vruntschap met haer gemaect hadden; liet haer niet overcomen, en nae dat sij lieden ingenomen hadden, gingen haers weges; versocht op Calawaij dat sander daghs op onse aencompste met een prauw recht in de kil

soude gaen liggen om de diepte aen te wijzen, en schonck van mijn particulier aen haer beijde eenige cleenichheden.

23 d^e smorgens liepen met de vloet nae Wocan, was een sacht coeltjen en handich weer, hadden stijf een vaem waters op het drooghste van de clippen 't welck te voren met een prauw van ons volck hadde laten diepen, want het rechte gadt van de kille, daer Calawaij met sijn prauw lach, niet waren ingekommen, doch bevonden dat het met laegh water achter de banck niet diep genoeg was, weecken daeromme nae de kille, die omtrent een steenworp wijt is, daer wij gesedt hebben op 5 vadem steck gront, liggende van wedersijden tusschen de clippen verteuijt voor twee anckers, en bij nae in 't midden van Wocan en Wagnabar, doch Wocan aldernaest, die een Prince vlagge voor haer negorije op het strant lieten wajen; ick dede al het volcq van de Lootsboot en de tijnangh Langerack bij een comen, en het placcadt daer ider een gedeurende dese tocht sich na te reguleren heeft, voorleesen, waerschouwende dat niemandt 't sij matroos of soldaet sonder verlof van Luytent^e Feijt en Schipp^r Daniel Adriaensz, sich soude maecken aen lant te vervoegen, en in't bosch ofte de negorijen te loopen. Omtrent de middach voer ick in een prauw met de Luytenant Hendrick Feijt en vier soldaten aen landt, gaende na de negorije Wocan, die op een cleene hooghte dicht aen strant gelegen, tamelijk groot, en in drie Soa verdeelt is, waer van de middelste onder Boibatij en Calawaij staet: voor de negorije comende liet een slechte chits onder de Prince vlagge binden, tot vereeringe van de negorij, en sij bewillecomden ons met een eerschoot uijt een haeck en noch eens als wij de negorij inquaemen, alwaer Boibatij en Calawaij ons seer beleefdelyck in haer huys ontfingen, 't welck seer groot in 't viercant, op dicke en hooge stijlen geseth is, van beneden en ter sijden open, daer men onder wandelen ende gaen kan, op welke maniere sij alle haer huysen maacken, en klimmen met een ladder daer in; boven sijnde was een stoel [en?] een voetbanck gestelt, daer sij mij ende den Luytent^e deden sitten, ende schoncken ons in een schonen roomer touwack ende saguweer, nae dat een weijnich geseten waren, noodichde ons met haer te eeten, 't welck excuseerde, seggende dat datelijck aen boort gegeten hadden, daer mede opstaende versocht buijten te gaen, om de negorije te besichtigen, van mejninge d'andere Orangcaijs, Maijvarou en Tournonbeeuw, met een te begroete, maer de tolcq Tatalij derwaerts gesonden hebbende, vernam dat se

van huijs ende in't bosch waren, keerden alsoo nae dat een wijle tijts langhs strant gewandelt hadden, tot Boijbatij weder in, die andermael begeerde den disch te bereijden, soo dat ons lieten seggen, en sagen met verwonderinge aen, de burgerlijke geschicktheijt en sedicheijt van dese lieden, die in haer manieren geen heijdense, maer christen menschen geleecken, voor en naer den eeten wiert ons hantwater gegeven, uijt een porceleijne gorgelet, met een schoon serveth, spreijden op een matte een with tafelleet, met fijne pieringhs, servetten en silveren lepels, en setten in fijne porceleijne schootels een gecoocht hoen voor, met witte sagou, ick sprack voor en nae den eten, het gebet in't maleijts, 't welck sij de handen 't samen voegende, met stilheijt aen hoorden; wanneer sij ons dranck presenteerden ofte dat het haer van ons gebracht wiert, reesen met alle beleeftheijt overeijnde, infin waren beschaemt bij ons selven, omdat 's voormiddaghs aen boort eetende, in tegenwoordicht van dese luijden, haer niet hadden genodicht, noch met ons laten aen sitten, geen sulcken caresse van haer verwachtende; tegen den avont voeren weder aen boort, de tijnanhgingh achter een hoeck, besuijden de negorij Wocan visschen, daer sij met de neegen veel harder en andere visch trocken.

24 d^o schoon weder, de tijnanh voer aen landt, om hout en water te haalen, 't welck daer omtrent in't bosch niet te vinden was, mosten putwater van de negorij nemen; tegen den middach quamen 3 groote vaertuijgen met volck van Guamar af, die dicht voor bij Wocan naer Wagnabar liepen, de twee waren van onder tot boven met witte vaentjes behangen, maer de voorste droevich en sonder eenige versiersels, haelden een doode van haer maegschap die op Wagnabar overleden was, daer mede terstondt weder te rugge gingen.

26 d^o.... besloten met d'eerste gelegentheijt uijt dit fuijke gat te sluijpen, en onse voorige rheede te kiezen.

27 d^o.... mosten de zeewint verwachten, die ons geconvoijeert heeft tot achter den noordelijcken hoeck van 't vaste lant ofte de negorije Wagnabaer, en Wocan, en lieten ancker vallen op acht voet waters....

P^{mo} Martius sijn smorgens naer 't eijlandt Wodgier overgesteecken om 't gadt tusschen d^o en 't vaste lant te diepen, en voor de schepen een goede reede uijt te soecken, bevonden midden waters 13, 14, 15, 16 vadem en hoe naerder 't eijlandt, hoe dieper tot op 20 en 22 vadem sant gront, aen d'Zuijt Oost hoeck van

't eijlandt in goede beschuttinge tegen de N.W. en Z.W. wint, en verschwater dat bosch waert in met een cleen aderken onder een clip aen 't strandt uijt loopt; maer steenachtich, en met laegh water niet wel aen te comen. Vonden 't savonts den Orangkaija Boijbatij en Calawaij aen 't galjoof, die bij ons bleven vernachten uijt vreesse van de roovers, welcke dese luijden soo op de hacken sitten, en quellen dat se bij avont geen half mijl weeghs buijten haer negorij durven gaen.

2 d^o ben met drie soldaten 'svoormiddaghs te voet nae Wocan gewandelt, om d'oirsaecke van onse compste, en d'aen compste van d'andere scheepen, de voornaemste Orancaijs aen te dienen. Maijvarouw was doen 'thuijs, den welcken ginck begroeten, vereerde sijn dochter een root baeijtjen, met een glaase corale kettingh, nae dat te vooren hem eenige cleenicheden gesonden hadde, is een out grijs man en Tournonbeeu noch ouwer, die wel meest te seggen heeft. Boijbatij en Calawaij vervoechden haer oock bij ons, droech haer voor, dat onse schepen van Tenimber over Queij eerlangh soudon volgen, om te sien wat den handel van Arouw wtgeven kan. Of sij eenige slaven, amber, off cicer, voor eliphants tanden, gout en cleeden te verruijlen hadden; seijden geen van de waren, die wij sochten, in voorraedt te hebben, maer dat die van Weercaij, en Marierij, aen d'oost sijde van Arouw woonachtich, wel iets hier van plegen te brengen, welcke als noch niet gecomen waren, gaf voorders te kennen int Maleijts, 'twelek sij tamelijk verstonden (alsoo den toleq mijn reden in't Arouts niet vertaelen conde), d'oor-saacke mijner komste, voorstellende datter een Godt en Opperste Heer over alles is die Hemel, Aerde, Zee, mitsgaders alle andere dingen geschaapen heeft, en ons menschen boven andere dieren met een hoogh verstant begaeft, opdat wij ons verheffende boven de domme beesten (die niet verder sorgen dan voordon buijck) hem soude soecken, en uijt sijne wercken leeren kennen, vreesen en dienen, maer dat, alhoewel sij luijden over veel jaeren met de Chistenen hadden omgegaan, noch saten in groote onwetenheijt en blintheijt, sonder eenige kennisse te hebben van Godt, van den Hemel, en van een ander leven, seggende dat mij Godt in't harte gegeven, en herwaerts gesonden hadde om d'inwoonders van Arouw d'oogen te oopenen, te verlichten en tot de kennisse Godts en Sijs Woorts te brengen opdat sij met de Christenen den waren Godt dienende, van hem te meer soudon gesegent werden, maer in tegendeel swaerder gestraft, soo se sijn aengeboden genade ver-

smaeden; hierop hebben zij onder malcander in haer taele veel reede gehadt, en vraagden eijndelijk hoe dat geschieden soude, dewijle zij het Maleijts niet grondich verstaen, noch ick haer spraacke spreeken konde, gaf tot antwoord, soo se gesint waren met vrouwen en kinderen, het Christendom te aenveerden, dat dan mijn wooninge bij haer soude nemen, om selfs haer talent aen te leeren, en dat se voor eerst haer kinderen bij mij soudendenden, om die te onder-richten; hier over haer beraetslaeght hebbende, seijde dat alles wel soude zijn, soo der slechts een van de swarten ware, die als hoofd gesach hadde over andere, maer dat het nu een verwarden hoop was, dat d'een soude willen en d'ander niet; verwonderde mij van dese luijden, dat se soo goede politijcque insichten hadden, en diende daer op, dat dit geen gedwongen werck was, maer dat Godt selfs de herten van de menschen tot hem moeste trecken, onder-tusschen soo se de handt tot dit werck wilden bieden, en selfs voorgaen, dat niet en twijfelde, of d'andere met goede redenen ondergaen sijnde, soude bij tijt en wijle wel volgen, waertoe haer socht te induceren met redenen en hebbe alsoo na minnelijcke t' samenspreeking mijn afscheijt van haer genomen, gaande met Boijbatij en Calawaeij 'thaeren huijse, die op een jonck verckjen dat zij gedoot hadden, mij wilden te gaste houden, maer bedanckte haer, seggende niet te begeren dat se om mijnentwille, de minste oncosten soudendenden doen, dat niet en quam om eeten of drincken maer om haer tot de kennisse Godts te brengen; dese luijden thoonen haer de Hollanders seer toegedaen, gelijk zij tot verscheijde reijsen aen boort bij ons gekomen zijn en wel genegen tot de Christelijcke religie, maer vreesen voor d'andere Orancaijs en durven met Nicodemo haer gevoelen niet openbaaren om dat se nu cleen van geslachte, en niet boven 4 à 5 huijsgesinnen sterk zijn; de tolcq Laurens Tatalij verhaelde uijt den mondt van den ouden Boijbatij als dat hij mijn vermaninge aenhoorende, gevoelde dat Godt zijn herte innerlijk trocq, ick riet dat se vooreerst haer soudendenden stille houden, en lusteren hoe de andere Orancaijs van gevoelen waren, daer mede weder nae boort gekeert ben en ginck onderwegen inde negorij Wagnabar aen, liggende omtrent $\frac{1}{2}$ mijl Noordewaert van Wocan op een effen strandt, voor aen met een borst-weringe van opgesette steenen even als in Wocan, cleen van huijsen, maer niettemin volcqrijck, hier en zijn geen Orancaijs noch oude luijden van fatsoen, en worden daerom van de Wocanders niet veel geacht; ick begroete den voornaemste Orancaija en zijn

broeder Maijsasan, met de welken voorleden jaer in Banda kennisse hadde gemaect, maer in plaetse van tael en antwoord te geven, stelde hij t'op een ginnegachen en lachen, brachten mij een riet saguweer en schonck haer eens arracq; ondertusschen over viel ons den donckeren avondt op den wegh.

3 d^o nam voor nae t' eijlandt Wodgier over te vaeren om Wocan Amma te spreekken en de negorije Wodgier te besichtigen, ginck met de Luitenant Feijt in de tijnangh Langerack, en dreven voormiddaghs met d'ebbe het gadt uijt westwaert aen in zee, om te mijden de droochte die van de suijt weste hoeck van 't eijlandt Wodgier uijstreckt, maer de wint begaf ons, en moste de riemen toelleggen, sachter middaghs een luchjen uijter zee, liepen met hoogh water over de clippen langhs de wal, maer vernamen geen negorij noch eenich vaertuijch onder 't landt, dan laet bij den avondt genaeckende de W. N.-W. hoeck van Wodgier, sagen een oranbaij met volck aen strant daer wij naer toe hielden, dese wesen ons dat de negorije een weijnich van ons voor uijt lach, en sijn omtrent een musquet schoot binnen deselve hoeck gecomen voor een wijde creecke, daer de zee met een krommen elleboogh landewaert in loopt, binnen welke inwijck de negorij Wodgier gelegen is langhs het water, soodat men onder veel huijsen met hoogh water kan door vaeren maer men kan van buijten de negerije niet sien; lieten ancker vallen dicht voor de reviere ofte kreecke, op twee vadem sant gront, en de sonne was hart bij t'ondergaen, gemelte oranbaij en eenige prauwen quamen aen boort dewelcke afsondt na den Orancaij Wocan Amma, om van onse compste hen te verwittigen, versoeckende dat sij noch voor den donckeren soude overcomen, ofte dat dien selven avondt weder soudent doorgaen, want die van Wodgier niet veel vertroude, om dat se met de Wateleijers eens waren, vermoedende of binnen de riviere eenige roovers mochten schuijlen, te meer dewijle een tamelⁿ groot vaertuijch vol volcx uijt de riviere ons quam beschouwen; daer mede soo is den grijs ouwen Wocan Amma, datelijck met een prauw verschenen, welke ons aen boort verwillekomt, en de soldaten met haer bandeliers en musquetten klaer sijnde, vraeghde of wij bevreesd waren, seijden dat sulcx niet en deden uijt vreese, noch om hem ofte sijn volck vreese aen te jagen, maer dat dit onse gewoonte was, als wij vreemde plaetsen eerst aen deden, vernam of in sijn negorij alles wel was, en versocht dat sijn volck ons een vaetjen versch water wilden beschicken, alsoo ons water uijt was, 't welck sij deden,

noodichden mij 's anderen daghs in zijn huijs op sierij pinang, en nae dat hem een schaal wijn ofte twee geschoncken hadde, liet hem gaen, vermanende zijn volck te waerschouwen, dat se bij nachte niet soudē maecken dichte bij ons te comen, dat snachts geen vrient uijt vijandt konnen onderscheijden.

4de gemelte Orangcaij quam omtrent de middach ons weder bij, hebbende een vergulde cris op zijn sijde, vereerde hem eenige cleenicheden voor zijn sago, en andere snuijsterijen; na dat gegeten hadden, voer met hem en den Luitent^t Feijt nae de negorij die wel ruim eens soo groot is als Wocan en Wagnabar t'samen, licht aen alle canten open, sonder eenige borstweeringe van opgesette steen, in de huijsen en daar buijten schijnt het van menschen te crielen. Insonderheijt kinderen en vrouwen, die met groote nieuwsgierich^t ons bleven nae kijken; nae dat bij Wocam Amma in zijn huijs wat vertoeft hadden, wierden bij een van zijn maaghschap ten eeten genoot daer hij ons na toeleijde, onthaelde ons seer schickelijck, t'hujs net en fraeij nae haer wijse opgeschickt, de vrouwe sadt met een jongh kindt een weijnich ter sijden, en bereijde vast den disch, de huijsweert diende ons met schoon hant water, uijt een groote porceleine cop, daer nae versocht Wocam Amma dat wij de maeltijt soudē beginnen op de Hollantse maniere, 't welck ick van het gebedt verstont, doende het selve overluijt in't maleijts; gegeten hebbende geleijden ons nae de riviere, en lieten ons met haer volcq aen boort setten.

5de varen 's morgens aen landt om een oranbaj te coopen, maer de prijs was te dier, gaf Wocam Amma te kennen dat nae Wocam weder vertrecken wilden om onse schepen in te wachten, vraagde hoe veel, en waer sij waren, en of sij soudē comen, tot sulcken eijnde als hem in Banda voor desen geseijt hadden om de roovers van Acarej te keer te gaen, verswijgende listichlijck die van Wateleij (want van beide hem voorgeslagen hadde, doen hij 't voorleden jaer in Banda was, niet wetende dat hij de Wateleijers in zijn negorij geroepen hadde om in zijn afwesen de selve te bewaren); hier uijt merckende waer hij heen wilde, dat hij meijnde mij heijmeleijck uijt te haalen, wat met die van Acarej in sin hadden, om alsoo de Wateleijers te waerschouwen, dat se voor ons op haer hoede soudē wesen, hiel mij heel vreemt, en wierp het-selve nu 't eenemael van de handt, seggende dat wij quamen niet om te vechten, maer om te handelen, en onse bontgenooten met malcanderen te vereenigen, dat se mochten haer bosch en strandt

vrij en vranck gebruiken en met haer joncken in Banda komen, gelijk de Tenimbers hadden vereenicht, en op Queij de peijs gemaact was, vermanende dat hij mede met de Wocanders in der minne souden versoenen, vraaghde andermael met ernst of wij de negorijen Wodgier, Wagnabar, en Wocan, geen leet souden doen, waer in hem gerust stelde, en met hant gevinge 't selve verseeckerde, gingen alsoo na de middach onder seijl, maer hadden wint en stroom tegen, en in't overleggen tusschen t'eijlandt Guasser en Wodgier, peijlden de diepte van 't canael, is voor de scheepen wel in te comen, onder 't lant van Guassir suijsere schoone sant gront, op 6: 7: 8: vadem, midden waters 20 en 22 vadem steek gront. 't Eijlandt Wodgier en sijn Z: W: hoeck is rifachtich tot omtrent $\frac{1}{2}$ mijl van de W: N: W: hoeck, maer voor de negorij Wodgier tamelⁿ schoon, en bequame ancker plaets voor de scheepen op 6: 7: 8: vadem sant gront, en soo volgens.

6 d^e sijn 's achtermiddaghs bij de lootsboot gekomenalsoo van wegen de stilte een groote hitte, die van dage tot dage aenhout, veel waters geconsumeert wort, en het selve hier schaers en beswaerlⁿ te haalen valt, vonden goet met beijde vaertuijgen voor de negorij Wodgier te gaen liggen, dewijle aldaer met cleene moeite waters genoeg connen hebben, 'twelck seecker Orancaij van Wocan, doen aen boort sijnde, belasten, die van Wocan aen te dienen, opdat sij d'oorsaacke van ons vertreck naer Wodgier souden weten, 't savonts voor sonns onderganck verthoonden sich 5 a 6 vaertuijgen van Wateleij, die omtrent een gotelingh schoot van ons achter een hoeck bleven liggen, twee van deselve waren daeghs te voren dicht onder t'eijlandt Wodgier voor bij 't galjoot gelooopen, welke de Wocanders vernemende, den hoorn aen strandt bliesen, om haer lantsluijden te waerschouwen, dat de vijandt op de cust was....

8 d^e smorgens gingen met d'ebbe en de zeewint onder seijl, quamen met een moij koeltje smiddaghs voor de negorij Wodgier ten ancker, Wocan Amma en eenige Orancaijs sagen vreemt toe dat met beijde vaertuijgen soo haest weder keerden, dan seijde dat wij ginter watergebreck hadden en hier mejnen onse scheepen te verwachten....

10 d^e hebben onse leghe vaten inde tijnangh gedaen, die voor aen in de riviere gelooopen is, om die te vullen, t'savonts voor sonnen onderganck, sagen omtrent 2 mijlen van ons, westwaert van 't eijlandt Guassir, een groote joncq met een champan achter aen, vermoeden dat het Macassers waren, scheenen recht op de negorij Wod-

gier aen te houden, wij maeekten ons clae, en hielden goede wacht.

11 d^o smorgens lagh de jonck geset bij de Z.W. hoeck van Wodgier, onder seijl gaende staaeken noordewaert over, nae t'eijlandt Guassir, om de negorij Wodgier te beseijlen, maer 't schijnt dat se ons vaertuijch in't oogh creegen, want hebben terstont gewent en suijdelijk laeten voorstaen nae Wocan ofte Guamar.

12 d^o bij den avondt deden haer verscheijde sabieren op, achter de W.N.W. hoeck van Wodgier, die een voor een langhs de wal quamen heen sluijpen, gisten dat het volck van Wateleij moest wesen, liet d'Orancaij Wocan Amma door den tolcq aen boort roepen, die selfs al onder wege was, om verlof te vragen voor dese gasten, dat se mochten binnen de riviere loopen, seggende dat se voor ons bevreest waren, sagh er heel beteutelt en verbaest uijt, lieten ons voorstaen dat sij selfs dese roovers hadde laeten roepen, uijt vreesse van ons, ofte onse schepen, om sijn negorij daer mede te verstercken, want 2 a 3 dagen nae onse compste, verstonden dat het volck in de negorije bevreest was; geliet mij vreemt, dat die van Wodgier met de Wateleijers vruntschap hielden daer se altijds vijanden waren geweest, dan hij loochende sulcx, vraeghde waerom sooveel sabieren 't seffens quamen, en of sulcx wel meer geschiede, seijde dat se visch en slaven te coop brachten en bij wijlen 2 a 3 en oock wel meer int getal te comen plegen, belaste dat hij se bij dage alte mael binnen soude brengen en laten se suachts niet uijtloopen, noch omtrent ons hengelen, ofte soude vuir op haar geven; dat wij die van Wocan en Wodgier kenden, maer de Wateleijers niet, telden dien avont seven stuex die binne liepen, en in ider was nae gissinge 16 a 17 man.

13 d^o dewijle gister avont d'Orancaij Wocan Amma een praetjen wt sloegh, dat benoorden Guassir een vaertuijch met witte seijlen van de Wateleijers gesien was, sonden met den dach 3 man met een prauw besuijden d^o eijlandt, om nae de schepen uijt te sien, maer hebben geen vernomen. Tegen den avondt quamen 4 a 5 sabieren om de hoeck van Wodgier, vernamen dat het volck was van de negorije Cola....

15 d^o aen lant gevaren met de Luijten^t Feijt, en assist^t; Wocan Amma vraeghde wat wij quamen soecken, seijde dat vernemen wilden, nae cicer en slaaven, en dat sij 't volck in de negorij aendienien mochte, soo jemant cicer wilde verruijlen tegen cleeden, dat sij 't selve aen boort souden brengen, hebben 't savonts omtrent drie el geruijlt, t'welck sij ons lieten uijtsoecken.....

17 de zijn met een prauw de rivier van Wodgier wel stijff $\frac{3}{4}$ nijsr opgevaren, maer conden geen eijnde sien, is doorgaens wel soo wijt als de riviere van Batavia, en op veel plaetsen meer als anderhalve vadem diep, aen weder zijden vol kreuckelbosch, dat met hoogh water onderloopt; in de negorij weder gekeert sijnde, wilde aen d'oversijde van de riviere, daer eenige huijsen staen, aen lant uijt stappen, om het bosch te besien, maer die daer woonden quamen met pijl en boogen op ons af, en verbooden ons aen lant te comen, t'welck¹ wij over 't hoofd sagen, en voeren voorbij. Wocan Amma geliet hem qualijk, als hij dit hoorde, maer dese luijden waren van een ander soa, daer hij niet veel te seggen heeft, verstonden dat de jonck die wij over 8 dagen gesien hebben, voor Wocan geseth licht, zijn Javanen en Maleijers onder een, mejnden nae Wodgier te loopen, maer kregen ons in't gesicht en keerden terugge

19 de quamen met Gods genade sonder stoot over de banck binnen, Wocan Amma met d'Orancaij Bomijque en Jacovoej gelieten haer verblijft te sijn, dat wij in behouden haven lagen, gelijk ons verscheijde reijzen gewaarschoot hadden, en geoordeelt dat wij binnen de riviere loopen, wesen ons het diepste van de kille, om met laegh water vlot te blijven

21 de d'Orancaij Jacavoej quam uijten naem van Wocan Amma, Tatalij roepen, die van de negorij weder gekeert sijnde, kort bescheijt bracht, van uijt de riviere te moeten vertrecken, dat sij geen vertrouwen meer hadden op de Hollanders, d'oorzaecke verstonden nader hant dat ons een stoel geset was van twee verloope Bandaneesen, die van Queij na Arouw met gemelte Javaense joncq, voor pilooten gecomen waren (alsoo dit geslachte door aengerfde haet, niet ophout in alle de eijlanden daer sij swerven, ons vuyl en swart te maacken, hebben op Queij d'inwoonders doen vluchten voor onse schepen, door valsche rapporten, dat wij Tenimber hadden afgeloopen, waer door den slaven handel grootelijck getardeert, jae ten meesten deele gefrusteert blijft, daer mede noch niet te vreden sijnde, spelen nu op Arouw het selve spel, in de negorij Wocan uijtstroeiende dat onse schepen op Eladt bewesten groot Queij, een fort timmeren en wij als verspieders voor wt gesonden, om den gelegenth^t van Arouw te doorsien, welke geruchten met een oranbaj van Wocan, heden vroegh op Wodgier sijn aangelandt). Sont de tolcq weder henen, om Wocan Amma te roepen, en naerder met hem te spreeken, maer weijgerde

aen boort te comen, voer daerom selfs aen landt, sonder iemandt mede te nemen, behalven den tolcq; in de negorij gaende, vont een groote kringh volck, met swaerden, pijl, en boogh bij een sittende om te bitsjaren, vraaghde Wocan Amma, hoe 't gelegen was, waerom ons soo onversiens liet vertreeken, of dat de vrunt-schap was met de Hollanders daer sij soo van geroempt hadde, beriep tot zijn onschult op de tijdinghe met de Javanen, en Maleijers van Queij gebracht als dat ons volck op Eladt een fort souden gemaect hebben, dat se daerom voor ons bevreest waren, seggende Queij te sijn, als Caca en Arouw als ade, daermede uijt-beelden wilde, als wij Queij vermeestert hadden, dat Arouw weijnich tegen weer soude connen bieden, daerop mijn beclach dede, dat van een deel benijders met leugens wierden nae gegaen, welcke sij soo licht geloove gaven, protesterende ten hooghste dat sulcx onwaerachtich was en wel anders souden vernemen, als de schepen waren gecomen, dat haer noijt geen leet van ons geschiet was, soo lange sij Banda gefrequeunteert hadden, noch onse schepen nu d'eerste maal d' Arouwse custen souden aendoen, dat (om de waarheijt niet te verhelen, en d'oorspronck van dese leugen beter t'ontdecken) op Tenimber met toelatinge van d'inwoonders een berderen (?) godongh ofte packhuijs sij gemaect, om tot de wedercompste der schepen van Queij, Arouw, een fetor met sijn bij hebbende coopmanschappen ende onse siecken die in de twintich waren, daer in te herbergen, 't welck dese oorblasers de naem van een fort geven, en een quadt geroep daer van gemaect hebben, maer 't was al den doven gesongen, schoon praaten en mocht niet helpen, de vreesse van onse schepen, vermeerderd door dese leugenaren, hadden soo stercken indruck geprent in de gemoederen van dese luijden, dat se geen redenen in tegendeel conden gelooven noch aen nemen; siende dat alsoo niet en vorderde, vraghde hoe dan gesint was, of hij met de Hollanders vrient ofte vijandt wilde sijn, hierop sijn beraet wat genomen hebbende, gaf voor antwoord dat geen vijantschap socht, maer bevreest was, hiel wederom aen, of dan niet en wilde dat de Hollanders met haer souden handelen, soo wel als Maccassaren, Javanen, en Maleijers, 't welck met een scheetse antwoorde afleijde, seijde wat hebt ghij toch gehandelt, gij en wilt van ons geen sago coopen, maer repliceerde of de Maccassars op Arouw quamen om sago te handelen, dat ons sulcx niet moste wijs maacken alsoo wel beter wisten, of geen schiltpadts hoorn geruijlt, en verscheijde mael

naer amber en slaven gevraeght, en tot dien ejnde onse mede gebrachte waren gethoont hadden, seijde geen amber noch slaven te hebben. In fin ben nae dese en andere debatten weder aen boort gevaren, moeilijk en verstoort van geest sijnde, dat de duijvel over al in roere is, om de voortplantinge des Evangeliums te belletten, en sijn rijke der duijsternisse in te houden, gelijk hij dese schalcke emissarissen gebruikt heeft om de luijden het hoofd vol te blaasen, en mijn voorstel van de christelijke religie aen de Wocanders gedaen om te stooten, gelijk naederhandt niet sonder droefenisse verstaen hebbe. Corts hier op volghde Jacavoeij met een oranbaj brengende 6 à 700 witte sago, tot een schenckagie van de negorij, waer voor in recompense een sack met sout aende negorij vereerde, belastende Wocan Amma en d'orancaijs aen te seggen, dat met haer giften en gaven niet gedient waren, veel min nae haer sago behoefden te vasten, sijn den nacht over noch blijven liggen, door dien de gelegentheit van wint en stroom niet toeliet uijt de reviere te loopen, tegen den avont quamen d'inwoonders met groote menichte langhs de cant van de riviere op ons loeren, of wij souden doorgaen, maer siende dat bleven, maeckten met vuijren en roepen veel gesnor, en hielden tegen ons over scherpe wacht, gelijk wij oock deden.

22 d^o in de dach wacht kregen de landelijke wint te baet, sulcx ons veerdich gemaect, en met het aencomen van den dagh, en de vloet de reviere uijtgesnapt sijn, de wint N. O. en N. O. ten N. 'tSavonts gèseth achter de noort hoeck van Wocan, goet weder.

23 d^o een prauw met 3 man omtrent $\frac{1}{2}$ mijl Oostwaerts aen gesonden nae een hoeck om vers water te soecken en een gelegen plaetse om de vaertuijgen op droogh te setten, en haer lecken te stoppen, d'afgesondene brengen bescheijt van een visch rijke bay, bij d^o hoeck gevonden te hebben, maer geen versch water, schoon weer.

24 d^o 't schijnt d'inwoonders van Wocan door quade en valsche thongen van ons afkerich gemaect sijn, want comen niet meer aen boort ons besoecken gelijk voor desen, jae vluchten met haer prauwen wech, also ons wat dicht genacken, ook blijft onsen toeganck tot haer afgesneden eensints om dat mij niet en vertrouwen, op de Javanen en Bandaneesen, om te voet derwaerts te gaen, andersints om d'ongelegentht der rheede voor Wocan, in't weste Mouson, vreesende het perijcul daer te voeren ingeweest sijn, derhalven Oostwaert aen ons begeven hebben, nae gemelte hoeck, die met een vlacke droochte en sandige banck een groot

stuck weeghs in zee strect alwaer met de Lootsboot niet over mochten, en geseth hebben omtrent een gotelings schoot van de wal; de wint west, goet weder; bevonden dese hoeck gelegen te sijn, op een cleen eijlandeken met een wijde creecke ende baij, van 't vaste lant afgescheijden, en dat Wocan aen 't groote lant van Arouw annex sij 't welck in de caerte voor een eijlant p^r abuijs gestelt wort.

27 d^o 'smorgens te negen uijren quamen de schepen van de Suijt achter de Noorthoeck van Wocan gesteecken, van mejninge ons daer te vinden, alsoo uijt de Wocanders nae ons vernomen hadden; sont schipper Daniel Adriaensz. met de tijnangh derwaerts, om de diepte van t'canael, en een goede anckerplaetse aen te wijsen, maer conde in de wint en stroom niet opseijlen, de Gulden Haringh quam nae de Tijnangh af, 't welck siende ben in een prau gevallen, en langhs de wal opgeschept nae den admirael, alwaer met blyschap de gesontheit der vrunden verstaen, en Sr Adriaen Dortsman als commandeerent opperhoofd van ons doen en wedervaren op Queij en Arouw mondelingh geïnformeert heb, mij gedragende wijders aen 't gehouden journael. Schipper Heere Jacobsz. levert mij een brief van mijn huijsvrouw, die met een vrijburgers joncq uijt Banda gebracht was.

28 d^o in comp^e van d'officieren en 16 soldaten te voet nae Wocan gewandelt, gingen onderwegen inde negorije Wagnabar aen, 't welke onse compste vernemende lieten haer vrouwen naer 't bosch loopen; de Wocanders op d'aencomste der schepen met de Bandanesen haer beraetslaeght hebbende, waren daegs te vooren met al haer goet 't bosch waert ingevlucht, latende de huijsen en negorij ledich uijtgesondert Bojbatij en sijn geslachte, die ons inde negorij ontfinck, en boven in sijn huijs leijde; daer niet een heele schootel meer voor handen was, hebbende alle den huijsraet in 't bosch versteecken, vraeghde waerom van ons soo quaet vertrouwen hadde, daer wij haer geen ontrouwe, maer alle vruntschap bewesen, wierpen de schult hier van ten deele op de Bandaneesen varende voor piloten met de Javaensche joncq, die ons lelijk hadden uitgemaect, ten deele op de veelheijt van schepen, die wij mede brachten daer sij voor bevreest waren, verstont oock uijt Calawaij dat d'ander Orancaijs niet van sints waren de Christel^e religie aen te nemen, buijten twijfel van de Bandanesen om geset sijnde, soo dat sonder haer te spreecken vruchteloos moest weder keeren; in't besichtigen van de Javanen, bevonden die wel

bij de 60 man sterck, hadden daeghs te vooren haer pas gethoont, dan quam haer niet te pas. Echter sijn om goede insichten van d'onse vrij gelaten, maer belast in dese gewesten niet meer te verscheijnen, en met den eersten haer wech te packen.

.
30^{en} d^o 's morgens al de schepen onder zeil

5 d^o April. Saegen 's morgens het Oosteynde van Tenimber N. W. van ons, de wint O. met gemene coelte, 't savonts voor de negorije Evenour aen t' N: W: eynde van Tenimber, daer de logie gesticht is, ten ancker gekomen.

8 d^o aen lant voor de logie den Godtsdienst gepleecht, daer eenige inwoonders ten aenschouw quamen. Na den dienst sijn de voornaemste Orancaijs van Tenimber met Capteijn Timorlaut op mijn versoeck bij een geroepen der welcker gemoederen door minnel^e aenspraacke in't bij wesen van alle d'officieren getoets hebbe, haer vermanende de Heijdense dwaeling te verlaten, om met ons den Waren Godt, Schepper van Hemel en Aerde, te dienen, en haare kinders in de Christel^e religie te laten onderwijsen, tot welcken eynde mijnen dienst en genegenth^t aangeboden hebbe, om op 't goet vinden van den raet, bij haer residentie te nemen, en met een assist^t en 2 a 3 man in de logie te wonen, scheenen met den eersten wat te luijstere, en toe testaen, dat ick daer soude blijven, maer een van haer Baals priesters die uijt den naem van d'andere 't woort voerde wierp twee swaricheden voor, d'eerste dat ick haer taale onervaren was, de tweede dat se traegh van begrijp waren en misschien in lange de religie niet soudon connen aennemen, vreesende ten laetsten de schult te moeten dragen, en 't verwijt te hooren, dat het haer geen ernst sij, maer slecht geveijst om Christenen te worden waer bij Capteijn Timorlaut voechde, spreekende op 't maleijts, Sjappi paunja hatij adda trangh, bigitou, kita Orang tida adda hatj brang, dat is, indien iemandt soo cloeck van begrijp mochte sijn, dat sij het begrijp niet en hadden; [ik] diende op het eerste, datter niet weijnige onder haer de Mallijtsse tale verstaen en spreekken konden en selfs moet hadde haer spraecke in der haest aen te nemen. Op het tweede dat se voor eerst haer kinderen dagelijcx bij mij soudon senden om te leeren. Soo veel de bejaerde aenginck, dat niemant gedwongen wier, van Godsdienst of religie te veranderen, dan die het selfs vrijwillich soudon versoecken; hier begonnen sij te aerselen, weijgeren haere kinderen te senden, om dies wille dat

se overdach in't bosch de cost beschaeren moesten, en haeren dienst niet derven konden. Waer op van mij en d'officieren geseijt wier, dat se die den geheelen dach niet souden missen, maer slechts een ure of anderhalf, gelijk soo anders wel halve dagen in de negorij loopen spelen sonder iets te doen, dan daer was geen gehoor; sij bleven gelijk de coeckoeck bij haeren ouden sangh, jae mij is verhaelt dat desen quidam naederhant soude geseijt hebben, indien ick op Tenimber quam te blijven, sij met alle man boschwaert in souden loopen, soo dat van tijt tot tijt d'ervarentheijt verscheyden toevallen en beletselen ontdeckt die de bekeeringe van dese blinde Heijdenen, k'en segge niet geheel te ruggehouden, maer voor een tijt schijnen te dilajieren en vertrecken, echter vertrouwe door de genade Godts dat dese aanspraacke, en ernstige betuijginge van des Heeren wegghen aen haer gedaen, niet 't eenemael sonder vrucht ende werckinge wesen sal, maer als een cleen vonxken op haer herte straelen, en door de voordere ommeganck en commercie met de Christenen meer en meer aengeblaesen en ontsteecken sijnde, als den dach der besoeckinge van Godt bestemt gecomen sal sijn, haer uijt de duijsternisse tot het salich maackende licht des levens trecken, waer toe de goddelijcke fonteyne aller genade bequame gelegentheijt, middelen en sijnen heijligen seggen verleene.

Datum in 't jacht den gulden Haringh aen d' Noortwest sijde van Tenimber. Den 9ⁿ April A^o 1646. Was onderteekent Jacobus Vertrecht.

XI.

Naerder vertoogh aen d'Ed^e Heer Cornelis van der Lijn, Presiderende Raadt ende directeur-generael, en d'E. Heeren raaden van India, raackende de landen besuijden ende Oosten Banda als Java gelegen, wat den Oppercoopman Adriaen Dortsman desen jare 1646 andermael aldaer heeft ondervonden en verricht, ende intijts vervolgh ter eeren Godes en ten dienste van d'E. Comp^e uijt te wercken soude mogen wesen.

Mijn Ed. Genereuse Heeren.

.....
Ik sal (onder correctie) eenichlijck in't corte seggen wat nae

mijn jonghste schrijvens ¹ aen UEd^e ondervonden hebbe ende ten dienste van d'E. Comp^e noodich achte, tot aanwas der negotie ende weeringe der Mahometisten uijt dese quartieren &^a in 't werck gestelt dient te werden.

Ed^e Heeren, alsoo noch een goet cargasoentjen ende eenigen tijt eer den west mousson verwaijt waer overich hadde, niet tegenstaende noch sieckelijck en niet wel dispoos was, heeft mij den goeden iver tot 's Comp^s dienst ende UEd^s vergenoeginge met advijs en communicatie van d'E. Heer gouverneur Gerard Demmer (te meer sijn E. ons in alles de behulpzame handt boot) doen resolveren, met het jacht de Waterhondt uijt Amboina over Bijma naer Bali te versejlen, om volgens ons voormelte schrijvens aldaer eenige lasten rijs, padije, slaven, partije koebeesten, en wat daer meer sij, soo 't mogelijk waer met den eersten te negotieren, en in plaetse van diversche oude verlegene ende beschadichde kleden UEd^e op Batavia toe te brengen.

Soo sijn, naer dat uijt Amboina waren vertrocquen, door stilte als verleijdinge der stromen eerst den 26 Augustus inde baij en voor 't gadt van Larentouque gedreven, daer vermits de continuerende kalmte en der stroom voornoemt hart tegens hadden, genootsaact waren den 27^{en} ditto aent eijlandt Serbite voor de negorije Addenare te ankeren, onderwijle ben te raade geworden, om geen tijt vruchteloos door te brengen, inder ijll met de chaloep wel gemant en van armis versien, naer Solor ende 't fort Henricus omtrent 6 mijlen Z. en Z. Oost op te roeijen, daeromtrent twee uren in den avont voor de gemelte fortresse aengelant sijn en vernomen hebbe offer ten dienste van d'E Comp^e ijets van daen te haalen ende naer Batavia aen UEd^e over te senden was, alwaer des anderen daeghs smorgens de luytenandt Hendrick Hendriexen en den ondercoopman Albert Dirckxz Puijt ²) ons twee Solorse habile mans slaven, beneffens dese nevensgaende missive (sonder meer, alsoo het jacht den Tonijn van daer onlanghs naer Batavia verseijlt was) hebben mede gegeven om aen UEd^e t'overhandigen, als wanneer weder vertrocquen, ende omtrent middernacht aende Waterhont geretourneert sijn, sulcx den 29 ditto als 't koeltjen uijten zijden wat begon te wackeren na Bijma navigeerden, daer ter oorsaacke als vooren, alhoewel alle diligentie tot 't spoedigen

¹ Nl. de hiervoor afgedrukte missive.

² Vgl. mijne Bouwstoffen, III, 316, 317, enz.

der reijse hebben aangewent, niet voor den 9^{en} September omtrent den middach ter rheede zijn gearriveert.

Alwaer eer t'ancker in den gront lach, van een swart verstont dat den coninck van dat landt met zijn soon omtrent drie weken geleden na Maccassar was vertrocquen, weshalven als om ten eersten niet schijnbaer te thoonen dat eenichlijk tot procure van't schipslast rijt, hier verschenen waren, den ondercoopman Herman Eppenhoff met drie soldaten en een tolcq, die daer eenichsints bekend was, aenlant gecommiteert hebbe, ordonnerende gemelten Eppenhoff, de voornaemsten Oranghcays met behoorlijke solemniteijten te begroeten, onse komste bekend te maacken ende dat ter oorsake wij op een lange reijse geweest waren eenige provisie van rijt, koebeesten als ander vee tot verversinge voor t' scheepsvoleq noodich hadden ende wel in acht te nemen, wat antwoorde hierop becomen soude. Wijders curieuselijk 't ondersoecken wat de 18 stux joncquen en Javaense giljons (waarmede behalven al 't kleender vaertuijch met groote verwonderinge dese rhede cierendel gestoffeert sagen), hier hadden aangebracht, en der meninge waren weder van daer te vaeren, waer se t'huijs hoorden, ende nu met haer last nae toe wilden.

Naer omtrent vier uren verblijf is voornoemde ondercoopman weder bij ons geretourneert, rapporteerde eerstelijck aengaende gemelte joncquen verstaen te hebben datter een Chinese de van Batavia en noch andere Javaense vande selve stadt, een van Banjir massingh, een van Ihor, een Portugese van Larantouque en de reste soo hier als op Macasser bescheijden waren, vande welcke sommige 6, 5, 4 ende 3 maanden hier hadden gelegen en binnen dien tijt in alles omtrent duysent lasten rijt voor alderhande sorteringe van kleden ende spaense rialen a 16 de 't last gehandelt hadden, die nu van meininge waren binnen 5 a 6 dagen met het eerste quartier maens gesamentlijk van hier, en ider nae zijn bescheijden plaetse te vertrecken.

Ingevolge dat de drie voornaemste orangkaijs beneffens den sabandar, d' welke als stadthouder indes Coninx absentie de hooghste plaatsbewaerder, hem vrundelijck bejegend ende terstondt op zijn aenkomste geseght hadden, dat den coninck alsvoren aengeroert over drie weken geleden met zijn soon ende een groot gevolg van inde veertich vaertuijgen van hier nae Macassar waer vertrocquen, om gemelte soon aen zijn hoogheijts dochter aldaer uijt te hijlcquen ende niet eer voor d'aenstaende west mouson

weder herwaerts te wachten was. Echter soo wij hun ergens in van doen hadden, dat alst mij gelieffde bij haer soude komen, wilden ons op de passer verwachten (want hun hadde weten laten, dat hier niet lange tarderen konde) ende int geen versochten soo veel haer mogelijk was ons behulpich wesen soude.

Op welck raport mij, vergeselschap met gemelten ondercoopman Eppenhoff, den sergeandt Adriaen van Neth ende ses soldaten inder ijll ter bestemder plaetse hebbe getransporteert, alwaer wel duijssent menschen rontom voorschreve drie orangkaijs met den Sabandar saten en wachten, die ons minnelijk aenspraacken ende seijden dat bij haer neder sitten soude, 'twelek geschiede. Wanneer na behoorlijke salutatie bij extentie hebbe voorgesteld, te meer verstaen hadde eenige Maccassaren die jaerlijcx om de oost voeren hier present waren, ende van ons verrichtens op Damme ende Tenimber kennisse en 't selve daer al ruchtbaer gemaect hadden, hoe dat wij met een vloot schepen nu omtrent 10 maenden geleden van Battavia derrewaerts sijn genavigeert en met de voornaemste Radas, Capteijn lauts ende andere groote vande landen, gelegen van hieraff tot Arouw het Oostelijke van alle toe, vrede, vrunt-schap, aliantie en contracten van commercie ende eeuwich verbont gemaect hadden, in voegen dat niemant als wij alleen daer mochten komen veel min ijemandt in die plaetsen meer bestaen te handelen op hoge peene in gemelte contracten gementionneert, ende dat ooc tot dien eijnde als om alle natien uijt die quartieren te weren, met bewillinge ende goet contentement der inwoonderen op de gelegenste plaetsen aldaer eenige forten en logien gemaect, mitsgaders jachten ende chaloepen wel versien van volcq, wapenen ende vivres gelaten hadden, waerdoor nu van victualie ende schepen om weder na Batavia te seijlen ontbloot waren, ende soo de reijs vermits dese stilte wat langer duerde te kort komen soude, over sulcx een goede parthije rijs, vee, als andere 's lants vruchten ten prijse als 't andere natien hier haelden, versochten te kopen.

Waerop sij lieden beleefdelyck antwoorden als vooren verhaelt hetgene faveurabelijck doen konde, niet laten soudens, maer dat het ons schade, haer opperhoofd hier selfs niet present was, ter oorsaake den meer gemelten Coninck van Maccasser, waer onder sij lieden seijden te sorteren, menichmael verboden ende nu nogh onlanghs geleden bij expresse gesanten op hooge peene hadde doen interdiceren, dat se geen rijs uijt dese quartieren selfs soudens ver-voeren, nochte voor iemandt anders laten passeren, want der me-

ninge was, metten eersten een groote armade van vaertuijgen ende chrighsmacht herrewaerts aen te schicken en de selve met dese inwoonderen te combineren, om alsoo gelijkelijck eerst het eijlandt Lumbock (dat men seght den Coninck van Balijs sonder 't minste recht van oorloge daer op hebbende te pretenderen, de Maccassae'se krone met geweld affgenomen heeft, ende oversulx tot heden noch onwettelijck 't merendeel daarvan was possiderende) met kracht aen te tasten, en naer de veroveringe desselfs (bij aldient soo uijtvalt) met het leger in Balijs te trecken. Waerop haer diende, de wijle het uijtvoeren der rij's ofte licentie daer toe te geven haer soo hoogh was verboden, waerom sij dan de 18 stux joncquen behalven al 't kleinder vaertuijch dat van alle quartieren hier aengekomen was, haer ladinge, die over de duij'sent lasten rij's bedraght, toegestaen ende laten passeren hebben. Antwoorden dat die lieden van langer handt met licentie vanden Coninck selfs sulcx versamelt hadden, die t'aen den Maccassar stont te verdedigen ende datse aengesien haer opperhoofd absent was, niet en derffden over haer nemen eenige quantiteijt te laten volgen, maer soo veel als wij 't scheep van doen hadden, wilden se ons wel schencken en niet verkopen, waerop allegeerde tot sulcken eijnde hier niet gekomen waren, maer om het geen van doen hadden van hun te versoecken, en beneffens andere natien mactganch te negotieren ende te betalen, echter haer vrundelijck bedanckende van goede presentatie en sijn alsoo van den anderen gescheijden.

Nadat een weijnich tijts van haer geweest waren, hebben gemelte oranghkaijs met menichte van volcq vier lasten rij's, 3 buffels, 4 bocken, eenige hoenderen, annassen ende andere snuijsteringhe aende waterkant gebracht ende vrundelijck versocht, dat het selve voor als nu danckelijck wilden aennemen, en aen boort brengen, daerbij voegende ons seer schadelijck te sijn dat den Coningh van huijs was.

Alle welcke schenckagie ten aensien daer alreede op 't strant stondt, na eenichge beleeffde excusen hebben aenveert, ende haer wederom met f 111:—:4 pen., aen gesorteerde kleden, blijkende bij de bouxkens ende reequeninge daarvan sijnde, tot recompense vereert en geschoncken, waermede sij lieden wel vernoecht ende gecontenteert waren, sulx met eere en vruntschap vanden anderen gescheijden sijn.

Soo als zeijl reet waren om van daer nae Balijs te navigeren hebben van eenen Rodrigo, mardijcker op Batavia woonachtich,

met groote assurantie secretelyk vernomen, dat de vooren aengeroerde Bangermassinghe joncq die hier lach met rijs ende veelderlij sorteringe van kleden geladen, (d'welcke, aengesien deselve doucken door den grooten toevoer op Bijma soo goedenkoop als tot genoemde Batavia waren, niet en konde uijtventen) eerst daghs beneffens d'andere vaertuijgen met 't quaertiermaens dat voorhanden was, na Bangermassingh voornoemt stont te vertrecquen, waerover wij resolveerden om hen geen nadacht te geven des te veerdiger 'tancker te lichten, ende nae een onbewoont eijlant dat 10 mijlen west van gemelte Bijma licht, daer hij nootsaeckelijck dicht voorbij most komen, 4 a 5 etmael achter hetselve landt alwaer ons niet, ende wij hem wel sien konde, op te wachten, ende soo 't mogelijk ware geweest gemelte joncq met het volck ende ingeladen goederen tot Batavia bij UEd^e op te brengen. Hebben in gemelte tijt wel andere vrije vaertuijgen, maer hem niet vernomen, waerdoor vermoeden dat van d'een off d'ander visscher verspiet waren. Oversulcx na dat ons van versch water versien hadden (t'welck daer beter als op meer genoemde Bijma te bekomen was) ende voren bestemde dagen geexpireert waren, van daer na Balij sijn verseijlt, en veel tijts met stilte gedreven, soodat eerst den 28 September voor de negorije Seneij, gelegen tusschen Boetij ende Bonculan aende Noortsijde van gemelte Balij aanlanden, van meninge sijnde daer voorbij na Boulillingh alwaer 's Comp^s scheepen veel tijts verschijnen, te navigeren; maer wierden vanden sabandar Ounduan ende een coninx bode genaempt Killar (residerende beijde ter gemelte plaetse Seneij) dewelcke aen boort quamen, door veel vrundelijcke ende beleeffde woorden van ons voorgenomen disseijn gediverteert, alsoo deselve ernstich versochten dat aldaer ankeren souden, en voorgaven datse slavinnen, koebeesten, padije ende kattoene garen genoech hadden, om binnen 5 a 6 dagen tot contentement ons gerijff te bekomen ende aff te veerdigen, 't welck naderhandt met onlusten contrarie hebben bevonden.

Want nadat aldaer den gemelten tijt uijtgewacht, eenige goederen ontfangen ende om te spoediger wech te raacken op haer ernstich versouck diverse waren met een weijnich contanten in voorraet ter handt gestelt hadde, soo hebbense ons gestadich getracht met leugenen te paijen ende tot den 12^{en} deser maent October opgehouden, als wanneer in plaetse van haer resterende schult (bestaende in 27 p^s koebeesten ende 2600 strengen cattoenen garen, dat in't gewicht ruijm een picol bedraecht, ten achteren waren) op te

brenghen, eijstense eijndelinge soo voor anckeragie gelt en tol van ijder koebeest $\frac{1}{4}$ ra van 8^{en} ende van d'andere waren naer advenandt, t'welck nimmermeer gehoort hadde aldaer gebruijckelijck te sijn, ende siende op 't toekomende om haer geen voordeel tot 's Comp^s schade toe te staen, en hun in geen quade gewoonte te brenghen, niet hebbe konnen inwilligen, maer affgeslagen, achtende beter 't voren verhaelde vhee ende cattoene garen dat 't samen monteert Ra 70 $\frac{7}{8}$, als bij de negotie bouckje claerlijck aangewesen wort, tot d'eerste gelegentheijt dat ijmandt uijt UEd^s name derrewaerts navi-geert aldaer te laten, dat hoope haer Ed^e niet qualijck nemen sullen alsoo den oost moussen verwaeyt was, oversulcx den tijt niet hadde bij den connick te reijsen, ofte omtrent de groote veel moeyten daerom te doen en genootsaact waren met 11 picol garen ende 186 p^s koebeesten die alreede in hadden, naedat een vrundelijck afscheijt van Radia Bouncolan ende meer andere hadde genomen, des nachts met de lant wint van daer te vertrecquen ende op't spoedichste de reijs na Batavia te bevorderen.

Ed^e Heeren, k'hebbe hier vooren verhaelt hoe den Macassar Bijma onder sijn subjectie heeft, en soo aldaer voorgegeven wort, Lumbock ende Balij mede sal trachten te vermeerteren. Soo hebbe oock op d'eijlanden Solor inde negorijen Serbijte ende Addenare vernomen en ondervonden, dat hij aldaer mede hart begint te nestelen ende in te wortelen, want die inwoonders gedwongen sijn geworden, binnen gemelte negerijen, die aen den anderen liggen, een Moorsen tempel te bouwen, om aldaer den Mahumetaensen dienst te plegen, alle het welcke soo 't door UEd^s goeden ijver met eenige jaren besendinge van een à twee jachten naer d'Oost gelegen eijlanden, om deselve t'sij met geweld vandaer te slaen, ofte met dienstige coopmanschappen de specerijen, slaven, schilt-padts hoorn, ende watter meer soude mogen vallen uijt de quar-tieren te kladden, buijten twijffel van hier aff door al d'eijlanden als een lopent vuir voort gaen sal.

Want nu dagelijcx geschiet, daer eenige versiende en trouwhar-tige personen eertijts in beducht sijn geweest, dat gemelte Maccas-saren de bovengenoemde eijlanden en meer andere souden trachten te incorporeren, Queij en Arouw in roere te houden, die natien jegens ons te vergiftigen ende op te maacken, hun het Mahomets gelove in te prenten, om de selve alsoo te meer tot haer te trecquen en vaster te verbinden, gelijk sij op de kust van Seram overlange mede int werck gestelt hebben, off sulcx niet gepracti-

seert wort om Banda te benauwen, en bij tijt ende wijlen hun verder proffijt als de negotie aen gaet daer mede te doen, sullen UE^e wijsc voorsinnicheijt beter als ick cavelen kunnen; t'geen sij lieden voor desen op Bouton ¹ ende A^o 1642 in Amboina ² hebben gepleecht, soude d'exempelen daer van kunnen uijtbeelden.

Het is seecker dat door de stercke vaert der westerlingen inde voorleden oost mousson niet een Queijs vaertuijch cleen noch groot in Banda heeft geweest (t'welck in thien jaren niet geschiet sij) waerom de arme ingesetenen aldaer soo door gebreck van vaertuijgh als andere nootwendicheden seer gediscomodeert sijn, ende noch meer verlegen soudén gevallen hebben, ten ware door die van Tenimber, Timorlaut, Laradt ende Sera, soo met eenige slaven, kadjangh, boontjes ende andere snuijsteringe gelijk de Queijen jaerlijcx plegen te brengen, door onse verschijninge A^o passado ende aenradingen in Banda te komen, eenichsints ontset waren geworden. Hoe gemelte Westerse moren de harten ende gemoederen der voornaemste ende meer andere op Queij en Arouw al ingenomen hebben ende besitten, gelieven UEd^e uijt het journael bij den eerwaerden predicant Jacobus Vertrecht gehouden, die daer een geruijmen tijt voor ons geweest is, int breede nae te sien.

Grotelijx isser den staet Banda aengelegen, dat voorschreven eijlanders van jaerlijcx aldaer te komen met practique in gewoonte gehouden werden (daer op 't hooghste mijn devoir toe gedaen hebbe) want d'E. Comp^e aen d'een sijde daer goede proffiten uijt trecquen, ende d'arme gemeente daerdoor met allerhande kleijnicheden tot de huijshoudinge dienstich ten hooghsten gerieft wort; gemelte Comp^e ende gemeente ider na sijn behoef en vermogen werden met joncquen tot chaloepen, champans, en andersints mitsgaders bequame oranbajis ende tartarren ofte prauwen om te visschen versien, soo dat in allen gevalle hunne verschijninge niet dan goet toebrengen, ende d'onderlinge neringe onder de gemeente verwackeren kan. Daer ter contrarie alle dingen grotelijcx gebreck, uijtermaten dier, en soo veel der wel vereijst wort voor gelt niet te bekomen is, gelijc men A^o 1636 wanneer alle vremdelingen achterbleven, met groote lamentatie der gemeente ende dierte van alles wel ondervonden heeft, weshalven oock den Ed^e Heer Generael, begrijpande d'E. Comp^e en gemelten staet daer seer veel aen-

¹ TIELE—HEERES, Bouwstoffen, II, bldz. XXI, XXXVI, enz.

² Idem, III, bldz. XXIV, enz.

gelegen was, uijt Amboina in't begin van't jaer 1637 d'Heer Acoley saliger geordonneert ende gerecommandeert heeft, een expresse besendinge derrewaerts te doen, ende te vernemen d'oorsake van hun achterblijven, datse altesamen verklaerden het vroeck deurblassen vanden Westen wint geweest te sijn, 't welck met waerheijt nu niet seggen konden. Want sijn de Tenimbers &^a volgens jaerlijcx gebruijck in Banda genavigeert, gelijk gebleken is, die sooveel suijdelijcker wonen, ende met halff wint moeten seijlen, soo soudén sijn, die gladt voor 't laken mogen oversteecken, mede wel hebben kunnen komen, sulcx dat d'een noch d'ander excuisen in desen niet en gelden, want anders ondervonden hebbe, en is ons menichmael na waerheijt bericht, hoe dat de Maccassaren 't voorleden jaer over de hondert stux kloecke habile mansslaven die meest timmeren konden, van Queij wech gevoert hebben, behalven alle de vrouwen ende kinderen, vermits het mannevolcq sonder de selve mede te kopen, veel tijts niet wel te become sijn, doch ten hoghsten prijse, als UEd^e dato 16 Augusto uijt Amboina per missive . . . hebbe geadviseert, daer d'onse 16 stux lijff-eijgenen d'welcke in die quartieren niet tegenstaende de eliphants tanden daerse voor gehandelt sijn seer diere waren, namentlijk de mans jegens $21\frac{1}{4}$, de vrouwen $17\frac{1}{2}$ en de aenkomende kinderen $14\frac{3}{4}$ ra van 8^{en} hebbe ingekocht, die wij sonder de haestige verschijninge deser moren (op ons arrivement aldaer) wel tot minder prijs ende meerder quantiteit soudén hebben bemachticht, gelijk ons de slaven, en derselver vrouwen ofte bijsitten op Tenimber bujten opinie eenichsints beter koop, en tot $18\frac{1}{2}$ ra door den anderen komen te staen, daer men se op Queij vooreenige jaren, eer de Westerlingen hier soo sterck navigeerden, voor een gouden rosenobel oft de swaerte van dien, de kloeeste mans slaeff pleecht te handelen, dat se nu niet eens aensien willen t welck bij die van Banda eertijts met gemack ende proffijt van d'E. Comp^e wel soude hebben kunnen voorgekomen geworden. Soo lange, segge ick, dese gepasside moren daer verkeren, soo lange en kan den handel aldaer met geen seeckerheijt betracht worden.

Banda, dat d'Ed^e Heeren Majoor ende UEd^e 't waerdichste pant ende croone van haren staet hier in Indien achten, heeft genoegh (ter oorsake desselfs chrighsmacht met kleene guarnisoenen op veel plaetsen verdeelt is) aende trouwelose Ceramse nabuiren waer te nemen, want sijn voor desen, op gemaact ende versterct door verlopen Bandanesen, niet weijnich ontrent dese eijlanden ge-

rooft, de menschen van't lant gehaelt, ende een toevlucht van alle verlopen slaven, oorsaake van veel verarmde ingesetenen geweest sijn, totter tijt d'Ed^e Heer Generael onder t'beleid van den Heer Artus Gijsels d'Amboinse macht versteret, met Bandaes secours (t'welck niet buiten groote kosten van d'E. Comp^e heeft konnen geschieden) derrewaerts gesonden, ende 't allen gelucke soodanich getemt sijn, datse present ondervinden onse vriendschap beter als de Bandanese correspondentie ende bij wooninge is, dewelcke eensdeels van daer gejaecht en na Maccassar vertrocquen sijn, daer ons nu noch nimmermeer van haer noch ooc van alle d'andere voor verhaelde Westerse moren eenich goets te verwachten staet. 't Is waer, datse nu onse geallieerde bontgenoten sijn, en dagelijcx als vrunden met ons ommegeen, handelen en wandelen, maer hoe doch met een bedriechlijk humeur ende trouweloos wesen, dat aen alle sijden door een geveijnst gelaet bedect ende van hun met schijnbaare vriendschap, die bij haer eenichsints uijt vreese en tot profiteerder als trouwe toegenegentheijt onderhouden wort, dat niet langer duiren soude, dan tot de kans eens gekeert, ende sij lieden de Nederlanders (t welck Godt verhoede) in't onderste sagen.

Dewijle ons dan de konditie van die hartneckige ende trouwelose Moren soo wel bekend is, soo isset reden dat men met sonderlinge voorsinnicheijt ende met een wijs misvertrouwen dien aert van menschen tot onsen voordeele geleijde, geensints onse nabuiren te laten worden ende hare schone verthoonde gelaten altoos verdacht houdende, de wintsels van hunne geveijnstheden niet vorders aennemende, dan als ons tot ontvouwinge van haer gepractiseerde attentaten konnen dienstich sijn. Ende na dien 't vertrouwen den trouwelosen toeganch geeft om te hinderen, soo is daer geen beter borstweer als niet te geloven ende alle dinck te schouwen. Euripides seght, waket ende zijt gedachtich dat ghij niet en gelooft, dese sijn de senuwen offte stercten van de voorsinnicheijt ende alsoo het een gewonelijke wet is, sijne vianden met deselve munt te betalen, soo is te bedriegen na costuijme der tijden niet dan voorsinnicheijt. Want 't is beter dat men met desulcke 't quaet heeft onder de tonge dan in de tonge, op datter door onbedachtsaemheijt off te veel vertrouwen niet en ontslippe, een goede gelegentheijt die eens versuijmt sijnde beswaarlijk weder te krijgen is, en dewijle UEd^e niet en trachten als in de vrese des Heeren met alle trouwe in der billicheijt bij alle natien te handelen, ende

niet geern eenige vianden op den hals halen souden, soo is het mijns erachtens lauderens waerdich dat UEd^e beneffens Damme, t'fort Henricus op Solor voor eenige andere natien tijdelijk hebt in possessie genomen, ende met redelijk guarnisoen besetten laten, dat een goeden voet is, niet alleen om den Portugees ende meer verhaelde Moor daeruyt te houden, en in die quartieren hun glorieuse dominatie te weren, en den handel te ontsetten, maer oock om van daer behalven Timor ende andere quartieren die hieronder sorteren, Oost aen tot gemelte Damme, ende die van Damme weder alle d'eijlanden Oostelijker naer Timorlaut ende Tenimber toe, gelijk die zijn, onder 's Comp^s gehoorsaemheijt te brengen, waer menichte van landen tusschen beijden (meest Oost ende West gelijk op een line gelegen) zijn, daer bij duijssenden van menschen in wonen, ende overal slaven, schiltpadt hoorn ende meer andere waren zijn te bekomen.